

קונטרס

חנוך לנער

יהי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד

ספרי' - אוצר החסידים - ליובאוויטש

קובץ
שלישלת האור

שער
ראשון

היכל
שביעי

חנוך לנער

צוואתו הראשונה של כ"ק אדמו"ר
אור עולם נזר ישראל ותפארתו כקש"ת
מוהר"ר שלום דובער
זצוקלה"ה נכג"מ זי"ע מליובאוויטש

בצירוף ראשי פרקים מתולדות ימי חיו

הוצאה שישית

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ושש לבריאה

ה' תהא שנת עצמות ומהות

שנת הקהל

מאה וחמישים שנה להסתלקות כ"ק אדמו"ר הצ"צ

תוכן:

III	הקדמה מכ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א (להוצאה הראשונה)
III	פתח דבר להוצאה החדשה
V	תמונת כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע
VI	פאקסימיליות
6	ראשי פרקים — מתולדות ימי חיי כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע
17	רשימת ספריו מאמריו ומכתביו, שנדפסו
23	קטע מיומנו של כ"ק אדמו"ר מהורש"ב
26	קונטרס חנוך לנער
51	קטע מהצוואה שכתב ימים מספר קודם הסתלקותו
53	הוספה א: הוספות לראשי פרקים
57	הוספה ב: העניינים של הראשי פרקים אשר בספק
58	הוספה ג: הוספות לרשימת ספריו מאמריו ומכתביו, שנדפסו
61	לוח התיקון
62	תרגומים — תרגום חופשי של קטעי האידיית — ללה"ק

Canoch Lanaar

Email: Kehot770@gmail.com

770 Eastern Parkway, Brooklyn, N. Y. 11213

Printed In Israel

5776 • 2016

הקדמה

מכ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א

— להוצאה הראשונה דשנת תש"ג —

מערכת „אוצר החסידים” נגשת בזה להו"ל קובץ „שלישלת האור” והוא קובץ חוברות, כל אחת מהן מיוחדת לאחד מנשיאי חסידי חב"ד ורבניהם.

שלישלת אשר הטבעת הראשונה שלה הוא אור תורת הבעש"ט, וטבעת אחוזה בטבעת עד כ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א.

כפי התכנית יבואו בכל חוברת: ראשי פרקים מתולדות חיי הנשיא, רשימת חבוריו, איזה מחדושי תורתו מאמריו או מכתביו שלא נתפרסמו ע"ע וכיו"ב.

מפני כמה סיבות יו"ל ראשונה חוברת המוקדשת לכ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע.

* * *

צוואתו הראשונה של כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע הנדפסת בחוברת זו, בהשמטת החלק שלא ניתן לפרסום, נכתבה בליובאוויטש בשנת תרמ"ח לערך.

* * *

ויה"ר אשר ימצאו במהרה האמצעים הנחוצים להדפסת שורת מאמריו המבארים עיקרי תורת החסידות ונודעים בשם „המשך יו"ט של ר"ה, רס"ו” (סא מאמרים) ו„המשך בשעה שהקדימו, תער"ב” (קמד מאמרים).

מנחם שניאורסאהן

פתח דבר

— להוצאה החדשה —

ע"פ הוראת כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א הננו מוציאים לאור את קונטרס „חנוך לנער” בהוצאה חדשה ומתוקנת. #במהדורה זו הכנסנו חלק מהתקונים דלוח התיקון. וכן הוספנו בסוף הקונטרס תרגום ללה"ק של כל הקטעים שמופיעים בשפת האידיש.

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד!

מערכת „אוצר החסידים”

ימות המשיח, שנת הקהל,
ב' אייר ה'תשע"ו (ה' תהא שנת עצמות ומהות),
מאה חמישים שנה להסתלקות כ"ק אדמו"ר הצ"צ,
ברוקלין, נ"י.

הערה מהמו"ל: כל מקום שכתוב אדמו"ר שליט"א, הכוונה לכ"ק אדמו"ר מהוריי"צ.

תמונת תואר פני הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק נשיא ד'
מוהר"ר שלום דובער מליובאוויטש נ"ע זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע.

ראשי פרקים מתולדות ימי חיי כ"ק אדמו"ר שלום רובער נ"ע

ובענין החלומות ישנן שתי דעות, האחת שמאמינה בחלומות, והשני' בלתי מאמינה. ופנה כ"ק חותני אלי, ויאמר: וחלום טוב הוא בודאי שצריכים לקיימו.

כשהלך כ"ק חותני והתבוננתי מה שאמר בדבר החלומות ודברי קדשו האחרונים, כי חלום טוב הוא בודאי שצריכים לקיימו, הרהרתי במחזה החלום אשר ראיתי ביו"ד כסלו, והחלטתי לספר לזקנך את דבר החלום.

אמנם בבואי הבייתה מצאתי כי בתנו דבורה לאה חולה במחלת הגרון עם חום גדול, והייתי טרודה כמה ימים עד אשר שכחתי כל הענין. — כעבור כשלושה ימים סר החום ושבה לאיתנה.

בליל י"ט כסלו חלמתי עוד הפעם, כי באו אלי אמי הרבנית וכ"ק אאזמו"ר אדמו"ר האמצעי ונוסף עליהם עוד זקן אחד, ואמי אמרה לי: רבקה דו און דיין מאן זאָלט שרייבן א ספר תורה. כ"ק אאזמו"ר אמר לי: וועט איהר האָבן א גוטן זוהן. והזקן אמר: אמן כן יאמר ד'. ואמי סיימה: זיידע³ בענטשט זי, ויברכני. כ"ק אאזמו"ר ואמי אמרו אמן, גם אני אמרתי אמן בקול רם, ואיקץ.

זקנך כבר התעורר משנתו אך עודנו הי' בחדר, וישאלני מה זה שמעתיך אומרת אמן. נטלתי ידי ואמרתי לו, כן הדבר חלום חלמתי, ובעוד שעה אבוא לחדרו ואספר לו.

א.

הוד כ"ק אדמו"ר מרנא ורבנא שלום דובער נולד ביום השני פרשת חיי שרה בעשרים לחדש מרחשון שנת תרכ"א בשעה התשיעית בוקר.

* * *

אמי זקנתי הרבנית מרת רבקה ספרה לי:¹

ביו"ד כסלו דשנת תר"כ, חלמתי כי ראיתי את אמי² ואת כ"ק זקני אדמו"ר האמצעי בפנים צהובות, ואמי אמרה אלי: רבקה, דו און דיין מאן זאָלט שרייבן א ספר תורה. וכ"ק אאזמו"ר אמר לי, וועט איהר האָבן א גוטן זוהן, און אויף מיין נאָמען זאָלט איהר אויך ניט פאָרגעסן. ותוסיף אמי: רבקה הערסט וואס דער טאָטע זאָגט דיר. ואיקץ.

כל היום ההוא הייתי טרודה בדבר החלום, אבל עם זקנך לא דברתי מאומה ולא ספרתי לו על דבר החלום. כעבור שני ימים או שלושה, חלתה חמותי הרבנית בחולי של חום ואני הייתי משמשת אותה, בלילה סר החום ובבקר הוטב לה.

אחר התפלה נכנס כ"ק חותני לחדר חמותי הרבנית לבקרה. ותספר לו כי בלילה חלמה חלום. ויאמר כ"ק חותני: איתא בגמרא, אשר החלום יפה לחולה,

(1) מיומנו של כ"ק אדמו"ר שליט"א.

(2) הרבנית הצדקנית מרת שרה בת הוד כ"ק אאזמו"ר אדמו"ר האמצעי זצוקלה"ה נב"מ זי"ע.

(3) הוד כ"ק רבינו הזקן.

אנכי תפרתי את המעיל של הספר תורה, וכשהכנסתי אותו לחדרו של כ"ק חותני אמר לי: מז"ט לך ויקים השי"ת את דבר הברכה אשר ברכוך כ"ק אחמור⁴ וכ"ק אזמור.

ביום השני בעשרים לחדש מרחשון — תרכ"א — בשעה התשיעית בקר, ילדתי את אביך למזל טוב ולאריכות ימים ושנים.

ב.

להברית מילה, שהי' צריך להיות ביום כ"ז מרחשון — מספרת א"ז הרבנית — באו הרבה אורחים מכמת עיירות הסמוכות והכינו סעודה גדולה.

בשבת קדש פ' חיי שרה הי' הבן זכר וביום הש"ק שלם בן זכר. בשבת ההוא אמר כ"ק חותני שתי פעמים דא"ח, בלילה בא להתועדות הבן זכר, וכן במסיבת השלם בן זכר, ובכל פעם ישב כשעה והי' בשמחה גדולה.

ביום א' בלילה הנה הרבה עשיריות אורחים וגם גיסי בני כ"ק חותני, אחי זקנך, היו נעורים כל הלילה באמירת המזמורים ולימוד הזהר שנוהגים בלילה שקודם הברית, וואך נאכט.

בעת ההיא היתה חמותי הרבנית חלושה בבריאותה, ובחדרה היתה לנה אתה בתה גיסתי מרת דבורה לאה, וחדר חמותי הי' אצל חדרו של כ"ק חותני.

בלילה בשעה השלישית בערך שמעה חמותי וגיסתי, שכ"ק חותני מדבר עם המשרת ר' חיים דוב. חמותי בקשה את בתה, אשר תלך לראות מה קרה בחדר כ"ק חותני, שבשעה מאוחרת כזו קרא את המשרת — הנמצא בחדר השני מחדרו של כ"ק חותני. —

גיסתי שמעה, אשר כ"ק חותני מצוה

ספרתי לזקנך דבר החלום דיו"ד כסלו כלשונו, והחלום בליל העבר. ויאמר לי זקנך, חלום טוב הוא ומדוע לא ספרת לי תיכף כשחלמת ביו"ד כסלו, כי חלומות כאלה הם מדברים העומדים ברומו של עולם.

ויאמר כי חפצו אשר הס"ת יכתבו על קלף מעורות שחוטות וכשרות.

קלף כזה לא בנקל למצוא ועד אשר השיגו איזו יריעות של קלף, עברו כחמשה שבועות.

כ"ק חותני ציוה לזקנך, אשר התחלת הספר תהי' בחשאי ויהיו אחיו בלבד והתחלה תהי' בחדרו. ובחמשה עשר בשבט היתה התחלת כתיבת הספר בחדרו של כ"ק חותני בחשאי.

זקנך זרו את הסופר בכתיבת הספר ובחדש אלול כמעט שנגמרה. זקנך חשב בי למחרת יום הכפורים שהי' ביום החמישי יהי' הסיום למז"ט, והסכים לו כ"ק חותני.

אני הייתי הרה ולא יכולתי להתעסק בהכנת הסעודת מצוה של הסיום, כי חפץ זקנך לעשות סעודה גדולה, וכ"ק חותני הסכים לו, ולקחו איש מיוחד שיסדר את הכל.

במשך הימים דר"ה ועשי"ת נתפרסם, כי למחרת יום כפורים נעשה סיום הספר תורה וכמה אורחים שהיו ביום הכפורים נשארו על הסיום.

בהשכמה מחרת יום הכפורים, קרא כ"ק חותני את זקנך ואמר לו, היום תעשה סעודה גדולה, גם אנכי אבוא להסעודה ואומר דא"ח, אמנם הסיום לא תעשה היום, ולא אמר שום טעם.

ביום השני י"ג מרחשון, קרא כ"ק חותני את זקנך ויאמר לו: היום בערב תקרא את הסופר לחדרי ותקרא את אמך ונעשה סיום הספר בחשאי.

(4) כ"ק אדמו"ר האמצעי נ"ע.

הביאו את התינוק, זקנך הי' מוהל אומן ומכיון שרצו למול ראו כי אי אפשר למול אותו. וזקנך ועוד כמה מוהלים מובהקים בהסכם כ"ק חותני החליטו, כי בהכרח לדחות את הברית.

— יש בזה מכתב שו"ת מכ"ק אאזמור"ר מוהר"ש להרב ר' אייזיק מויטעבסק. —

כ"ק חותני נשאר בבית הכנסת וצויה להביא הלעקאך און בראנפיץ, כנהוג, שתה לחיים, ואמר דא"ח, והמסיבה התאחרה עד זמן מנחה. כ"ק חותני צויה, כי יערכו הסעודה ובסוף הסעודה בא גם הוא ואמר דא"ח.

אור ליום ב' נר ב' דחנוכה קרא כ"ק חותני לזקנך ויאמר לו: מחר תעשו הברית מילה של בנכם ויהי' בחדר התפלה שלי⁵ ובחשאי רק במעמד אחיך והקרובים ביותר, שלא יהיו יותר על שני מנינים איש, והלוחות שניתנו בחשאי נאמר עליהם, לא ימושו מפיד ומפי זרעך ומפי זרעך אמר ד' מעתה ועד עולם.

כ"ק חותני אמר, כי יקראו לו בשם שלום דובער ע"ש אביו — של כ"ק חותני — וע"ש אדהאמ"צ. ובעת קריאת השם אמר: רש"ב בשר שבר — צריכים לשבור בשר הגוף, ונולד כ' חשוון תרכ"א, שיש בזה שני כפיון, שהוא רומז לכתרא עילאה.

ג.

בן שלש שנים הכניסוהו לחדר — מקום ה"חדר" הי' בחדר שני של ביהמ"ד הקטן של אדמור"ר הצ"צ. ובכל יום ויום הי' נכנס, עם אחיו הרז"א, אל א"ז הצ"צ לאמר צפרא טבא. והצ"צ הי' משתעשע עמו ביחוד, ושואלו ללמודיו ביום אתמול.

בהיותו בן ארבע, אמר אביו זקנו הצ"צ

את ר' חיים דוב להגיד לזקנך, אשר מחר לא יהי' הברית מילה. ותבוא ותספר לחמותי את אשר שמעה.

חמותי הצטערה במאד על זה ותשלח את בתה לבקש את כ"ק חותני כי יחדל מלשלוח להגיד לזקנך כי הברית לא יהי' בזמנו, בטענה כי אנכי הייתי חלושה אז, וכשאודע כי הברית נדחה אצטער ויזיק לבריאותי.

כ"ק חותני לא אבה לשמוע, ואמר לשלוח את רח"ד בשליחות האמורה. חמותי שלחה את גיטתי פעם שני' לכ"ק חותני, בבקשה שלא ידחו הברית מילה, בטענה כי באו הרבה אורחים והכינו סעודה גדולה והוי הפסד מרובה, וכבוד החסידים וצערם.

כ"ק חותני השיב, כי יודע הוא ובקי בדין ויש לו טעמים שהברית לא יהי' בזמנו, וחפץ הוא לשלוח את משרתו להגיד לזקנך על דבר זה. ותשלח חמותי את בתה פעם שלישית לכ"ק בבקשה, כי יחדל מלשלוח את משרתו להגיד כי הברית לא יהי' במועדו, ובהיותה בת ת"ח הנה בכחה להגיד, וזכותה זאת היא דורשת מאתו כעת.

כ"ק חותני אמר לגיטתי: מה אוכל לעשות לאמך הרבנית, מאחר שחפצה כן ודורשת בדין בת ת"ח, הנני מוכרח לקיים רצונה, אבל הדבר כן הוא, הכנסת הספר תורה היתה במועדה שהיתה צריכה להיות, כי הכל בהשגחה פרטית בפי רצון העליון ית', והכנסת הולד לבריתו של אברהם אבינו ע"ה, תהי' במועדה שצריכה להיות.

למחר ביום השני הי' סדר הנהוג בכל זמן ברית. בבית הכנסת הדליקו נרות, כל המתפללים לא אמרו תחנון, ואחר התפלה נכנס כ"ק חותני לבית הכנסת, הכינו את הכסא של אלי' וכ"ק חותני הי' צ"ל סנדק.

(5) חדר גדול אשר שם היו מתפללים ונקרא דעם רבינס קלייגער מנין.

שקידה גדולה. מהיותו בן שמונה הי' נוכח באמירת דא"ח. לעונת הבר מצוה כבר רכש לו ידיעה נכונה בלימוד והי' בקי ברבוי גמרא ופוסקים — הי' לו סדר קבוע בלימוד דא"ח, אבל עיקר למודו הי' בנגלה — מלבד זה הי' בקי בחמשה חומשי תורה עם פרש"י, נביאים וכתובים, חמשה סדרי משניות: זרעים מועד נזיקין קדשים טהרות, וש"ע אר"ח בהנוגע לדינא.

ביום כ' מ"ח תרל"ד — חגיגת הבר מצוה שלו בשמחה גדולה. ואמר אז — ברבים — המאמר איתא במדרש תהלים — והוא מאמר אדמו"ר מוהר"ש וישנו בגכת"ק.

* * *

בשנת⁷ הבר מצוה שלו נכנס אאמו"ר אל אאזמו"ר ליחידות וישאלהו: ווי לערנט מען עס זאל זיין געלערנט.

מענה אאזמו"ר הי': מקרא מלא דבר הכתוב ושנתם לבניך. ושנתם פירש"י לשון חידוד, שארף, לבניך עד שיהי' לבן, ווייס קלאָר. ודברת בם — דאָס וועט זיין א המשכה אין לעבען, בשבתך בביתך — כל משך זמן ירידת הנשמה בגוף, ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך — דער עיקר וועט זיך דערהערן אין תחית המתים. ואמרז"ל לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא, שליש הלימוד דארף אוועקגיין אויף ארויסרופן די אהבה מסותרת, עומק הלב. שליש במשנה — שליש צ"ל אויף משנה זיין זיך. שליש בגמרא — שליש צ"ל אויף גומר זיין די כלי, און יעמאַלט ווערט מען א כלי.

ואמר אאמו"ר: דעמאַלט איז בא מיר געבליבען א הסכם דורכצולערנען ש"ע אר"ח און די מצות וואָס זיינען שייך צום גוף, עס זאל פועל זיין אויף דעם גוף

אשר חפצו שהוריו יעשו שדוך עבורו, ועצתו לבחור בבתו הצעירה של בנו — של הצ"צ — הרב ר' יוסף יצחק, ביום א' יו"ד לחדש סיון תרכ"ה נכתבו „ראשי פרקים" בין האחים הרבנים, במעמד אביהם אדמו"ר הצ"צ, וזמן החתונה קבעו לקיץ שנת תרל"ה.

* * *

הסתלקות א"ז אדמו"ר הצ"צ — י"ג ניסן תרכ"ז — עשתה עליו רושם עז, ויפציר במורו, אשר בזמני התפלה בצבור לא ילמוד עמו, למען יוכל לשמוע תפלת אביו, והי' מתגנב באחת הפינות, שומע בשימת לב את התפלה ועונה אמן ברכו וקדושה. ובכלל עוד בקטנותו הצטיין ביר"ש שלו, והרבה ספורים ספרו עד"ז בני המשפחה.

* * *

מספורי אמי זקנתי הרבנית נ"ע:⁸ פעם אחת — ואביך אז בן ארבע שנים, לערך — הביא החייט, בגד אשר תפר עבורי. בעת בחינת הבגד, הוציא אביך לתומו חתיכת ארג מכיסו של החייט. החייט נתבייש מאד ויתחיל להצטדק, אשר שכח כי נשאר אצלו מהארג הניתן לו לתפירת הבגד.

כאשר הלך החייט אמרתי לאביך: ראה כי על ידך נתבייש החייט, ויתחיל אביך לבכות מרה. כעבור איזה שבועות חקר אצל אביו במה אפשר לתקן עון הלבנת פנים. על שאלת אביו למה מתענין בזה, ענה כי חפץ הוא לדעת זאת, אבל לא סיפר מאומה. שאלתי את אביך מדוע לא סיפר כל פרשת המאורע, ויאמר: המעט כי הלבנתי פני איש — עוד אוסיף לחטוא ברכילות ולשון הרע.

ד.

משנת החמש לימי חייו נראתה בו

(7) מימנו של כ"ק אדמו"ר שליט"א. ראה ג"כ לקוטי דבורים ח"פ תרצ"ד ח"ב.

(6) מימנו של כ"ק אדמו"ר שליט"א.

בצהרים לימוד נגלה — הוא ואחיו הרז"א — עם הרב ר' שלום מקאדין וכן משעה ג' אחה"צ עד שעה ה' ערב. שעה ה"ז הפסק. משעה ז' עד חצי האחת עשר לילה עוסק בעניניו בינו לבין עצמו. יום הש"ק מיוחד הי' ללימוד דא"ח וקבלה (מלבד שיעורי גמרא שו"ע או"ח וחזרת משניות בע"פ)

תפלה וחזרת הדרוש ששמע מכ"ק אביו. בליל ש"ק קודם תפלת ערבית הי' נכנס על הרוב לכ"ק אביו לאיזה רגעים, ביום א' בהשכמה — בדרך כלל, לרגלי טעמים שונים, הי' זמן ה"חידות" שלו בהשכמה — נכנס לשאול ולברר בעניני הדרוש ששמע בש"ק. ביום ד' בוקר הי' — ברובא דרובא — כ"ק אביו אומר לפניו ביחידות ביאור איזה ענין מהדרוש, לפעמים בהבנת הענין והשכלתו ולפעמים בהנוגע לעבודה. אור ליום ועש"ק וליל מוצש"ק, בד"כ, הי' נייער ועוסק בלימוד וכתביה וביותר במחשבה — לשעבד את המחשבה משך כמה שעות רצופות לעיין באיזה ענין בתורת הנגלה או בדא"ח.

בשנת תר"ם מתחיל להשתתף בעבודת הכלל.

בחורף שנה זו הלשינו אותו בנוגע לעבודת הצבא והוכרח לנסוע מליובאוויטש על משך איזה חדשים, עד אשר ביררו כי ההלשנה בשקר יסודה.

משנה זו מתחיל כ"ק אביו לקרבו ביתר שאת על אחיו וגיטו, ומספר לו כל פרטי מהלך עניני הכלל.

בזמן ההוא גברה השטנה על עם ישראל בחוגי הממשלה ובכמה מקומות עשו פרעות ביהודים. משך שנה תמימה עסק כ"ק אביו בהשתדלות להיטיב את המצב ויסע גם לחו"ל לראות אשר ישפיעו משם על הממשלה, והוא הי' ממציא לאביו כל הידיעות הנחוצות מהנעשה ומתחדש

עם זאל זיך אליין טאָן, ע"ד מרז"ל לענין כריעת מודים דכרע מגרמיי. — דעמאָלט איז דער טאטע געוואָרען א איש, און אז ער איז געוואָרען בעל מצוה האָט עם דער זיידע געבענטשט ער זאָל זיין אַ אדם⁸.

ה.

בהיותו בן ארבע עשרה שנה לומד בע"פ משניות סדר נשים. בשנת תרל"ה מתחיל „לחזור" מאמרי הוד כ"ק אביו. הנחות מסודרות על המאמרים — בתוספות ביאור והערות — מתחיל לכתוב משנת תרל"ו בדרוש מים רבים הנאמר בשנה ההיא⁹. רשימות בנגלה התחיל לכתוב עוד בהיותו בן שנים עשר. במוצש"ק י"א אלול תרל"ה חתונתו בעיר אוורוטש — מקום דירת כ"ק דודו אבי הכלה — וביום א' י"ט אלול בא חזרה לליובאוויטש.

אחרי החתונה קבע שיעור לימוד בדא"ח עם הרה"ח כו' הרשב"ץ, ויעסוק בעבודה בתפלה בהתעוררות הלב בשקידה עצומה¹⁰ — לטעם ידוע בטלה קביעות הלמוד עם הרשב"ץ כעבור שני חדשים. — סדר היום שלו בשנים האלו: קם משנתו בשעה הרביעית (בש"ק בשעה ג'). עד שעה העשירית עוסק בלימוד דא"ח ותפלה. משעה העשירית עד שעה ב'

(8) חילוק דאיש ואדם ע"פ תורת חסידות חב"ד מבואר בכ"מ, ראה לדוגמא: לקו"ת שה"ש ד"ה צאינה וראינה השני.

(9) חלק מביאור מאמר זה שכתב אז נדפס בקובץ „התמים" חוברת ג.

(10) עד כמה גדל עיון תפלתו יש לראות ממאורע זה: פעם באמצע תפלתו התחיל דם נוזל מחוטמו. איש לא הרהיב בנפשו להפסיקו בתפלה ויגידו לכ"ק אביו. אדמו"ר מהר"ש נגש אליו הגבי' הטלית שהי' יורד ומכסה פני אדמו"ר נ"ע, ויניח אצבעותיו על חוטמו ופסק הדם, ואדמו"ר לא הרגיש בכל המאורע.

לאדעס לרחוץ במי הלימאן במשך שני חדשים, ובכואו מנסיעותיו אלו שב לחדרו לתורתו ועבודתו.

תרמ"ד. מאמר הראשון בהמשכים — וד' פקד את שרה תרמ"ד, ולא ניתן להעתיק.

בחורף תרמ"ד נסע לפאריז. ל"ג ניסן — הילולא של זקנו אדמו"ר הצ"צ — בא לליובאוויטש, ואחר חה"פ חזר לפאריז. התעכב שם עד אחרי חה"ש ויסע למעיינות הרפואה, בורבול אשר בצרפת — וישאר שם עד אחרי חה"ס.

מצב בריאותו מכריחו להיות במדינות החמות ועל חוף הים.

תרמ"ו. אלול תרמ"ו נוסע ליאלטא ומתעכב שם עד אחרי חה"פ. מלאכות חסידי רוסיא הדרומית באה ליאלטא בבקשה, אשר בחזירתו לביתו יתעכב בעיר חרקוב, למען יוכלו חסידי גליל ההוא לבקרו ולשמוע דא"ח מפיו.

כ"ק אדמו"ר נ"ע נענה לבקשתם ובדרכו מיאלטא מתעכב כשלושה שבועות בחארקוב — ובתוך משך זה גם מועד הל"ג בעומר. —

חג השבועות — בליובאוויטש.

תרמ"ח-תרמ"ט. שלהי קיץ תרמ"ז נוסע לחו"ל למקומות הרפואה בצרפת, אשכנז, ביהם, אוסטריא ואיטליא. נשאר שם עד שנת תרמ"ט ורק מזמן לזמן בא לליובאוויטש.

הראוי לציין ביחוד: תרמ"ח. מאמר אין הק' בא בטרוניא עם בריותיו — אמרו בשמח"ת כשנבחר לגבאי ח"ק — ומדבר במעלת אנשים פשוטים¹². בשנה זו כתב צוואתו הראשונה הנדפסת בזה.

תרמ"ט קיץ. מאמר הידוע בשם „אחרי מות רמ"ט", המבאר ענין תוהו ותקון

בענין זה במדינה.

ביום השני י"ב תמוז תר"ם בשעה חצי התשיעית בקר נולד בנו יחידו הוא כ"ק אדמו"ר יוסף יצחק שליט"א.

במשך הזמן עד שנת תרמ"ג — שנת הסתלקות כ"ק אביו — כותב הוא כשלוש מאות וחמישים הנחות, מלבד מספר נכון של ביאורים ורשימות דיבורים ושיחות בעת היותו ב„יחידות" אצל כ"ק אביו. רוב הענינים הם בעבודה: בירור וזיכוך המדות, עיקר תעודת האדם לעלות ולהגיע למדות תרומיות, האמת בכל משלה, זהירות גדולה בהנהגה ע"פ התורה, הצנע לכת בכל דבר וענין, ומבאר כהנ"ל במ"ש בספרים ראשונים ואחרונים.

ב"ג תשרי תרמ"ג נסתלק כ"ק אביו אדמו"ר מהר"ש נ"ע.

1.

תרמ"ג. הסתלקות כ"ק אביו עשתה עליו רושם עז למאד.

הי' מתפלל בחדר כ"ק אביו, — יורד לפני התיבה, — ותיכף אחר התפלה הי' ר' חנוך הענדיל מצוה לכל הנאספים לצאת, וכ"ק אדמו"ר הי' סוגר הדלת, ונשאר בחדר זה כל היום. שם אכל ושם הי' ישן ויעסוק בתורה ועבודה.

מאמר הראשון אשר אמרו ברבים: ביום ב' דחה"ס ומתחיל כתר יתנו לך. המאמר דשבת חנוכה שנה זו — ת"ר נ"ח — מתפרסם במאות העתקות ומתקבל בחיבה יתרה¹¹.

משך שנת האבלות בהיותו בליובאוויטש לא קיבל פני איש ולא ענה על שאלות עצות, וכל עתותיו נתונות לתורה ותפלה. בסוף חדש שבט לה ויסע לפטרבורג לשאול בעצת רופאים מומחים ויהי שם ב-ג שבועות. בחדש תמוז נסע

(12) ראה לקוטי דיבורים: שמח"ת תרצ"ג אות ו, ושמח"ת תרצ"ז אות טו.

(11) נדפס בקובץ „התמים" חוברת ג.

תרנ"ב. משתדל אודות גזירת גירוש מוסקבא ופעל ארכא עד הקיץ. עוזר להמגורשים בסכומים נכונים, כדי שיוכלו להסתדר במקומות החדשים. יו"ד אלול – חתונת אחותו. מאמר מהרה ישמע, וכל הנהגה.

תרנ"ג¹⁶. מייסד מחדש ועד עסקני הכלל בפטרבורג.

י"ב תמוז. בר מצוה של בנו – כ"ק אדמו"ר שליט"א. מאמר תפלין דמארי עלמא.

בכלל בשנות תר"ן-תרנ"ג ישב בקביעות בליובאוויטש. על יסוד אשר הכיר בשנים שעברו מהלך רוח עסקני הכלל אשר ברוסיא אשכנז צרפת והולאנד, בא בכתובים בעניני צבור במשך זמן זה: עם האדמורי"ם מצארטקוב בויאן ואהלין סלונים, עם הרה"ג רי"א מקאוונא, ר' אלי' חיים מלודז, ר' דוד מקארלין ר' חיים מבריסק, ד"ר צדוק כהן – רב הכולל פאריז, ריטער – רב הכולל, הולאנד, בארון גינזבורג – פטרבורג.

ז.

תרנ"ד. התחל מערבית ליל ר"ה תרנ"ד קבע מקום תפלתו בביהכ"נ במקום שהתפלל כ"ק אביו אדמו"ר מהר"ש – עד אז התפלל במקומו המיוחד לו בביהכנ"ס עוד בחיי אביו. בכלל בשנה זו קבל עליו עול הנשיאות לכל הפרטים, כמו יחידות בקביעות, מענה על שאלות עצות הבאות בכתב, נתינת מאמרי דא"ח שאומרים – להעתיק ועוד.

יום ג' פ' חוקת בא לחרקוב לשאול בעצת הרופאים, והתעכב שם כעשרה ימים. מחרקוב נסע לאדעס על משך ד-ה

חה"פ תרצ"ד סוף ח"א.

(16) ע"ד ר"ה ושמח"ת ש"ז ראה לקו"ד שמח"ת רצ"ה.

ומעלת רע"ק שנכנס בשלום ויצא בשלום, ושיחה בענין זה בסעודת שבת קודש זה¹³ – עושים רושם גדול בין משכילי החסידים ובראשם הרה"ח ר' חיים דוב ויילענסקי והרה"ח ר' אברהם דוב בר' ירמ" מבאברויסק.

מזמן הזה הוא ג"כ מכתבו הארוך ע"ד התבוננות בטלית ותפלין לפני התפלה¹⁴.

תר"ן. פ' תולדות נתקרה וחלה במחלת דלקת הריאה שוכב על ערש דוי עד פ' שמות, וגם אח"כ הנה בכמה שבתות לא אמר דא"ח מפני חלישות בריאותו.

בשנה זו בא בכתובים ע"ד עסקנות הכלל עם הרה"ג ר' יצחק אלחנן ספעקטאָר מקאוונא והבארון גינזבורג מפטרבורג הרה"ג רי"א שולח ציר מיוחד לליובאוויטש לטכס עצה בכמה עניני הכלל העומדים אז על הפרק. אדנ"ע קורא לאסיפה בעיר וויטעבסק.

במשך שנות תרמ"ג-תר"ן העתיק החסיד ר' אהרן חוזר – חלק מגכת"ק וברובם מהנחות השומעים – שתי מאות שלשים ותשעה מאמרי דא"ח שאמר במשך זמן זה אדמו"ר נ"ע.

מספר המאמרים שבאו רק בכתב ולא ניתנו להעתיק, או שלא נאמרו ברבים – אין ידוע.

תרנ"א. באו צירים מאה"ק ת"ו לבקשו להשתתף בנשיאות כולל חב"ד אשר באה"ק.

בקין נוסע לוויטעפסק ומתעכב שם ה-ו שבועות.

שלהי תרנ"א – קשורי התנאים של אחותו הרבנית מרת ח"י מושקא עם ב"ג הרה"ח ר' משה הכהן האָרענשטיין¹⁵.

(13) ראה קטעים משיחה זו בקובץ "היום יום" ע' מ' ומ"ח.

(14) נעתק בקובץ מכתבי אדמו"ר נ"ע חוברת א.

(15) השיחה בסעודת קשורי התנאים ראה לקו"ד

שבועות לרחוץ בהלימאן.

ע"פ בקשות אני"ש וחסידים אשר בגליל ההוא עושה מסעו מעיר אדעס דרך ניקולאיעב להמושבה ראמאנאוקע ושוהה שם כשבוע ימים, כי לשם נאספו מכל הסביבה לקבל פניו ולשמוע ממנו דא"ח. ראמאנאוקע נוסע לקרעמענצוג ומתעכב שם כשבוע, ע"פ בקשת החסידים ואנ"ש. מקרעמענצוג נסע — דרך חרקוב — לליובאוויטש ובא לשם ש"פ תצא.

תרנ"ה. עסקנות הצבורית לוקחת חלק גדול בעבודתו היום-יומית. משתדל ביותר בחיזוק הכולל אשר באה"ק: בסידור מקורי ההכנסה וגם בהוראות בארחות חיי בני הכולל.

בקיץ נוסע לנאות דשא באליווקע הסמוכה לקראסנא. התחיל מיום י"ב תמוז ש"ז לוקח את בנו — כ"ק אדמו"ר שליט"א — למזכירו הפרטי בעניני הכלל.

תרנ"ז. מכתבו הגלוי ע"ד קריאת התורה. מכתבו הגלוי המתחיל: ידעתי גם ידעתי¹⁷. בקיץ נוסע לבלאיווקע¹⁸.

תרנ"ז. אחרי חנוכה נוסע למוסקבא¹⁹. מאמר „וידעת, מוסקבא“. מתעכב שם עד אחרי פורים ונוסע לפטרבורג למשך שבועיים. לחה"פ בא לביתו.

מתעוררת אצלו התשוקה לעזוב ארץ מולדתו ולקבוע דירתו במקום אשר לא יהי' עליו עול הנשיאות ויוכל לעסוק בתורה ועבודה לעצמו.

קייץ ש"ז — בבאליווקע. ועש"ק י"ג אלול — חתונת בנו כ"ק אדמו"ר שליט"א. מאמר „שמח תשמח" — הגדול.

א' ט"ו אלול — מייסד ישיבת „תומכי

תמימים"²⁰.

תרנ"ח. פ' חיי שרה נוסע לברדיצוב וקיוב להשתתף באסיפה חשאית, אשר הוזמנו אלי' כעשרה איש באי כח ווילנא ריגא קאוונא בריסק אדעס פטרבורג מוסקבא חרקוב. מבקר ציוני הבעש"ט הה"מ אדמוה"ז ואדמו"ר האמצעי. משם נסע לפטרבורג ומוסקבא על משך ימים אחדים.

מאחרי חה"ש — בבאליווקע.

תרנ"ט. לרגלי בריאותו וע"פ דרישת ענינים הצבוריים נוסע בחדש כסלו לפטרבורג ונשאר שם עד אחר פורים. מפרסם מכתבו הראשון נגד הציונים.

מוחה בכל תוקף נגד פעולות חברי „מפיצי השכלה“.

אחר חגה"ש — בנאות דשא זאלעסיע, אשר אצל דאבראמיסלע.

תר"ס. — קונטרס התפלה.

מגי' את התניא ואגה"ק ומדפיסם.

מכתב כללי ע"ד הישיבה: נודה לד' על כל הטוב²¹. אחר חנוכה נוסע לחרקוב לרגלי בריאותו. הרופאים החליטו אשר מנוחה גמורה דרושה לו במשך שנה — לא יקבל אנשים לראיון לא יתעסק בשום ענין שיכול לגרום עגמ"נ וכיו"ב. בא לביתו מחרקוב לשבת הגדול.

אחר חגה"ש — נאות דשא סערעברענקע — הסמוכה לרודניא.

תרס"א. שיחת שמח"ת: כל היוצא למלחמת בית דוד²².

אחר חנוכה נוסע לוועריסהאפּען ומתעכב שם עד אחרי חה"פ, אח"כ — בבאד האַמבורג. במשך זמן זה מבקר במקומות שונים באשכנז והולאנד בעניני הכלל.

(20) ראה „התמים“ חוברת א' ע' כג.

(21) „התמים“ חוברת א' ע' פו.

(22) נדפסה בקונטרס מאמרי כ"ק אדמו"ר

שליט"א תש"ב.

(17) המכתבים באו בקובץ מכתבי אדני"ע חוברת א.

(18) ראה לקו"ד יט כסלו תרצ"ד אות ד.

(19) ראה קונטרס ב ניסן תרצ"ח בסופו.

הדרושים לעבודה זו.
קייץ. קורא אסיפת נכבדי אנ"ש ע"ד
עניני הכולל באה"ק ת"ו. מציע לייסד
ישיבה בעיר חברון תחת השגחת הרה"ג ר'
שלמה לייב שי' אליעזרוב.
אחר חה"ש — בציאראנא רוציא אשר
אצל ליאזנא.

תרס"ו חורף. ע"י שילוח צירים
מיוחדים, בא בחילופי דברים עם עסקני
הצבור, אודות מצב בני" במדינה והפרעות
— פאָגראַם — אשר נערכו אז. סוף חדש
טבת נוסע לויטעבסק, מוסקבא²⁵, פטרבורג,
ומשתתף באסיפה חשאית במוסקבא לסדר
אופני ההשתדלות להשקיט הפרעות. אחר
פורים שב לביתו.

אחש"פ סעד — בפעם הראשונה עם
התלמידים באולם הישיבה.
אחר חה"ש — בציאראנא רוציא, תחלת
תמוז — ועידת נכבדי אנ"ש שם ע"ד עניני
הכולל.

יום א' ז' מנ"א — פרעות ע"י חברי
„פועלי ציון“.

תרס"ז. ג' פ' חיי נוסע לוורצבורג
— מדינת בייערן. שיחת יו"ד כסלף²⁶.
לחה"פ בא לליובאוויטש, ג' פ' שלח חוזר
לוורצבורג, ימים אחדים לפני ר"ה בא
לביתו.

עורך תכנית מפורטת לארגון חברת
מחזיקי הדת, ומסרה ע"י הרב ברייער
ויבל"ח מוה"ר יעקב שי' ראָזענהיים. מ"ל
קונטרס בעניני הכולל.

תרס"ח. בחודש אייר בא למוסקבא
לימים אחדים לרגלי ענינים צבורים.
ט-יא אייר — ועידת חשאית
בבאראנאוויץ.

יב-כ אייר — אסיפת הרבנים בוילנא.
סוף סיון נוסע לברלין ומאריענבאָד.

עורך מכתב לחברת יק"א בדרישת עזר
ליסוד בתי חרושת בתחום המושב כדי
להמציא עבודה לפועלים יהודים. שולח
מכתבו הנ"ל להרה"ג ר' דוד מקארלין,
ר' אלי' חיים מלודז, ר' חיים מבריסק, ר'
חיים עוזר מוילנא ואחרי אשר באו כולם
על החתום שולחו ליק"א.

מעורר גם את האחים יעקב ואליעזר
פוליקאוו בזה. הצעתו ודרישתו
נתקבלה, ויבנו בתי חרושת לאריגה וטו"י
בדובראוונא פלך מאגילעוו, וכשני אלפים
פועלים עבדו שם.

ימים אחדים לפני ר"ה בא לליובאוויטש.
תרס"ב. בחודש כסלו נוסע למוסקבא
ופטרבורג — לרגלי ענין של פדיון שבויים
ושוהה בנסיעתו כששה שבועות. אחר
חגה"ש — בסערעברענקע. בשמיני בתמוז
ועידה שם.

תרס"ג. קונטרס ומעין מבית ד'. שיחת
י"ט כסלף²³. אחר חנוכה נוסע לווינא
לרגלי בריאותו. במשך זמן היותו שם
מבקר בכמה ישיבות באונגארן, מבלי
הודיע מי הוא. שיחת פורים בווינא²⁴. לחג
הפסח שב לליובאוויטש. אחר חה"ש —
בסערעברענקע.

תרס"ד. קונטרס עץ חיים. אחר חנוכה
נוסע לפאריז. מתעסק שם בדבר שלוח
מצה ושאר צרכי פסח לאנשי חיל מבני
הנמצאים במזרח הרחוק לרגלי מלחמת
רוסיא ויאפאן.

לחג הפסח בא לביתו. אחר חה"ש בנאות
דשא רענפאל אשר אצל האראדישץ.

תרס"ה. אחר חנוכה נוסע לפטרבורג
ומשתדל בהשגת רשיון לייסד ועד
מיוחד לשילוח צרכי פסח לאנ"ח מבני.
בקבלת הרשיון — שולח מכתב כללי
בהתעוררות ע"ד המצאת האמצעים

(25) לקר"ד כ כסלו תרצ"ג אות יוד.

(26) התמים חוברת שני' ע' עד.

(23) התמים חוברת שני' וחמישית.

(24) לקר"ד שמחת תר"ץ ח"א.

בתלמוד, קבלה וכו' בכל הנוגע לעלילה זו. מכסלו עד חה"פ — בויסבאדען. אחר חה"ש בזאָאלשע אשר אצל ליובאוויטש. שולח קבוצת תלמידים, ובראשם הרה"ג ר' שלמה זלמן האוולין, דרך אָדעס, קונסטנטינופול לחברון ת"ו, ליסד שם ישיבה, "תורה אמת" ברוחה של ישיבת תו"ת. מעורר להו"ל השבועון „האח“.

י.

תרע"ב. לרגלי בריאותו נוסע בחדש כסלו לברלין קארלסבאד רומי מענטאן. שיחת פורים במענטאן²⁷. לחה"פ שב לביתו. אחר חה"ש נוסע לזאָאלשע. תרע"ג. לרגלי בריאותו מבלה ימי החורף במענטאן. אחר חה"ש — בזאָאלזשע. המכתב ע"ד למוד דא"ח²⁸. תרע"ד. ימי החורף במענטאן. עשרה בשבט — פטירת אמו הרבנית רבקה נ"ע. חה"פ — בויסבאדען. לחה"ש שב לביתו. אחר חה"ש — בזאָאלשע. תרע"ה. קורא לאסיפת הרבנים ועסקני הצבור: א) על אודות העלילות שמעלילים על בני"ה היושבים בעיירות הקרובות לשדה הקרב, ב) איך לעצור בעד תעמולה האנטישמיית המתפשטת במדינה. מייסד ועד חשאי בפטרבורג — אשר יביא לפועל החלטות אסיפה הנ"ל. ימי הקיץ — בזאָאלשע. תרע"ו. יום א' ט"ז לחדש מ"ח עוזב, עם כל ב"ב, את ליובאוויטש. כחדש ימים

ועידה במאריענבאד עם האדמו"רים מגור וסאכאטשאוו. אלול. נסיעתו לביתו — מתעכב בברלין, ע"פ בקשת עסקני אשכנז, ליום ב' ח"י אלול. דנו ע"ד השאלות שעמדו אז על הפרק.

תרס"ט. קונטרס העבודה.

בחודש מ"ח קורא לאסיפת רבני ועסקני אנ"ש בליובאוויטש. מייסד לשכה תמידית אשר תתעסק בהכנות לאסיפת הרבנים ועסקנים הנקראת מטעם המיניסטריום לענייני פנים בפטרבורג.

בחדש טבת נוסע לוויסבאדען לחה"פ שב לביתו. אחר חה"פ נוסע על משך ימים אחדים למוסקבא בענייני ישיבת תו"ת.

חג השבועות בליובאוויטש ואח"כ בנאות דשא דעניסאוקע, אשר אצל באבינאוויץ.

מודיע אשר אחרי השנים שנעשו בתכנית „מחזיקי הדת" — או כמו שקראו לה „אגודת ישראל" — יוצא הוא מועד המייסד.

תר"ע. עושה כמה נסיעות בענייני הבחירות לאסיפת הרבנים בפטרבורג.

תחלת אדר שני בא לפטרבורג להאסיפה. הנהו אחד משבעת חברי ועד המארגן ומנהל שעל יד האסיפה, ומהשלשה אשר על ידם נמסרה עריכת החלטות האסיפה ומסירת דין וחשבון לפני הממשלה אחרי נעילת האסיפה (ה ניסן).

אחר חה"פ שב לפ"ב ונשאר שם עד אחרי חה"ש. מוציא לאור קונטרס מבאר ומספר פרטי מהלכי העניינים בהאסיפה.

נוסע לנאות דשא דעניסאוקע.

תרע"א. בא בכתובים ע"ד עלילת בייליס בקיוב. מראשי המתעסקים — בשנה זו ושלאחרי' — באירגון ועד הפרקליטים, ועד הרופאים, ועד המומחים

27) לקו"ד שמח"ת תר"ץ ח"ב, שמח"ת תרצ"ז ח"ב, התמים חוברת ששית ע' נא.
28) נדפס ב„התמים" חוברת ג' ע' נח.

חנוך לנער

מרחיב חוג פעולות הישיבות במדינת גרוזיא וקאוקאז.
 תרע"ד-תרפ"ג. ימי מלחמת-אזרחים.
 מתעסק בסידור כ"ק כ"ק אבותיו אדמו"ר
 נ"ע.
 מייסד הוצאת ספרים „עזרא". מו"ל
 סידור „תהלת ד". (א) נוסח אר"י. (ב) נוסח
 אשכנז.

* * *

במוצש"ק ויקרא אור ליום א' שני בניסן
 תר"ף בשעה חצי הרביעית לפנות בוקר
 נסתלק ומנוחתו כבוד בעיר רוסטוב.

* * *

בתוך שלשים להסתלקותו נשרף
 בליובאוויטש הבית אשר דר שם טרם
 צאתו בגולה לראסטוב.

* * *

מיומנו של כ"ק אדמו"ר שליט"א:
 השי"ת יחיש גאולתנו ופדות נפשנו
 והקיצו ורננו שוכני עפר, והוד כ"ק
 אדמו"ר הרה"ק הכ"ם בתוכם ישמיענו
 ויראנו נפלאות מתורתו הקדושה אכ"ר.

מתעכב בדרכו עד בואו לעיר רוסטוב.
 אחר חה"ש נוסע למעינות הרפואה
 סלאווינסק.
 קורא לאסיפת רבנים ועסקנים, ומארגן
 ועד אשר ישתדל ביסוד חדרים ות"ת וכן
 בתי טבילה בכל המקומות אשר הגלו לשם
 הפליטים מליטא, פולין וכו', ואשר ימציא
 להם תפלין ציצית סדורים וכיו"ב.
 שלהי קייץ — מייסד שורת ישיבות
 במדינת גרוזיא.

מתחיל בהשתדלות אשר המלוכה
 תשחרר מעבודת הצבא את כל העובדים
 במלאכת הקדש כמו רבנים, שובי"ם,
 חזנים.

תרע"ז. ר"ה — בסלאווינסק.
 השתדלותו הנ"ל הצליחה, וחופשה
 מעבודת הצבא ניתנה לרבנים שובי"ם וכו'.
 בחדש שבט נוסע לפטרבורג בעניני
 הכלל. בחדשי ניסן ואייר מפרסם קול
 קורא ע"ד התחזקות בעניני הדת.
 בחדש אלול משתתף בוועידת רבנים
 ועסקנים במאסקבא.

הערה: בקובץ „היום יום" — הוצאה ראשונה — ע' 9 שיטה מודיע נדפס בטעות
 תרע"ד וצ"ל כמו שהוא כאן תרע"א.

וכן צ"ל שם ע' 4 שיטה תנא: תק"ך במקום תק"ד.

וכן צ"ל שם ע' 6 שיטה בשנת: תקס"ב במקום תקנ"ב.

וכן צ"ל שם ע' 7 שיטה א): שלמה זלמן במקום שניאור זלמן.

ספריו מאמריו ומכתביו שנדפסו:

ביאור לד"ה מים רבים תרל"ו ס"ב — נדפס בקובץ ה"תמים" ורשא תרצ"ו.
ח"ג ע' לז-מה.

הוא הביאור הראשון שהתחיל לכתוב בדא"ח בימי חורפו (במלאת לו ט"ו שנה).

הגהות על הלקוטי תורה: נעתקו בסו"ס לקו"ת — הוצאת „קהת" תש"ח.

הגהות על הסידור. — נדפסו בסידור תורה אור. ברוקלין תש"א דף רל-רג. —
(חלק מהם נדפס בס' קצות השולחן — ירושלים תפר"ח — ח"ב בסופו).

הגהות על התורה אור: נעתקו בסו"ס תורה אור — הוצאת „קהת" תש"ח.

הגהות על התניא — בספר קיצורים והערות לספר של בינונים — ברוקלין, תש"ח
— ע' קיב-קיז.

החלצו — רנ"ז. מאת כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . . בצירוף מאמר ושיחה מאת
בנו כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש.

ספרי — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי,
שער ששי.

הוצאת „קהת". ברוקלין נ"י. ה'תש"ט. 26 ע' 8°. נדפס רק מצד אחד של כל דף.
ההדפסה נתאחרה. וליום מלאת יובל שנים לאמירת המאמר, הוא שמחת תורה
תש"ט, הדפיסו מהסידור (זאץ) — אינו מוגה בלי הקיצורים וכו' — שלושים טופסים.

הנ"ל . . בצירוף מאמר מכתב ושיחה מאת בנו . .

הוצאת „קהת" ברוקלין נ"י. ה'תש"ט. 48 ע' 8°.

רק חלק הראשון של החלצו — רנ"ט נאמר בשעתו . . והם עשרים פרקים
הראשונים של המאמר . . מפרק כ"א ואילך נשאר ע"ע בכתב ומתפרסם כאן לראשונה
מגכת"ק אדמו"ר נ"ע . . באו כאן ג"כ מאמר . . שיחתו של כ"ק אדמו"ר שליט"א . .
ומכתבו המדבר בענינים אלו . . קיצורים . . מ"מ והערות (מהקדמת המו"ל).

הפרק האחרון שבהוצאה הקודמת לא נכנס בהוצאה זו.

בראש הקונטרס באה פאקסימיליא ממכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א אל מערכת
„אוצר החסידים".

הכתב והמכתב. מכבוד קדושת אדונו . . שלום דוב בער שליט"א שניאורסאן . .
נכבדות ידבר ע"ד עיר אלקינו . . „והציונים" יצא לאור פ"א בעיר וילנא בספר אור
לישרים נעתרתי . . להדפיסו פעם שני . . שנת רבינו הקודש לפ"ק (תרע"ז). בדפוס
ראזענבערג ניו יארק. 32 עמודים 8°. המביא לבית הדפוס . . דוד בן . . אליעזר ז"ל
שיפריץ.

חנוך לנער

חמשה מכתבים:

- (א) משנת תר"ס: בדבר שאלתם אודות הציונית והבאָנק שלהם . . (המענה בנגוד חריף ובשלילה גמורה). נדפס בשינויים קלים בס' אור לישירים.
- (ב) רשימה משנת תרס"ג: אלו הן הטענות שטען עבורם – שטען הרב אהרנסאן מקיוב עבור הציונים והציוניות. ראה בארוכה במבוא לקונטרס ומעין ע' 45 ואילך. הפסקא האחרונה, "ועוד זאת – הישרים אמן ואמן" אינה בהעתק המכתב אשר במבוא שם.
- (ג) משנת תרס"ב: כבוד אהובי . . מטרת מכתבי זה הוא לעורר . . על כללות המצב הרוחני בזמן הזה הנורא ואיום . . העצה היעוצה היא שנתאחד באגודה וחבורה אחת . . ואגודות כאלו יהיו בכל עיר . . בארוכה ראה במבוא הנ"ל ע' 39 ואילך.
- (ד) משנת תרנ"ט-תר"ס: נודה לה' על כל הטוב – מכתב התעוררות לחזוק ישיבת תומכי תמימים. נכתב לרגלי נסיעתו הראשונה של הרב ר"י האלפערין בעניני ישיבת תורת'. נדפס ג"כ בהוספה לקונטרס עץ החיים. בקובץ מכתבים מכתב יז. ב"תמים" ח"א.
- (ה) מכתב, בהיותו בחו"ל, לבנו, הוא כ"ק אדמו"ר שליט"א: תענה לי . . אם נעשה סדר בלימוד הבחורים . . איטליכער האָט זיין אופן עבודה . . באמת לבי ונפשי אליהם וזה כל תכלית חפצי ורצוני שיהיו משועבדים לד' כל ימי חייהם כו'. – חלק ממנו נדפס ג"כ בקובץ מכתבים מכתב כ"ב.

ומעין, ראה קונטרס ומעין.

חנוך לנער. צוואתו הראשונה של כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . . בצירוף ראשי פרקים מתולדות ימי חייו.

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור. היכל שביעי, שער ראשון. הוצאת "קהת" ברפוס האחים שולצינגר נ.י. התש"ג. 40 ע' 8°.

בראש הקונטרס באה תמונת תואר פני הוד כ"ק אדמו"ר . . שלום-דובער . . ה"ראשי פרקים" נערכו על ידי מנחם שניאורסאָהן, ובסופם באה רשימה קצרה של ה"מאמרים ומכתבים שנדפסו" עד שנת תש"ג.

הצוואה נכתבה בליובאוויטש בשנת תרמ"ח לערך. מיוסדת על הפסוק חנוך לנער – ומזה שם הקונטרס.

מכתבים. נדפסו בספר:

אור לישירים. ורשא תר"ס. המו"ל לנדא ורבינאוויטש. ע' 57-61

בדבר שאלתם אודות הציונים והבאָנק שלהם . . (נדפס ב"הכתב והמכתב" ראה שם).

ירחון, "הקריאה והקדושה" שנת תש"א חוברת ד. מכתב משנת תרס"ב תרגום באדיית מהמכתב להרא"ח ראזענבוים מיום כד אדר תרס"ב. ע"ד התעוררות לעבודה באמעריקה ואופנה.

התמים. ורשא. תרצ"ה. ח"א ע' פר-פח. מכתב אחד: גודה להוי' על כל הטוב — הוא הנדפס ב„הכתב והמכתב" ראה שם.

התמים. ורשא. תרצ"ו. ח"ג ע' נח-סג. מכתב משנת תרע"ג: כבר מילתי אמורה בקונטרס עץ החיים . . התעוררות בלימוד תורת החסידות. התחלת המכתב וסופו באו בפאקסימיליא מגכתי"ק. המכתב נדפס ג"כ בהוספה לקונטרס עץ החיים ובקובץ מכתבים מכתב כא. **חכמי ישראל**. ניו יארק, תרפ"ד. 8°. ע' כה-ל. ע' 102.

חמשה מכתבים:

(א) ג' אלול תרס"ט, לאה"ק ת"ו: מכתבם הגיעני וראיתי בו כי בא האויב למחנם . . . (נגד בה"ס החדשים וסדרי לימוד החדשים). — בא ג"כ בקובץ מכתבים

מכתב כ"ג.

(ב) מנ"א תרס"ו: בעת צרה כזאת . . . (נגד יסוד אגודת רבנים לברר את הדת ולשמש בית מועצה לביורר הספקות המזדמנים בחיים הדתיים).

(ג) אייר עזר"ת: בהחופשה הניתנה . . . ראשית . . . ויתאחדו היראים . . . שנית לחזוק בני הת"ת ולימוד תשב"ר . . . שלישי' בהקאמיטעטין הצבורים . . . יכנסו . . . מהיראים שהן בהתאגדות הנ"ל.

נדפס, בשעתו, בעלה בפ"ע.

(ד) ניסן עזר"ת: חסדי ה' אזכיר . . . צריכים ליקח חלק גדול בההלואה החפשית . . . נדפס, בשעתו, בעלה בפ"ע.

(ה) קטע ממכתב הנדפס בשנת עזר"ת (התעוררות לתורה ועבודה).

ספר השיחות. קיץ ה'ש"ת ע' 120 מכתב משנת תרס"ב. — העתקתו באידיש נדפסה ב„הקריאה והקדושה". ראה שם.

קונטרס ומעין. ראה לקמן ע' 51.

קונטרס סא. (י"ט כסלו תש"ט). ע' 7-17. ברוקלין, תש"ט. 8°. משנת תרמ"ט: כל המרחם על הבריות — בענין הצדקה וגמ"ח.

קונטרס עץ החיים. ראה לקמן ע' 51.

שיחת ז' אד"ש תש"ג. ברוקלין תש"ג. ע' 16-21. מכתב לבעל עסק נודד ממקומו שצריך זהירות בסביבה חדשה. עם העתקה באידיש.

ספר המאמרים — תרמ"ג. מאמרים ודרושים שנאמרו בשנה הראשונה לנשיאותו. מאת כ"ק אדמו"ר . . . שלום דובער . . .

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי, שער שיש.

הוצאת „קהת", ברוקלין נ"י. 8°. נמצא בדפוס.

צוואה. בספר חכמי ישראל ע' 30- נדפס קטע מהצוואה בחורף תר"פ. צוואתו הראשונה ראה „חנוך לנער".

חנוך לנער

קובץ מכתבים. של כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . . בהקדמת ראשי פרקים מתולדותיו.

הוצאת „קהת”. ברוקלין נ.י. מימיוגראף. 8°.

קובץ א: כ' מרחשון – שב"ת. ע' אלב. מכתבים (אי"א)

(כ' מרחשון הוא יום הולדת את כ"ק אדמו"ר נ"ע).

א) מכתב משנת רמ"דח לערך: התבוננות בטו"ת קודם התפלה. ב) תר"ן: ענין אחליפו דוכתייהו. ג) תר"ן: ענין מרה שחורה טבעית. ד) רנ"ו: ע"ד שמיעת קריאת התורה. ה) רנ"ו: חינוך הבנים והבנות. ו) רנ"ז: ע"ד נסיונות. ז) רנ"ט: אמירת „לתורה ולחופה ולמע"ט" גם בבנות. ח) רס"א: הדרכת תלמידי תו"ת. ט) רס"ד: ע"ד קיבוץ גלויות וביאת משיח. י) רס"ז: ע"ד תלמידי תו"ת. יא) רס"ז לערך: גמ"ח של אמת.

קובץ ב: י"ט כסלו – שב"ת. ע' לג-סד. מכתבים. (יב-כג).

יב) רמח"ט לערך: הערות בנוסח הסידור ובשער הכולל. יג) תר"ן לערך: תורה ותפלה. יד) רנ"ת או רנ"ח: מצות הצדקה (נדפס מוגה ומתוקן – בקונטרס י"ט כסלו תש"ט). טו) מצות הצדקה. טז) רנ"ט: ע"ד תלמידי תו"ת. יז) רנ"ט-ס לערך: נודה לה' (נדפס ב„הכתב והמכתב” ראה שם) יח) תרס"ב: ע"ד ענין י"ט כסלו (פאקסימיליא מהמכתב עם ביאור תוכנו. נדפס במבוא לקונטרס ומע"ז). יט) תרס"ב: ועשית בדי עצי שטים – התעוררות לחיזוק תו"ת. כ) תרס"ג: התעוררות בעבודה. כא) תרע"ג: התעוררות בלימוד דא"ח (נדפס ב„התמים” ח"ג. ראה שם). כב) מחז"ל: ע"ד הסדר בתו"ת (נדפס ב„הכתב והמכתב”. ראה שם). כג) תרס"ט: נגד בה"ס החדשים (נדפס ב„חכמי ישראל”. ראה שם).

קונטרס בעניני כולל חב"ד. מענה על „הקונטרס של ב"ד הרש"נ שי". נמצא

בו שקו"ט באריכות ע"ד מעלת חברון וענין ישוב ארץ ישראל. (בע' ד-ו מכתב כ"ק אדמו"ר שליט"א מיום ח"י שבט תרס"ו). ירושלים, תרס"ז. ל"ו עמודים. [סידור האותיות 14x9 צנטימטר]. – השער חסר בטופס שלי.

ב"ד הרש"ן שי' – הוא הרה"צ וכו' מוהר"ר שמרי' נח בנו של אדמו"ר מהר"ל בנו של אדמו"ר ה„צמח צדק”.

קונטרס העבודה . . מבאר ענין העבודה שבלב זו תפלה. מאת כ"ק אדמו"ר . .

שלום דובער . . בצירוף שני מכתבים מאת בנו כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש. ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור. היכל שביעי, שער חמישי. הוצאת „קהת” נ.י. בדפוס האחים שולזינגר. התש"ן 56 ע' 8°.

קונטרס התפלה. איך מתפללים ובמה עובדים את הוי' בעבודה שבלב זו תפלה.

מאת כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . .

בראש ע"א: בס"ד קונטרס ראשון של כ"ק אדמו"ר הרה"ק זצוקללה"ה נבג"מ ז"ע מח תר"ס לייבאוויטש. ווילנא. בדפוס האלמנה והאחים ראם. תרפ"ד. ע' 38
[13x8,5 צנטימטר].

הנ"ל. עם הקדמה וקיצורים מאת כ"ק אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש.
ההקדמה באה בפאקסימיליא מגוף כתי"ק אדמו"ר שליט"א. כן באה בראש
הקונטרס פאקסימיליא של פסקא הראשונה מקונטרס זה בגכתי"ק המחבר. „קונטרס
התפלה . . . הניתן . . . בתחלת טבת שנת חמשת אלפים שש מאות ושישים לבריאה
. . . וסדרתיו לפרקים עם קיצורים בליל היאצ"ט הראשון ב' ניסן תרפ"א" (מתוך
ההקדמה).
בקובץ „התמים“, ורשא, תרצ"ז חוברת ז', ע' ג-יב (ההקדמה והפרקים א-ב).
בקובץ „התמים“, ורשא, תרח"ץ, ח"ח, ע' לא-לו (סוף פ"ב והפרקים ג-ה).
מאז נפסקה הופעת „התמים“.

הנ"ל. הוצאה שלישית. על ידי אגודת חסידי חב"ד העולמית. הוצאת „קהת“. ניו יארק,
בדפוס האחים שולזינגר. ה'תשי"ב. ע' 32. 8°.

הנ"ל. פוטוגראפיא מהוצאה השלישית בלי שינויים. מינכען, תש"ו. 8°.
כאשר באה מחלקת ישיבת „תומכי תמימים“ — בשנת תש"ו — מסאמאָרקאנד
(רוסיא הסוביטית) לפאָקינג אשר בסביבות מינכען, נרגש מחסור רב בספרים ובפרט
בספרי דא"ח. ע"פ סיבה מצאו שם טופס אחד של קונטרס התפלה הוצאה ג' ויעשו
ממנו פוטוגראפיא (לא אָפּסעט) כעשרה טופסים, ובוזו למדו עד אשר נתקבלו
הספרים אשר נשלחו להם מ„המרכז לעניני חינוך“, ובתוכם גם קונטרס התפלה.

קונטרס ומעין מבית ד'. תוכן הדברים. בכל אחד מישראל יש בו התוקף . . .
המעין המשקה גם את נחל השטים . . . ובכוחו לעשות בפועל ההיפך מההרגש הטבעי
(מהקיצור שבסוף הספר).

מאת כ"ק אדמו"ר . . . שלום דובער . . . עם מבוא וקיצורים מאת בנו כ"ק אדמו"ר
שליט"א מליובאוויטש.
ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי
(נשיא שביעי להבעש"ט). שער שלישי.

הוצאת „קהת“ נ"י. בדפוס האחים שולזינגר. התש"ג. ע' 136. 8°.
בע' 17 — פאָקסימיליא ממכתב כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע מיום ט"ז כסלו
תרס"ב (ע"ד י"ט כסלו).

קונטרס עין החיים . . . פנימיות וחיצוניות התורה . . . החיוב באהוי"ר . . . הכרח
העסק בפנימיות התורה . . . אופן הלימוד בגפ"ת ופוסקים . . . הרחקת פלפול של הבל
. . . לימוד ע"מ לעשות . . . מאת כ"ק . . . שלום דובער . . . בצירוף מבוא מאת בנו כ"ק
אדמו"ר שליט"א מליובאוויטש.

חנוך לנער

ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש. היכל שביעי שער רביעי. הוצאת „קהת” ברוקלין נ.י. בדפוס האחים שולזינגר. התש"ו 88 ע' 8°.

בתור הוספה נדפסו הקדמת ר' חיים ויטאל לשער ההקדמות ושני מכתבים מהמחבר. והם מכתב י"ז ומכתב כ"א אשר בקובץ מכתבים. ראה לעיל ע' 20.

בע' 4 באה פאָקסימיליא של עמוד האחרון של העתקה ראשונה של הקונטרס (ה' שורות הראשונות הם גכתי"ק כ"ק אדמו"ר שליט"א. התחל מהתיבות אשא כפי הוא גכתי"ק כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע — עם חתימתו).

שיחות ופתגמים. ראה לקמן הוספה שני', מראה-מקום לשיחות ופתגמים אלו.

תורת שלום — ספר השיחות. שיחות הקודש של כ"ק אדמו"ר . . . שלום דובר . . . ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי, שער שביעי.

הוצאת „קהת” ברוקלין נ.י. התש"ו. מימיוגרף. במספר מצומצם. כל הטופסים מסומנים.. [4], 338 ע' 8°.

אוסף רשימות שיחות הקודש . . . בזמני ההתועדות . . . חלקנו את הרשימות לסעיפים והוספנו בסוף הקובץ הערות . . . (מהקדמת המו"ל).

בראש הספר בא „מראה מקום שיחות כ"ק אדמו"ר נ"ע שנדפסו כבר ולא נכנסו בספר שיחות זה”.

תנו רבנן נ"ח — מאמר שבת חנוכה תרמ"ג. — נדפס בקובץ ה„תמים” ורשא. תרצ"ו. ח"ג ע' מו-נו. — נמצא עתה בדפוס בספר המאמרים תרמ"ג.

המאמר הזה עשה בשעתו רושם חזק בין חסידי חב"ד והוא נחשב עד היום מהמאמרים המצוינים המבארים יסודות עיקרים בתורת חסידות-חב"ד.

הערה: בקובץ שלשלת האור נכנסו ספרי כ"ק אדמו"ר מהורש"ב בהיכל שביעי — נשיא שביעי להבעש"ט. ונחלקו לשערים: שער ראשון — חנוך לנער. שער שני — קונטרס התפלה. שער שלישי — קונטרס ומעין. שער רביעי — קונטרס עץ החיים. שער חמישי — קונטרס העבודה. שער ששי — מאמרי דא"ח. שער שביעי — שיחות. שער שמיני — מכתבים.

קטע מיומנו של כ"ק אדמו"ר שליט"א.
— מיום י"ט מרחשון רפ"א. רוסטובדאן —

אלף ומאה ושבעים ושלשה מאמרי דא"ח נשארן מהוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק, הכ"מ, בעצם כתב יד קדשו, והם נחלקים בחמש מערכות: א. מאמרים שאמרם ברבים, או ביחיד. ב. שכתבם ולא אמרם. ג. מאמרים ממערכה א' וב' שלא נגמרו בכתב. ד. רשימות עניינים. ה. קונטרסים.

מערכה א. כוללת שמונה מאות ושבעים מאמרים המתחלקים לפי סדר השנים באופן כזה.

תרמ"ג, תרמ"ד, תרמ"ה, שלשים מאמרים. תרמ"ו, חמשה מאמרים. תרמ"ז, ששה עשר מאמרים. תרמ"ח, אחד עשר מאמרים. תרמ"ט, שלשה מאמרים. תר"ן, שנים עשר מאמרים. תרנ"א, שמונה עשרה מאמרים. תרנ"ב, שבעה מאמרים. תרנ"ג, אחד עשר מאמרים. תרנ"ד, שלשים ושלשה מאמרים. תרנ"ה, אחד ועשרים מאמרים. תרנ"ו, שלשה עשר מאמרים. תרנ"ז, ששה עשר מאמרים. תרנ"ח, ארבעה ועשרים מאמרים. תרנ"ט, אחד ועשרים מאמרים. תר"ס, שלשה עשר מאמרים. תרס"א, חמשה מאמרים. תרס"ב, ששה עשר מאמרים. תרס"ג, חמשה עשר מאמרים. תרס"ד, תשעה מאמרים. תרס"ה, שמונה ועשרים מאמרים. תרס"ו, תרס"ז, תרס"ח, אחד וששים מאמרים. תרס"ט, ארבעה מאמרים. תרס"י, חמשה ועשרים מאמרים. תרס"כ, שבעה ועשרים מאמרים. תר"ל, אחד ושלשים מאמרים. תרע"א, ארבעה ועשרים מאמרים. תרע"ב — עד חג השבועות — ששה עשר מאמרים. בשעה שהקדימו, תרע"ב, מאה ארבעים וארבעה מאמרים. תרע"ג-ה תשעה מאמרים. תרע"ו, עשרה מאמרים. תרע"ז, שבעה ועשרים מאמרים. תרע"ח, ששה וחמשים מאמרים. תרע"ט, חמשה ושבעים מאמרים. תר"ף, ארבעה ושלשים מאמרים.

מערכה ב. כוללת תשעה ושמונים מאמרים. בהם קצרים וארוכים. אחד מהם מאמר ארוך ביותר, מחזיק ארבעה ושבעים עמודים וחצי עמוד. בכל עמוד, משלש ושמונים עד חמש ושמונים שורות. ובכל שורה, משנים ועשרים עד ארבע ועשרים תיבות.

בדרך כלל, הנה המאמרים שכתבם הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק, הכ"מ, ולא אמרם, ברובם המה רק יסודיים, כלומר, נכתבו בקיצור אדעתא דהכי, אשר במשך הזמן יגיהם וימלאם בניאור והסבר, כפי דרישת העניינים. אשר כן הי' דרכו בקדש: תחלה הי' כתב יסוד המאסר ותוכנו העיקרי, ואחרי כן הי' מלאו באריכות ההסבר.

מערכה ג. כוללת ששה ושמונים מאמרים, בהם שנכתבו רובם, ומהם שנכתבו רק מחציתם. וגם ישנם רק ההתחלה בלבד.

קטע מיומנו: נדפס ב„התמים“ ח"ג ע' לה.
מאמר ארוך ביותר: הוא החלק מהמשך בשעה שהקדימו תרע"ב שלא נאמר.

חנוך לנער

מערכה ד. כוללת מאה ועשרים וארבע רשימות. נחלקות בשלש מערכות: א. רשימות קצרות ביותר. והם כמו רמזי דברים בלבד, שהם שמשו להוד כ"ק אאמור" הרה"ק, הכ"מ, בתור יסוד לבנין מאמר. ב. רשימות ארוכות יותר, אבל גם הם אינם אלא רמזי וסתרי תורה. ג. חזיונות לילה ורשימת ענינים, בשם בעלי השמועות – הוד כ"ק אבותינו רבותינו הק' זצוקלה"ה נבג"ם ז"ע, כאמור סוד ד' ליראיו.

מערכה ה. כוללת ארבעה קונטרסים: א. קונטרס התפלה. ב. קונטרס עץ החיים. ג. קונטרס ומעין. ד. קונטרס העבודה.

הרבה מאות מאמרים אמר הוד כ"ק אאמור" הרה"ק הכ"מ, במשך ימי חייו בעלמא דין, שלא העלה אותם בכתב ובהם שתי מערכות: א. שלא נכתבו כלל. ב. שכתבו אותם החוזרים.

המניח הראשון הי' הרב החסיד ר' אהרן ז"ל זעליגסאָהן, ונקרא בשם ר' אהרן חוזר, אשר כל ימי נשיאותו של הוד כ"ק אאמור" הרה"ק אדמו"ר מוהר"ש הי' חוזר המאמרים, ובשנת תרמ"ג התחיל לחזור מאמרי הוד כ"ק אאמור" הרה"ק הכ"מ, וכותבם.

כפי האמור, הנה במשך השמונה שנים תרמ"ג, תרמ"ד, תרמ"ה, תרמ"ו, תרמ"ז, תרמ"ח, תרמ"ט, תר"ן, ישנם שבעים ושבעה מאמרים שכתבם הוד כ"ק אאמור" הרה"ק הכ"מ, ואצל החסיד ר"א חוזר היו הנחות בכתב ידו, שני מאות תשעה ושלשים מאמרים. הרי כי מאה ששים ושנים מאמרים לא כתבם הוד כ"ק אאמור" הרה"ק הכ"מ.

בשנות תרס"ג-תרס"ד, נרשמו עשרים וארבעה מאמרים, ובספרי ההנחות דשנות תרס"ג-תרמ"ד, מאה ושלשים וחמשה מאמרים, מלבד העשרים וארבעה.

וכן הוא בכל שנה ושנה אשר היו מאמרים אשר לא כתבם כלל, ומהם אשר כתבם החוזרים.

* * *

שלשה עשר חוזרים היו, אשר העמידו ענין חזרת המאמרים על בסיס נכון, וראוים לברכה וזכרון נצחי, בדברי ימי החסידים. והם נחלקים בשלש מערכות כוללות: א. עשרת השנים הראשונות – תרמ"ג-תרנ"ג. ב. דור ראשון של היושבים – תרנ"ד-תרנ"ה, ודור שני של היושבים – תרנ"ו-נ"ז. ג. תלמידי ישיבת תומכי תמימים יצ"ו.

מערכה א. החסיד ר' אהרן חוזר – תרמ"ג-תרמ"ז. החסיד ר' ניסן מלמד – תרמ"ו תרמ"ח. החסיד ר' מאיר מרדכי מלמד – תרמ"ט-תרנ"א. החסיד ר' יעקב קאפיל זעליגסאָהן – תרנ"ב-תרנ"ג.

מערכה ב. החסיד ר' שלמה זלמן האוולין – תרנ"ד-תרנ"ה. החסיד רש"פ

זאלמאנאו — תרנ"ו תרנ"ז.

מערכה ג. התמים ר' אברהם דוד פויזנער — תרנ"ט-תרס"א. התמים ר' צבי מקלימאוויטש — תרס"ב. התמים הרב ר' ישראל נח — תרס"ג. החסיד ר' משה חוזר. התמים ר' מרדכי חפץ. התמים ר' שילם קוראטין התמים ר' יצחק גרשון בוראָוויק. מכאן ולהבא כבר הוסדר ענין חזרת המאמרים בתוככי תלמידי ישיבת תומכי תמימים, ד' עליהם יחיו.

* * *

דבר המובן מאליו, כי כבד להגביל כמה מאמרים אמר הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק, הכ"מ, מסוג הנ"ל, אבל בכל אופן, לא פחות משבעה, שמונה מאות מאמרים.

בין ההנחות תופסים מקום חשוב שיחותיו של הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק, הכ"מ בזמני ההתועדות — פארבריינגען — בשמחת תורה, יו"ד כסלו, י"ט כסלו, פורים, וזמני שמחת משפחה.

* * *

הרבה מאות מכתבים תוכנים נשארו בעצם כתב יד קדשו של הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק, הכ"מ, המתחלקים לשנים עשר מחלקות כוללות: א. מענות על שאלות-עצות במשא ומתן, שידוכים, חיי משפחה, חינוך. ב. מכתבי מזל-טוב בענינים שונים. ג. מכתבי תנחומין, ליחיד ולרבים. ד. מכתבי תודה עבור ספרים למחברים. ה. מענות על שאילת עצות בלימוד דא"ח, והכרח התעסקות בעבודה שבלב. ו. מכתבים המדברים באהבת רעים תיקון המדות, וסדרי תשובה בענינים שונים. ז. בעניני צדקה וחסד בין איש לרעהו, מכתבי המלצה. ח. הנהגת הקהלות בעניני רבנות וזביחה. ט. אודות החזקת קופת הרמבע"נ. י. אודות ישיבת תו"ת. יא. אודות קביעות לימוד דא"ח. יב. עסקנות הכלל בענינים שונים וכמו ההשתדלות בביטול תחום המושב, ביטול הגבלות במסחר, ביטול עלילות ומשפטי' כללים שונים, הגדלת זכויות סוחרי היהודים בענפים שונים. התיסדות בית חרושת בתחום המושב, מצה לאנ"ח במלחמת יאפאן, השתתפות בהבחירות לבית המחוקקים, אסיפת הרבנים, הפטור מצבא המלחמה לרבנים, מלמדים ראשי ישיבה, זובחים, וחזנים. יסוד וחיזוק מוסרי הדת, בתי לימוד, בתי תפלה, הדפסת והפצת ספרי קודש (סידורים חומשים משניות ומסכתות הש"ס עין יעקב שולחן ערוך) בקרב פליטי המלחמה ועוד ועוד.

כבד להגביל מספר המכתבים ואגרות הקדש, אשר כתב הוד כ"ק אאמור"ר הרה"ק, הכ"מ, ומאשר זכני השי"ת הנמצאים אצלי כשבע מאות מכתבים, מהם כארבעה מאות מכתבים כתובים אלי, המתחלקות למערכות שונות משתים עשר מערכות המבוארות לעיל.

חנוך לנער

— צוואה הראשונה של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע —

השי"ת ברוב רחמיו וחסדיו בחסד חנם יאריך ימי ושנותי בטוב ברו"ג כו'.

מפני שאין האדם יודע את עתו, אמרתי לסדר דברים ולצוות איך שיהי' אחרי אריכות ימי, ותקותי להשי"ת אשר בחסד חנם יאריך ימי ושנותי, ושאזכה להיות מכלל עובדי ד' כו'.

* *
* *

. . . בדבר בננו שי' הנני מבקשך להשגיח עליו בכל הענינים הן בגשמיות והן ברוחניות. אשר כעת בזה"ז צריכים שמירה מעולה, והעיקר מן ההתחברות עם נערים הנערים מן היראה ועומ"ש ריקים ופוחזים. מהם אשר יכולים להביא ח"ו לידי מדות רעות ומחשבות רעות, ע"י דבורים רעים שמדברים ביניהם בענינים אשר באיזה שנים מלפנים לא ידעו הנערים כלל מזה כו' וד"ל. וזה צריך שמירה מעולה. והוא עיקר ויסוד גדול מאד מאד, מהם אשר יש להם ביכלעך ומעשיות בלשון שזארגאן ומזכים אחד את חברו, ויש מהם אשר יכולים להביא ח"ו מחשבת חוץ בעניני התורה ומצות ותפלה שמקררים מאד כל דברים האילו וכיוצא באילו אשר בעוה"ר בזה"ז גם הנערים נוטלים חלק בזה (השי"ת ירחם על שארית ישראל ויבוא ג"צ בב"א).

ולאזאת בקשתי להשגיח עליו בעינא פקיחא היטב היטב בכל פרט ופרט שלא יהי' שום התחברות עם נערים כאילו, ושיתפלל ויאמר ברכות בכל יום ויברך על כל דבר הן בברכת הנהנין (בתחילה וסוף) והן בברכת המצות כמו ברכת ציצית ונט"י כו' וכדומה ועוד בענינים כאילו, אשר א"א לפרוט הכל, בקשתי להשגיח עכ"ז היטב.

והעיקר אצלי שיעזור השי"ת שבני שיחי' יהי' י"ש וחסיד, וכת"י (משלי כב. ו) חנוך לנער ע"פ דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, ופירש"י ז"ל לפי מה שתלמד לנער ותחנכהו בדברים אם לטוב כו' גם כי יזקין לא יסור ממנה. ובמצ"ד כתב התחל והרגל את הנער בשנים ההולכו בעבודת ה' לפי דרך חכמתו אם מעט ואם הרבה וכשיהי' מורגל בעבודת ה' אז גם כי יזקין לא יסור ממנה כי יתן לב להשכיל כשרון המעשה ההוא עכ"ל.

ונראה הכוונה כמ"ש בהקדמה לס' חובת הלבבות שהקבלה קודמת לחכמת המצפון היינו חקירה אלקית, שבתחילה צריכים להשריש בלב מן הקבלה ענין מציאות ה' ויחודו ושאר העיקרים ולא במופתים וראיות כ"א באמונה פשוטה כו'. ואחרי שיהי' מושרש בלבו היטב היטב אז טוב לעיין במה שיושג מדרך השכל

ולהביא ראיות במופתים על אמיתיות הענין איך שהוא כן. וכאן נראה הכוונה וכ"ה הכוונה בחוה"ל שצריך להרגילו בעבודת ה' בתפלה ומצות מעשיות כו' כנ"ל ושיאמין באמונה פשוטה בה' אלקי ישראל ושהוא אחד ואין בלתו ושברא את העולם מאין ואפס המוחלט ומנהיגו ברצונו בטובו וחסדו כו', בכ"ז וכיוצא בזה צריכי' להרגילו ולחנכו בלי טעמים והסבירים. וגם כי יזקין ויהי' שכלו חזק ויוכל לחשוב בענינים אילו מדרך השכל לבוא אל אמיתיות הענין בראיות ומופתים כו' לא יסור ממנה, אדרבה יוסיף אומץ באמונת ה' ובקיום המצות כו'.

וב"ז דוקא אם הורגל תחלה באמונת ה' וקיום המצות מצד הקבלה (ענין הקבלה הנז' כאן אין הכוונה על חכמת הקבלה, כ"א הכוונה מה שמקבל מאבותיו או מרבותיו ולא מה שמשגיג בשכלו כו' וזה מובן) אז יבוא בשכלו אל אמיתיות הענין, כי זאת תהי' לו לנקודת מרכזו ועלי' יהי' סובב והולך בשכלתו והשגתו. וכל מי שאין לו נקודה מעולם לא יבוא בהשכלתו לאמיתיות הדבר, ויכול לגזור בשכלו ענינים מבהילים אשר המה נגד החוש והכרעות השכל הישר, מאחר שאין לו דבר המגבילו ומגדירו מי יאמר מה תעשה, וגם לא יעמיק כ"כ בההשכלה כי אין דבר המכריחו לזה, וכאשר יגזור השכל בתחלת ההשקפה במעט עיון, טוב לו, וכאשר ראיתי זה בחוש. ונמצא הנקודה שומרתו מן השכלה כוזבת, ומוליכתו אל הדרך האמת, ומוציאה כוחותיו בהשכלה מכח אל הפועל. וכמ"ש בעל חוה"ל בהקדמה וז"ל יש מן החכמה מה שהוא צפון בלבות החכמים כו' אשר אם יסתירוהו לא ישיגנה אדם, וכאשר יגלוהו לא יעלם מאדם יושר אמריהם בו כו' יעו"ש ובהמפרשים וטוב הלבנון ופת לחם, וכ"ז הוא ע"י הנקודה כו'.

ועוד זאת גם אם לא ישיג בשכלו את הדבר ההוא ולא יגיע לעומק אמיתתו, אם יהי' מוחנך ומורגל מנערותו באמונת ה' וקיום המצות כו' לא יסור ממנה ולא ישען על בינתו, וידע אשר קט שכלו עדיין לבוא לעומק הדבר ההוא, ולא יוגרע אצלו ח"ו חיזוק אמונתו בה' אחד ומיוחד כו', אשר כבר הורגל בזה ונשרש בלבבו היטב. וח"ו וח"ו לעסוק בחקירה אלקית (אך חקירה טבעית א"צ לעסוק בה כלל ואין בזה צורך לעבודת ה', והוא רק מקלקל ולא מתקן, כאשר עוד אדבר בזה אי"ה) קודם שנשרש בלבבו היטב היטב אמונת ה' ותורתו וקיום מצותיו ועבודתו כו'.

ועתה, כאשר הנחילו לנו אבותינו כ"ק אדמו"ר זצוקלה"ה זיע"א דא"ח דברי חסידות, א"צ לחקירה כלל. ובדא"ח נמצא הכל דכולא בה כו' וכאשר עוד אדבר בזה אי"ה. ואני הכותב (בטח לא יחשוד אותי שום אדם אשר כוונתי להתפאר ולהתגאות ח"ו, לבד שאין זה מטבעי מעולם, הנה מובן אשר בעת כזאת כל הרעיונות והמחשבות הולכים רק אל מקום אחד כו' וד"ל. והחשבונות שלי גלויים

לפני וידעתי בנפשי היטיב פחיתותי ושפלותי, ויזכני השי"ת שיגיע אל עצם נקודת לבבי ולשוב אליו בתשו"ש בחרטה אמיתית על העבר וקבלה אמיתית על להבא בסו"מ וע"ט בפו"מ, ורק לאמיתיות הענין שאני דובר בו, אני כותב זאת) מימי לא עסקתי ולא למדתי בספרי חקירה אפילו מגדולי חכמינו שהיו צ"ג באמת (רק אם לפעמים הוצרכתי לעיין איזה דבר, ואף זה אני נשמר שלא לראות שם בענינים אחרים וגם שלא להעמיק כ"א בהעברה, ואם אינני מבין בהעברה אני מניח כך, בידעי היטב שהוא אך למותר כו') רק אצלתי ימי על עסק דא"ח ולמדתי היטיב דברי אבותי הק' צוקללה"ה פעם למגרס ופעם לעיוני, ונתתי מוחי ולבי על דבריהם להבינם היטיב, ות"ל יש לאל ידי לעמוד בין הגדולים ולהכריח מדרך השכל כמה וכמה עניני חקירה, ונמצא אתי בכתובים כמה ענינים באמונת ה' ויחודו יתברך ובענין הבריאה יש מאין כו' וכדומה בענינים האילו בטוב טעם ודעת, וגם ענין תורה מן השמים יש לי להכריח במופתים וראיות אשר השכל הישר (בלי פניות הקלות כו') יקבלם — וכ"ז רק מדברי אלקים חיים אשר הנחילו לנו אבותינו כ"ק אדמו"ר צוקללה"ה זיע"א, באופן אשר לא למדתי עדיין אפי' חלק עשירית מדבריהם הק', ואני נותן שבח והודי' להשי"ת על שעבר ומבקש על להבא שיהי' חלקי מעוסקי תורתו ית', והעיקר שיפעלו בי לטוב בעבודה שבלב זו תפלה וקיום מצותיו כו'.

* * *

מכ"ל הנ"ל נשמע שצריכים להרגיל ולחנך מנעוריו בעבודת ה' ובקיום מצותיו בכל הפרטים הנ"ל וכדו', ובמדות ישרות כמו מדת הרחמנות ומידות ד"א עם כל אדם ועם כל או"א לפי ערכו, וכדומה בשארי מדות טובות טוב לשמים וטוב לבריות כו' ואז גם כי יזקין לא יסור ממנה אדרבה יוסיף אומץ בכשרון המעשה כו' כנ"ל.

והבחי' כ' תחלת פ' שמות, ג' הן שנצטוינו להוכיחם ואחד מהם נערים. וכ' בעודו נער וטבעו רך יצטרך לתוכחות שיהי' לו רסן להנהיגו ולהביאו בשעבוד היצ"ט, ושיהי' שומע לעצה ולקול מוכיחו ולדברי תורה שכולה תוכחת שנא' (משלי ו) ודרך חיים תוכחת מוסר (ע' בכ"ק כ"ק אאזמו"ר צוקללה"ה בספר יהושע ישעי' ע"פ זה) שאם יניחוהו להרגיל טבעו בפועל ובהנהגה, כאשר יגיע לזמן שלימות שכלו ילאה להשיב אחור הנהגתו ואותה הנהגה הטובה היא אם רעה לא תפרד ממנו לעולם, וכמ"ש חנוך לנער כו' כי בימי הזקנה רחוק להחליף טבעו כו' ע"כ ראוי לו בעודו נער שישמור דברי התוכחות ועם זה יקנה לנפשו תועלת רבה וזכות גדול כו', יעו"ש שהאריך בזה.

והיינו כנ"ל שצריכים להרגילו בעבודת ה', וגם להרגילו שישמע דברי תוכחה ויקבלם ויעשה כדברי המוכיחים ולהרגילו בד"ת כו'.

וענין החנוך הוא חוב מוטל על האדם החפץ בטובתו ובטובת בנו, כאשר עוד אדבר בזה לקמן אי"ה. ובשו"ע אדמו"ר או"ח סי' שמ"ג כ' שמצוה מד"ס לחנך בנו ובתו במ"ע משהגיע לחינוך, כ"ש שמחוייב לגעור בהם ולהפרישם מלעבור על ל"ת, ושיעור החינוך במ"ע הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו בכל דבר כגון היודע מענין שבת חייב לשמוע קידוש והבדלה כו' בין במ"ע של תורה ובין במ"ע של ד"ס (כמו נר חנוכה כו'), והחינוך בל"ת בין של תורה ובין של דבריהם הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה שמבין כשאומרים לו שזה אמור לעשות או לאכול (וזמן זה קודם לזמן החינוך במ"ע כמובן).

וע"כ בקשתי להשגיח על בני שי' בעינא פקיחא ולהרגילו ולחנכו בעבודת ה' כו' וגם כי יזקין לא יסור ממנה, והשי"ת ברוב חסדו חנם יאריך ימי ושנותי שאוכל להדריך את בני שי' לעבודת ה', ושיהי' י"ש חסיד, וזאת אני מתפלל ומבקש תמיד מהשי"ת, והשי"ת היודע עמקי תעלומות לבבי יעזר לי בזכות אבותינו הק' צוקללה"ה, שבני שי' יהי' י"ש חסיד ויתנהג כל ימי חייו בכל הפרטים כמו שהי' רצון אבותינו כ"ק אדמו"ר צוקללה"ה זיע"א.

* *
* *

. . . כ"ל מה שכתבתי לעיל בענין החינוך ורגילות בנו שי' בעבודת השי"ת הנני מבקשך ומזהירך שתשגיח ע"ז בעינא פקיחא ותחנך ותרגיל אותו בדרך הטובה והישרה, וזה תהי' זכותי וזכותך. ומצינו בדברי רז"ל הרבה ענינים בענין טובת האבות, כשהבנים הולכים בדרך הישרה בעבודת השי"ת. וכמ"ש בספר ראשית חכמה, פרק גידול בנים (והוא מהגמ' סנהדרין דק"ד ע"א) גדולה הצלת בנים לאבות מהצלת אבות לבנים, שהאבות אין מצילים את בניהם אלא מן היסורים בעוה"ז בלבד ומזכין אותן בעושר כשהם חיים ומזכין אותם את הכח, אבל ליום הדין אינם יכולים להצילם מדינה של גיהנם שנא' (דברים לב) ואין מידי מציל לא אברהם מציל את ישמעאל בנו כו' אבל הבנים מצילין אבותיהם מדינה של גיהנם. וכמו שאמרו שם שלכן לא נמנה אמון בין אותן שאין להם חלק לעוה"ב, מפני יאשיהו בנו שהי' צ"ג הרי ברא מזכה אבא שבצדקת הבן ניצול האב כו' (נ"ל דבודאי הכוונה שם שמי שלא נמנה בודאי יש לו חלק לעוה"ב כו'), ומנשה בנו של חזקיהו נמנה בין אותן שאין להם חלק לעוה"ב, הגם שחזקיהו אביו הי' צ"ג, מ"מ לא הועיל זה למנשה.

ובי' שעינים לו יראה שהכוונה במ"ש שהאב אינו מציל לבנו, היינו מעשה האב שעושה לעצמו, (ר"ל לא בשביל בנו) אינו מועיל להבן, משא"כ בהצלת הבן להאב אף מה שהבן עושה לעצמו (לא בשביל לזכות את אביו, כי אם עושה מע"ט

חנוך לנער

והולך בדרכי ה' כמו שהוזהר לכ"י בתורתנו הק' ומוסיף אומץ לדקדק בכל דבר (כו') בכל עשי' טובה שעושה מציל לאביו מדינה של גיהנם ומכניסו לג"ע כו' וכמשי"ת אי"ה. אבל בודאי מה שהאב עושה בשביל בנו בודאי מועיל ומציל לבנו, וכמ"ש בתוס' סוטה ד"י ע"ב ד"ה דאייתי שדוד בכח תפלתו העלה את אבשלום בנו מז' מדורי גיהנם והכניסו לג"ע דודאי תפלת האב מציל לבנו. וכמ"ש בתירוץ הב' דמשום כבוד האב (שהי' צ"ג) אין מונעים מלמנותו עם רשעים בלא תפלה, אבל תפלה מועלת, ודוד התפלל על אבשלום בנו ובוזה הציל אותו והכניסו לג"ע. ומ"ש בנוסח התפלה וזוכר חסדי אבות כו' היינו כמ"ש וזכרתי את בריתי יעקב כו' כמ"ש באבודרהם וא"כ היינו מה שזוכר לנו הכריתות ברית שכרת עם אבותינו עלינו. וכן מרע"ה אומר זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת כו'. ומצינו בהרבה מקומות שצריכים האבות להתפלל על בניהם שיהיו צדיקים ותפלתם נשמעת וכמו שאכתוב לקמן אי"ה. ולפ"ז מובן מ"ש שהאבות אין מצילים את בניהם אלא מן היסורים בעוה"ז ומזכין אותם בעושר כו' ר"ל במה שמנחילי' האבות לעצמם את העושר וכדומה ה"ה מניח לבניהם אבל מעשיהם הטובים שעושים לעצמם אינו מועיל לבניהם כו' כנ"ל, אך כשהאבות מדריכים לבניהם שילכו בדרך הטובה והישרה ויהי' טוב לשמים וטוב לבריות, ה"ה מצילים לבניהם בעוה"ז וגם בעוה"ב שלא יבואו כלל לדינו של גיהנם כו'.

* * *

ובהקדמת ספר יש נוחלין האריך איך שהנחלה שמנחילים האבות לבניהם את העושר וכדומה אינו כלום ואינה נחלה מקוימת כו' אך כשמנחילים להבנים יראת ה' ותורתו (היינו שמלמדם תורה ומשרש בלבם יראת ה', וקודם הפרדו מאותם מצווה אותם על עבודת ה' כו') הוא נחלה מקוימת, שקיים לעד ומנחילים טוב לבניהם בעוה"ז ובעוה"ב. וכדאמרינן במתניתין (קדושין דפ"ב ע"א) ר' נהוראי אומר מניח אני כל האומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה שהאדם אוכל משכרה בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ושאר כל האומנות אינו כן כשהאדם בא לידי זקנה כו' ואינו יכול לעסוק במלאכתו ה"ה מת ברעב, אבל התורה אינו כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו, בנערותו מהו אומר וקווי ה' יחליפו כח (ישעי' מ) בזקנותו מהו אומר עוד ינובון בשיבה (תהלים צב) וכן הוא אומר בא"א ואברהם זקן בא בימים וה' בירך את אברהם בכל (בראשית כד) ע"כ. ופירש"י ז"ל (שם ע"ב) כל האומנות אין להם שכר אחר זמן, אלא שכר המצוי להם בשעתן, אבל תורה מתן שכרה בא מאיליו לאורך ימים, ואף לחולה וזקן שאינו יכול לעסוק בה עכשיו אוכל מן הקודמות, שנא' עוד ינובון בשיבה, יצמחו צמח ומתייחד שכתן לעת שיבתן דשנים ורעננים יהיו כו' עכ"ל. ובחדא"ג שם כ' שהתורה עומדת לו בהג' זמנים נערות ובחרות וזקנה, גם

נגד ג' דברים השתדלות ומזל וזכות כו' יעו"ש. והרא"ש והרי"ף הביאו את דברי ר' נהוראי הנ"ל. ובקיצור פסקי הרא"ש וז"ל ומובחר האומנות שיוכל האדם ללמד את בנו הוא התורה, לפיכך יניח כל האומנות וילמד לבנו תורה שאין עומדין לאדם לא הכסף ולא הזהב אלא תורה ומע"ט שנא' לי הכסף ולי הזהב נאם ה' צבאות עכ"ל. וכת' (משלי ט) כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים ופירש"י ז"ל שנים של חיים ושל פרנסה ועושר ע"כ. וכת' אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד. ובלתי ספק מי שיש בו יראת ה' ותורה ומע"ט אינו נעזב לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. ונמצא האבות שמחנכים ומרגילים את בניהם בדרך ה' מנחילים להם ב' עולמות עוה"ז ועוה"ב. וגדולה ההצלה שעושיין האבות לעצמן עי"ז שמעשה הטוב של הבן מציל את האבות מדינה של גיהנם ומכניסן לג"ע כו'.

* * *

עוד כתב שם בראשית חכמה בענין הצלת הבנים לאבות, ר' חנינא אומר הרי הוא אומר כי יקרא קן צפור כו', וכי מי הם גדולים רחמי הבריות או רחמי מי שאמר והי' העולם אם הבריות שרחמיהם מועטין נצטוו שאם יקחו את הבנים שישלחו את האם חפשי הקב"ה שרחמיו מרובים עאכ"ו שאם נטל את הבנים שישלח את אבותיהם חפשי מדינה של גיהנם, ר' מאיר אומר הרי הוא אומר כבד את אביך ואת אמך היכן מצותו של מלך ביותר בפלטרין שלו או חוץ לפלטרין, הרי אומר בפלטרין, ומה אם חוץ לפלטרין צוה הקב"ה כבד את אביך ואת אמך, בפלטרין של ממה"מ שהוא ג"ע עאכ"ו ואם יושבים הבנים במחיצת הצדיקים, והאבות במחיצת הרשעים אין זה כבוד, עכ"ל. ונמצא במעשיהם הטובים של הבנים מצילים את האבות ומכניסן לג"ע.

ו"ל לומר שהעיקר מציל הבן להאבות כשהבן זהיר בכיבוד אב ואם אז הוא מציל לאבות ביותר, ולכן דרש ר' מאיר זה מענין כבד את אביך כו'. וטעם הדבר נ"ל שהרי בג"ע הוא התשלום שכר להבן על מעשיו הטובים, והנה כשהאבות בגיהנם ח"ו, הרי במה שהבן בג"ע עוד יוגדל הבושה להאבות, ואינו מן הדין שיגיע להבן שע"י יוגדל הבושה להאבות, שכל ימיו הי' זהיר בזה, ועכשו בפלטרין של ממה"מ הקב"ה הוא הג"ע יבוא ע"י העדר כיבוד האבות, ולכן בזה הוא מציל את האבות ומכניסן ג"כ לג"ע.

ועוד י"ל בדרך אפשר בעומק יותר, ע"פ מה ששמעתי בשם כ"ק אאמור"ר זצוקלה"ה שלצ"ג גם בג"ע מאיר להם בחינת אוא"ס הסוכ"ע, ורא"י לזה מהגמ' (ברכות ד"ח ע"ב) בשמואל שהלך לבית עולמי' לשאול מאביו על המעות דיתמא, ופירש"י שם המתים נגלו לו חוץ לקבורתם ויושבים בעגולה, שהוא דבר פלא מאין לרש"י אם ישבו בעגולה או באופן אחר, אלא הכוונה כנ"ל. ולפי"ז י"ל

דשייכות שם מעין עשיית המצות, וע"ד מעין ודוגמא המצות שיהיו לע"ל. (ועיין בספר בראשית ח"ב בהגהות לד"ה יפה שעה אחת שבתו"א בהקיצור שם אות ב' נראה דהגילוי לנשמות בג"ע הוא בחינת הקו, דבר המוקש לי גילוי העצם, והלבוש הוא בחינת הרשימה, וע' בד"ה להבין ענין ר"ה (בס' דברים רצ"ה) שכ' וז"ל ומ"ש ילכו מחיל כו' זהו מצד התלבשותם בחומר דק כמלאכים כו' עכ"ל וד"ל). וזהו"ע כיבוד או"א מה שמכניס את האבות לג"ע כו'. כ' בקהלת יעקב ע' ג"ע או' ח' נשמות שבג"ע עומדות משפחות משפחות איש ואנשי ביתו שנא' ונאספת אל עמך תבוא אל אבותיך בשלום.

* *
*

ואיך שיהי' הבנים מצילים את האבות. והרבה מצינו בדברי רז"ל שבשעה שעושה הבן איזה דבר טוב בעוה"ז, מציל את האבות ומעלה אותם מדרגא לדרגא. וכמו שהביא בר"ח שם בשם מדרש תנחומא בר"ע שראה את אחד לאחר מיתה שמענישים אותו בעונשים קשים מאד ר"ל כמ"ש שם. ושאל לו אם יש לו איזו תרופה, א"ל האיש הנ"ל ששמע מהממונים שעליו שאם הי' לו בן שיאמר ברכו את ה' המבורך בציבור היו מתירין לו מן הפורעניות, וכשמת האיש הנ"ל היתה אשתו מעוברת. ושאל לו ר"ע שמו ושם עירו, והלך מעיר לעיר ואחר החקירה מצא את בנו ולמדו תורה עד שאמר ברכו את ה' בציבור, והפטירו את האיש הנ"ל מדינה של גיהנם, כו' יעו"ש באורך.

ובהגהות להקדמת ספר יש נוחלין הביא בשם זוהר חדש מעשה כנ"ל וכ' שבא אותו האיש להחכם שלמד לבנו, וא"ל בשעה שאמר בנו ההפטרה הקילו לו מדינו, ובשעה שעבר לפני התיבה להתפלל בציבור ואמר קדיש קרעו לו גז"ד מכל וכל, ובשעה שנתחכם וזכה לתורה נתנו לו חלק בג"ע והכניסו אותו בין הצדיקים בישיבה שלהם. ובזהר רות כ' שבשעה שידע בנו פסוק הוקילו לו דינו כיון שקרא ק"ש סלקו מאתו הדין פ"א ביום ופ"א בלילה, וכיון שזכה ללמוד ולקרות אצל מלמד (היינו תינוק של בית רבן) הסירו דינו מכל וכל, וכאשר נתחכם וקראו אותו ר' התקינו לו כסא בין הצדיקים בג"ע, ובכל יום ויום שהוא מחדש שום דבר בתורה מעטרין אותו בעטרות גדולות וחשובות של צדיקים כו' אשרי חלקו של האיש המניח בן בעוה"ז שהוא עוסק בתורה ע"כ.

ובן מצינו בזהר איך שמעשיהם הטובים של הבנים בעוה"ז מעלים את האבות בעלמא דקשוט מדרגא לדרגא, וכמו שהביא שם בשם הזוהר (ח"ג דקט"ו ע"ב) וז"ל פתח ואמר (מלאכי א) בן יכבד אב כמד"א (שמות כ) כבד את אביך ואת אמך ואוקמוהו במיכלא ובמשתיא ובכלא, האי — בחייו דאתחייב ב', בתר דמית אי תימא הא פטיר מיני', לאו הכי הוא, דאע"ג דמית אתחייב ביקרא יתיר דכתיב

כבד את אביך, דאי ההוא ברא אזיל באורח תקלא ודאי מבזה לאבוי הוא ודאי עביר לי' קלנא. ואי ההוא ברא אזיל באורח מישור ותקין עובדוי ודאי דא אוקיר לאבוי, אוקיר לי' בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר לי' בההוא עלמא גבי קוב"ה וקוב"ה חיים עלי' ואותיב לי' בכורסייא דיקרי' ודאי, עכ"ל. הרי שמעשים טובים של הבן מכניסים את האבות לג"ע וכ"ש שמצילין אותם מדינה של גיהנם.

וזהו שצריך הבן להדר להתפלל לפני התיבה דוקא (ולא לצאת בקדיש בלבד) וכן להרבות באמירת הקדיש כל מה דאפשר דבזה מציל את האב מדינה של גיהנם ומכניסו לג"ע, וכדאיתא בפע"ח שער הקדישים סוף פ"א, ובשמונה שערים שער הכוונות בענין כוונת קדיש, דקדיש יתום אין הטעם כמו שסוברים המון עם שמועיל להציל את המת מדינה של גיהנם לבד, כי הגה יש בו עוד תועלת אחד והוא להכניסו לג"ע ולהעלותו מדרגא לדרגא כו' עכ"ל.

ומכ"ל הנ"ל נשמע שהעובדין טבין של הבנים בעוה"ז מועילים להאבות בעלמא דקשוט הן להצילם מדינה של גיהנם והן להכניסם לג"ע.

* *
*

עוד זאת כשהבנים הולכים בדרך הישר, מזכירים את אבותיהם לטוב ואומרים אשרי יולדתו, וכמ"ש בזוהר הנ"ל דאוקיר לי' בהאי עלמא גבי בני נשא כו' ע"כ. ומכ"ש כשהאבות מצווים לבניהם והבנים עושים מעשים טובים מכת צוואת אביהם בוודאי נזכר שם האבות על הבנים, וזה עומד להאבות בעלמא דין ובעלמא דאתי.

עוד זאת כשהאבות מצווים לבניהם לעשות מע"ט והם עושים, ה"ה כאילו עשו האבות ג"כ מע"ט אילו, וכמשארז"ל כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה שנא' ומטך אשר הכית בו את היאור, וכי משה הכה והלא אהרן הכה, אלא כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה. ונ"ל דכמו"כ הוא בענין החינוך, כשהאבות מחנכים ומרגילים לבניהם בדרך הטובה והישרה ומכח זה הבנים כשיגדלו הולכים בדרך הטובה ועוד מוסיפים אומץ כנ"ל, בוודאי יש להאבות חלק טוב במעשה הבנים, כי העיקר תלוי בהחינוך וכמ"ש (משלי יב) בן חכם מוסר אב ודרז"ל אם ראית בן חכם בידוע שאביו יסרו בקטנותו והדריכו על הדרך הטובה כו' ע"כ. ואחד הי' אברהם שלא חנכו שום אדם, אדרבה הי' בבית תרח אביו כו' והכיר את הבורא מעצמו, והלך בדרכי ה'. והוא חנך וצוה את בנו יצחק וכמ"ש כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו כו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט, והדריכו בדרכי כמ"ש ואלה תולדות כו' אברהם הוליד את יצחק כו' וכמ"ש במד"ר ובמדרש תנחומא ריש פ' שמות. וכן

חנוך לנער

כאו"א כשמחנך ומדריך את בנו בדרך הישרה אז גם כי יזקין לא יסור ממנה עוד יוסיף אומץ כו' כנ"ל, וזוה האבות מזכים לבניהם וזוכים לעצמם, כו' כנ"ל.

ובזה יובן יותר איך שהבן ע"י מע"ט שלו בעוה"ז אף שעושה לעצמו, מציל להאבות מדינה של גיהנם ומכניסם לג"ע, ומעלה אותם מדרגא לדרגא כו' שהם הביאוהו לכך כו' כנ"ל. וכן כתי' (משלי כג) בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני ופי' במצודת דוד הואיל ומידי באה לך החכמה עכ"ל ולכן ישמח גם האב בעוה"ז ובעוה"ב כו' כנ"ל.

ואם בהיפך בהיפך ח"ו וכמ"ש (משלי יז) ילד כסיל לתוגה לו ולא ישמח אבי נבל. ר"ל מי שיש לו בן כסיל שלא למד תורה כל ימיו של אביו בעוצב ובדאגה בעוה"ז לא ישמח כל ימיו. וכמו שהאריכו במד"ר ובמד"ת הנ"ל מישמעאל ועשו ואבשלום ואדוני' יעו"ש. וכמ"ש בזהר הנ"ל, וכמ"ש (דברים כב) והוציאו את הנערה אל פתח בית אבי' כו' ופירש"י ראו גדולים שגדלתם.

ואיתא במדרש הובא בספר חסד לאברהם מעיין עין משפט נהר ד' ובס' יש נוחלין אם ח"ו לא הלך בדרך הטוב מוסרין אותו לה' מלאכי כו' אחד מונה כו' הה' מכה את אביו ואת אמו ואומר להם מפני מה לא הדרכתם את בניכם ללמוד תורה ומע"ט כדי שיעשה מצות ומע"ט ויפריש ממעשים הרעים, ואם הורוהו ולא קיים מלקין אותו לפניהם ע"כ. וכ' בספר יש נוחלין וז"ל הביטו וראו עונש אב ואם שאין מוכיחים לבניהם כי רב הוא, ע"כ אני אומר בכלל איזהו חכם הרואה את הנולד מיד משנער ממעי אמו יתחיל לראות עליו ר"ל לשום עינו על עניניו ולהטותו לתחי"י וטוב לו. ואשרי הזוכה לעצמו ומזכה את בניו ואת בני ביתו להוכיחם ולהרגילים ולזכרם להתעסק בתורה ובמצות להיות הקרן שמור לו ולדורותיו אחריו עד סוף כל הדורות שנאמר ולמוכיחים ינעם ותבוא עליהם ברכת טוב, עכ"ל.

* * *

והנה, ארז"ל (ברכות די"ז ע"א) הובא בראשית חכמה שם, ובשל"ה דס"ב ע"א גדולה ההבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מאנשים שנא' (ישעי' ל"ב) נשים שאננות קומנה שמענה קולי כו' במאי זכיין, במאי דמייתן בניהן לבי מדרשא ואתיין לבי כנישתא (ר"ל מה שמביאין בניהם לביהכנ"ס ללמוד מקרא ולבהמ"ד ללמוד משנה וגמרא עיין בפירש"י שם ובסוטה דכ"א ע"א) ומאחרי גובריי' בי' רבנן.

וכתב השל"ה שער האותיות דמ"ד ע"א וז"ל והנשים מצוות על תוכחת בניהם כמו האב ויותר מהם מטעם שהם פנויות ומצויות יותר בבית, ממ"נ אם

האב ת"ח אז הוא טרוד מאד בגירסא ולא יוכל לעיין בכל עת ובכל שעה על מעשה הנער ואם הוא טרוד במו"מ ובהליכת דרכים אז על הרוב אין האיש בביתו כו' עכ"ל. וכ' עוד שם ויען כי טבע הנשים רכות ע"כ החיוב מוטל על הנשים בפרט זה ללבוש כלי גבר ר"ל להיות לה אביר לב להוכיח בשבט מוסר ולהכות אותו הכאות בטוב גם אם ישוע ויזעק לבלתי שמוע לו עד שיסור מדרך הרע וילך בדרך הטוב והישר. ודרך רמז אני אומר ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהם ר"ל אותן הנשים המרחמות על ילדיהן לבלתי הכות אותם הם מבשלות אותם כלומר הם ממיתות אותם כאילו היו שוחטים אותם ומבשלות אותם כו' עכ"ל.

ומה נאמנו דבריו הק' אשר הרחמנות הזאת אינה כ"א אכזריות, ומי שאינו מרחם על בנו ומייסרו על כל דרכיו והליכותיו הוא המרחם האמיתי שמביא טוב לבנו בעוה"ז ובעוה"ב כמו שנת"ל וכאשר אבאר לקמן אי"ה.

אמור שלמה המלך החכם ע"ה (משלי י"ט) יסר בנך כי יש תקוה ואל המיתו אל תשא נפשך. ופי' בר"ח שם אפי' תראה בנך טפש לא תאמר מה יועיל בו המוסר, אלא תייסר את בנך כי יש תקוה בלימוד ומוסר ואם לא הבין עתה אפשר יבין מכאן והילך, ואם לא יבין הרבה יבין מעט. (וכמו"כ כתב רבינו בחיי ריש פ' שמות ע"פ (משלי כ"ב) אולת קשורה בלב נער שבט מסר ירחיקנה ממנה שאפילו יהי' האולת דבוקה בלב נער וקשורה בו שכבר הורגל בה, אל תתיאש ותאמר אין תקנה, כי מאחר שהוא נער שבט מוסר ירחיקנה ממנה, יוכיחנו מעט מעט ויכנוס בלבו התוכחת כי דיבר המוכיח רך ועם השקידה יעשה רושם בלב הנוכח, וכמו המים הרבים בטבעם שנוטפים תמיד טיף טיף בשקידה על האבן הקשה בטבעו, תקוב בו חור, כמו"כ בתוכחה בחכמה בשקידה יסור ממנו אולתו כו') ואל תאמר אם אגדיל עליו המוסר ומות תחת השבט הוי ואל המיתו אל תשא נפשך. עוד שם ואל המיתו כו' ר"ל לצעקתו ולבכיתו אל תחמול עליו כשתכנו בשבט ואל תחוס לצעקתו דכתי' (שם כג) אתה בשבט תכנו ונפשו משאול תציל עכ"ל. וכן כתי' (שם כג) אל תמנע מנער מוסר כי תכנו בשבט לא ימות ופי' במצ"ד לא ימות בזה ורק הוא צער בעלמא ע"כ.

* *
*

וכאשר נבוא בחשבון אמיתי על כל דבר נראה שרב מן הנזק והצער אשר יגיע ח"ו אל האיש כאשר מתגדל בלי הדרכה בתוכחת מוסר, מן הצער אשר יגיע לו מן התוכחת מוסר, הן בהיות נער, טבעי הנערות יביאוהו לעשות מעשים אשר לא יעשו אשר יוכל בהם להזיק נפשו ח"ו וכן בשחקו עם הנערים אם יניחוהו לשחק בטבעו מצ"ע ישחקו במשחקים כאלו אשר עלולים להזיק ונער אחד יזיק

לרעהו, ועוד מן ההיזקות בגוף אשר יכולים לצמוח מזה ח"ו כמו להתקרר וכדומה, ומכ"ש נזקי הנפש רבים המה, אשר נעשה שובב פראי (בל"א וילד). והוא סיבה אחת כללית הגורמת פרטים רבים, שלא ישמע לשום אדם אף לקול הוריו, ואינו יכול לקבל שום דבר נגד רצונו, ואין יכול להעמיק דעתו ומחשבתו (בל"א צוא טראגיז) אף במילי דעלמא, ומכ"ש בלימודו אינו שומע כלל מה שמדבר ואינו יודע מה שלמד, ויאכל בלא ברכה ונט"י וברהמ"ז, ובעודו קטן מבטל דברי אביו ואמו ואף אם יכנו בשבט אח"כ לא יועיל כלל שאינו מתפעל מזה ובורח כו', ורבים מן הנזקים כדומה.

אך אם ידריכו אותו בתוכחת מוסר בתחילה כמו שלא להניח אותו לשחק כפי נדבת לבו בטבעי נערותו, כ"א בהשקט ובדברים כאילו שלא יוגרם מהם שום היזק כנ"ל, וכן להכריחו להלימוד יותר מרגילותו (היינו להוסיף עליו עול התורה מזמן לזמן כפי כחו וכדאמר רב שמואל בר שילת ספי לי' כתורא כו') וכן בדרך ארץ ושאר מדות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו כנ"ל, ואם כי זה קשה להנער לסבול לגדור טבעי נערותו ולשאת עול הלימוד וד"א, מ"מ אינו אלא צער בעלמא, ולא יהי' מזה שום היזק בנזקי הגוף, ואף אם נחלש מעט אין זה דבר כלל ואח"כ כשמורגל בהעול מתחזק, ואינו בערך לגבי ההיפך כשאינו מדריכי' אותו שיש בזה נזקי הגוף ח"ו הרבה יותר כו' כנ"ל, ומכ"ש בהנוגע להנפש.

הרי' כשמדריכים אותו בתוכחת מוסר יוטב נפשו בחכמת התורה ובקבלת עול ובמדות טובים ומוסרים כו', ובהיפך ח"ו יחבל נפשו ויהי' משובב פרא אדם, לא לשמים ולא לבריות וככה יתגדל במדות טבעים חזקים מאד כבהמה ממש ובלא שכל כלל, ויעשה רק מה שלבו חפץ, ריק מן התורה ועבודת ה' ומן המדות הטובות ומוסר ולא ירגיש את חבירו כלל, ואם בטבע תולדתו יהי' בו חכמה, תהי' רק איך להיטיב לעצמו ולהרע לזולתו, ולא ינצל ממדת הגאווה וההתפארות אשר היא הגורמת כמה מידות רעות וכ"ש שיבטל דברי הוריו ויעזי להם כו' וכדומה וכדומה עוד כמה וכמה מידות רעות.

* *
*

והוא כמו אילן סרק הגדל ביער בעצמו בלי השגחה, וגדל בהתפשטות גדולה בטבעו בענפים גדולים, אך הוא שפל ונבזה מצ"ע ועקום מאד בהתפשטותו עד שיקוץ הרואה אותו ופריו מרי' מאד ומזיק מאד לאדם הטועמם, ומלא עוקצים גדולים וקשים מאד אשר עוקץ בהם את זולתו, עד אשר האדם ירא לנפשו לגשת מקרוב אליו כו'. אך אילן הגדל בגינה, ובעל הגינה משגיח עליו ליפותו ולהדרו בגידולו שומרו מכל דבר המזיק לו ומזמרו ונוטל מאתו הפסולת ומשקהו בעתו ובזמנו כפי השיעור הנצרך לו שיגדל בטוב, ולאחר שיגדל יגדל ביושר ובענפים

טובים ונחמד האילן למראה עינים ופריו מתוק לחיך הטועם, ובעל הגינה ישמח עליו יאכל מפריו וישב בצלו.

המעייין היטב במשל הזה יראה בו כל פרטי הנמשל, כי האדם עץ השדה וכגדולו כן יהי', ואם יתגדל בתוכחת מוסר בנעוריו מאבותיו החכמים המדריכים אותו בחכמה במדות טובות ובתורת ה' ויראתו יהי' מושרש בלבבו אז יהי' עצם עצמותו טוב, והתפשטות מדותיו יהיו טובים, ומעשיו יהי' טובים, וכל אשר יגדל ויוסיף חכמה בתורה ויראת ה' עוד יהי' מדותיו ומעשיו מתוקנים יותר, כי התורה נמצאו בה כל המעשים והמידות הטובות כמו כיבוד אב ואם ופרטי', מדת האמת וכל פרטי' ודקדוקי', אהבת חבירו וכל פרטי', וכדומה, ולהזהר מן השקר וגסות והרגשת עצמו ולהיר' ורכילות וקנאה וכדומה, וגניבה וגזילה ורציחה וכדומה, ותורתנו הקדושה ובפרט פנימיות התורה מבררת ומזככת כל מדה ומדה איך שתהי' באמת לאמיתתה.

ובכ"ש הרע"ב הטעם מה שהתחילו מס' אבות משה קבל תורה מסיני, דמס' אבות כולה מוסרים ומדות, וחכמי אוה"ע ג"כ חברו ספרים בדרכי המוסר מה שבדו מלבם כיצד יתנהג האדם עם חבירו, לפיכך התחיל התנא במס' זו משה קבל תורה מסיני, לומר לך שהמידות ומוסרים האלו לא בדו חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו מסיני ע"כ.

ומפני שחכמי אוה"ע בדו מדותיהם מלבם, אם שכמה מחכמיהם כונו ג"כ להמדות האמורים בתורה, אך נתנו גבול וקצבה לכל מדה לפי העולה על רוח (ומה גם שהם בעצמם אינם מזככים מדותיהם, דורשים ואינם מקיימים, דאף בחכמי הקדמונים מהאוה"ע נתראה לבסוף שלא ביררו מדותיהם וכידוע, ובפרט חכמי אוה"ע בזמנינו, וא"כ איך אפשר שיגיעו לברר המדות לאמיתתן, כי טבע הנפש אף הנעלמת מטעה את הנפש, וכאשר אבאר זה לקמן אי"ה). אך המדות והמוסרים אשר נדרשים בתורתנו הקדושה, מבוררים ומזוככים עד קצה האחרון, וכאשר אבאר לקמן אי"ה באיזה מדות פרטיות.

* * *

ועוד כי יסוד ועיקר גדול מה שחייבה אותנו תורתנו הק' הוא למעט בהנאת עצמינו בתאוות ותענוגים אף בדברים המותרים, וכ"ש בדברי' האסורי'. ומה שמושג לנו ע"פ שכלינו יבוא לנו מזה ב' פעולות טובות מאד, הא' כי ידוע אשר ריבוי תענוגי הגוף מגשמי' את האדם מאד, וכמ"ש בטעם איסור השקצים והרמשים והנבילה וטריפה, כי כל הדבר הגס בטבעו מגשם ומטמטם מוחו ולבו של האדם וכמו שפירש"י ז"ל על ונטמתם במ ונטמטם במ, וכמו"כ האכילה והשת' הגסה וכדומה בריבוי התאוות מגשמים את האדם, והנפש אשר נתן אלקים

לישראל עמו אשר היא מבוררת ומזוככת מצד עצמה כי חלק הוי' עמו, תפעול פעולתה ע"י הגוף, וכשאנו נזהרים בכל הנ"ל ממילא כלי המוח והלב זכים ודקים, אז תפעול בו אור הנפש, ללבן ולברר ולזכך כל דבר לאמיתתו, ויוכל להרגיש דקות הנפש, משא"כ מי שאינו נזהר בכל אלה, הרי מצד גסות ועביות הגוף אינו כלי להרגיש שום דקות, ולא תפעול בו הנפש פעולתה הב' כי הזהירות מהדברים הנ"ל העיקר הוא העדר הרגשת עצמו, אשר הוא יסוד ושרש לכמה וכמה דברים. ובהיפך הגאווה היא מקור ושרש לכל המדות רעות וכמ"ש בספר אורחות צדיקים בשער הגאווה, והתחיל ספרו בזה מפני שהוא מקור לכל כו' וכמבואר בכ"מ בדא"ח, ובזה יש כמה פרטי מדריגות ויתבאר לקמן אי"ה.

ובל" מצותי' של תורה במ"ע יש בה כוונה מיוחדת בכירור וזיכוך האדם נוסף על עצם עשייתה בקבלת עומ"ש לקיים רצון הבורא, ובפרט מל"ת הם לברר ולזכך כו' וכולם תלויים בהעדר הרגשת עצמו וכאשר יתבאר כ"ז באריכות לקמן אי"ה. וא"כ מי שיש בו העדר הרגשת עצמו, אז דוקא יוכל לברר כל המדות לאמיתתן, וזה לא נמצא רק במי שיש בו תורה ויראת ה' כאשר נראה לעין כל וכאשר אבאר לקמן אי"ה. ומה גם כי עבודת האדם להוי' ב"ה בעיון ובמעשה, עם מדותיו הטובים והישרים בין אדם לחבירו שלובים ומיוחדים המה והא בהא תליא, וכאשר יתבאר זה ממה שאכתוב לקמן אי"ה.

והעוֹלָה על כולנה כי כל המדות טובות והמוסרים הנאמרים בתורה, המה חובה מוטלת על האדם לקיימן לאמיתתו דוקא, כי האיש הירא אלקים באמת מאמין באמונה שלימה אשר כולם נאמרו מסיני, ועיקר התורה היא לעשות ולקיים דוקא, וכמארז"ל הלומד ואינו עושה נוח לו שתתהפך לו שליתו על פניו, אמרו (באבות פ"ג משנה י"ב) כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת. ופי' במד"ש כששתדל בקיום מעשה המצות, דלא מבעיא שמקיים כל מה שיודע אלא אפי' הדברים שהוא מסופק ואינו יודע בהם הדין האיך, ה"ה מחמיר על עצמו, כדי שלא יכשל באיסור של תורה, אז גם חכמתו מתקיימת, אבל אם חכמתו מרובה ממעשיו, שגם מה שהוא יודע, לפעמים אינו מקיים, גם חכמתו אינה מתקיימת, כי עיקר החכמה אינה רק בשביל המעשה, ולא המדרש עיקר אלא המעשה, ונמנו וגמרו תלמוד גדול מפני שמביא לידי מעשה. ובשם החסיד ז"ל כתב כל מי שמקיים מה שלומד והותר נותנים לו שכר על המעשה וגם על החכמה, כי חכמה שלא בא לידי מעשה אינו חכמה ע"כ. כי העיקר הוא המעשה דוקא וכמ"ש במ"א בענין חטא המרגלים. וא"כ האיש הירא וחרד לדבר ה' משתדל בכל כחו ועצמו לקיים כל דבר האמור בתורה ושיהי' באמת בלי רמי' כו', וזה כל האדם בכירור המדות הבהמיות.

(וי"ל דזהו מ"ש (דברים כ. יט) כי האדם עץ השדה כו' דידוע שהאדם כלול מדצ"ח, דומם הוא האותיות מחו"ד, וצומח הם המדות שצומחים מקטנות לגדלות, ולכן המלאכים דיצי' נק' בשם עשב וחציר כו' וחי בחינת חכמה והחכמה תחי' כו' וכמבואר במ"א. וז"ש כי האדם עץ השדה עיקר האדם היינו חכמתו ושכלו הוא בשביל המדות שיהי' מדותיו מבוררים ומזוככים, והיינו להפוך מדותיו הבהמיות לאלקות ויהי' טוב לשמים וטוב לבריות כו' כנ"ל וכמשי"ת לקמן אי"ה).

וזה לא תמצא רק במי שנגע יראת אלקים בעצם לבבו, יעמוד נגד כל מונע ומעכב ומשתדל בכל עוז להפוך מדותיו הבהמיות בכל פרט ופרט כמצווה עלינו מפי השי"ת ויתעלה.

* * *

האדם נולד במדותיו הטבעיים העלולים לרע יותר מטוב (ופי' רע וטוב האמור כאן הכוונה מה שקוראים החוקרים טוב ורע או נאה ומגונה ע' בספר רוח חן פ"ג, ובעקרים מ"א פ"ח. ולפמ"ש לעיל וממה שיתבאר לקמן אי"ה מובן דאמת ושקר תלוי ג"כ בטו"ר. וי"ל דלכן בדא"ח נאמר על כללות ק"נ מעורב טו"ר וד"ל. ולבד זה אינו קשה לפ"ד דלפה"נ לא באו רק להוציא שא"א לומר על טו"ר אמת ושקר, אך על אמת ושקר יצדק ע"ז ג"כ השם טו"ר) וזה נראה בחוש. וביותר נראה זה בנער קטן אשר מפני מיעוט שכלו הולך בדרכי מידותיו, ואנו רואים שנוטה יותר לרע כו' ובזה גופא יש חילוקים יש מי שמדותיו הטבעיים קשים כארו, ויש מי שמדותיו הטבעיים רכים כקנה ובהיותו קטן הם ג"כ נכנעים לפני המדריך אותו, אך בעצם טבעם הם כנ"ל, ואיזן להאריך בדבר הפשוט. וזהו שבסש"ב ספ"א חשיב מדות הטובות והרעים אשר מוטבעים בהנה"ב שבישראל, ואח"כ בפ"ז כ' שרובו ככולו רע רק מעט טוב מעורב בו כו'. ועיקר עבודת האדם הוא לזכך מדותיו הטבעיים, ולהפכם לטוב. ובזה יבדל האדם מהבע"ח שיש להם ג"כ מדות טבעיים, ואם האדם מניח מדותיו כמו שהן בטבע תולדתו ה"ה כבהמה ממש, רק צריך לזככם ולהפכם לטוב. ועוד מחוייב האדם שיהי' מדותיו ומעשיו ע"צ ההידור היינו שיהי' יפים ומתוקנים וכמשי"ת.

וזהו מה שנצטוינו בתורתנו הק' קדושים תהיו כי קדוש אני כו' ופי' הרמב"ן ז"ל אחר שדבר בפ' הקודמת בהדברים האסורים כמו איסור הדם ואיסור העריות כו' והתירה לנו התורה אכילת בשר הכשרה ויין כשר, והביאה המותרת, וא"כ ימצא הבעל תאווה מקום להיות שטוף בזימה באשתו, וכן להיות בסובאי יין ובזוללי בשר למו וידבר כרצונו בכל הנבלות כו' ויהי' נבל ברשות התורה, (היינו שהתורה לא אסרה אותם בפירושו) ע"ז בא הכתוב הזה אחר שפרט הדברים האסורים לגמרי

חנוך לנער

צוה אותנו שנהי' קדושים, וזהו צווי כללי שנהי' פרושים מן המותרות אף בדברים המותרים, למעט במשגל כמארז"ל שלא יהי' ת"ח מצוין אצל נשותיהם כתרנגולין, כו', ויקדש עצמו מן היין, ולא ירבה באכילה ושתי' כ"א מה שבהכרח לקיום גופו ונפשו (ואף זה יהי' הכוונה לשי"ש, ואז אכילת הגשמים אינם מגשמים כוחותיו הפנימיים כו' וכמ"ש במ"א) וישמר פיו ולשונו מדברי נבלה כו' יעו"ש. ובכ"ז תלוי זיכוך נפשו, ומי שרוצה לזכך נפשו ההכרח שישמור א"ע ולקדש א"ע בדברים המותרים, כי המותרות בדברים המותרים מעבים את הנפש ומגשמים אותו עד מאד וכמ"ש בכ"מ וית' לקמן אי"ה.

ומ"ש הרמב"ן ז"ל מבואר בעקידה היטב באריכות, ותוכן דבריו בשער ס"ה, שהשימוש בהנאה הגופנית הם על ג' פנים, אסור, מותר, ומוכרח. המין הא' הוא אשר יעשה כל דבר שיחמוד מבלי שיחוש אם מותרים ואם אסורים כו'. המין הב' הוא אשר כל דבר האסור לא יעשה, אך המותרים יעשה בכל אוות נפשו אם שהוא לצורך או למותר לא ישגיח ע"ז, וזהו ענין הנבל ברשות התורה הנ"ל בשם הרמב"ן. המין הג' הוא שאפי' בדברים המותרים אינו עושה רק מה שהוא הכרח לו, ועל כל דבר יבוא במשפט אם הוא מוכרח לו או לא וכל שהוא מותר יעשה, וישתמש בדברים המותרים רק כמה שמוכרח לקיום גופו ונפשו כו'. והנה מי שהוא מן המין הב' אינו נק' קדוש. וכי בעבור שאינו גזלן וחמסן ונואף ורוצח וכדומה קדוש יאמר לו. אמנם מי שהוא מן המין הג' ושופט א"ע מן המותרות בדברים המותרים הוא קדוש יאמר לו, וכמו רבינו הקדוש שמעולם לא הכניס ידו תחת אבנטו (שבת קי"ח) ור"י לא שח שיחה בטלה מימיו (סוכה כ"ח) וכדומה.

וזהו מ"ש קדושים תהיו, כי הנה יש הבדל גדול בין שלילת התואר מהדבר, ובין התחייבו בהפכים. עד"מ אם נאמר בדרך שלילה המים אינם חמים לא יחייב מזה ההיפך שהם קרים כ"א נאמר שהם פושרים. כי השלילה אינה מחייבת הקצה האחרון ההפכי. כ"א אך באופן שיחול השלילה לבד והיינו שאינו חם ויכול להיות שהם פושרים. אבל כשאנא' שהם היפך החם המוחלט יחויב על קצה האחרון ההפכי והיינו הקר המוחלט. ולפי"ז ממה שאמרה תורה הדברים המגוונים כמו איסור עריות וגניבה ועול וכדומה שהוא השלילה מהאסורים, אינו מן ההכרח שיהי' בהפכי לגמרי כ"א יהי' ממין הב' הנ"ל, שהוא מושלל מהמין הא', אך ע"ז לא יאמר קדוש כו' כנ"ל. ואמרה התורה קדושים תהיו וכן אח"כ אמר והתקדשתם והיייתם קדושים כו', היינו שנהי' בהפכי לגמרי מהדברים האסורים, והיינו מהמין הג', שהקצה האחרון משיטוף הניאוף הוא שלא להכניס ידו תחת אבנטו כו' וכדומה שלא לשוח שיחה בטילה כלל, וממילא לא יבוא לדיבר האסור, ובכלל למעט בהנאת גופו כ"א מה שבהכרח להקיום, וע"ז דוקא אמר הכתוב קדושים

תהיו, כי במה שדיבר תחילה שלא לעשות דברים האסורים והמגונים, זהו ההרחקה מהמין הא', אך אפ"ל מהמין הב', לזה אמר קדושים תהיו שתהיו פרושים ומובדלים לגמרי והיינו להיות מהמין הג'. וז"ש בסש"ב דוקדש עצמו במותר לו הוא מדאורייתא וכמ"ש קדושים כו' והתקדשתם כו' והיינו כנ"ל.

ובן בפ' ואתחנן בפסוק ועשית הישר והטוב בעיני ה' פי' הרמב"ן ז"ל ולרבותינו בזה מדרש יפה כי אמרו זו פשרה ולפנים משורת הדין, והכו' כי מתחלה אמר שתשמור חוקותיו כו' אשר צוך, ואח"כ אמר גם באשר לא צוך תן דעתך לעשות הטוב והישר כו' אחרי שהזכיר מהם הרבה כמו לא תלך רכיל לא תקום ולא תטור ולא תעמוד על דם רעיק כו' חזר לומר בד"כ שיעשה הטוב והישר בכ"ד עד שהכניס בזה הפשרה ולפנים משהו"ד, וכגון דינא דבר מצרא ואפי' מה שאמרו פרקו נאה ודיבורו בנחת עם הבריות עד שיקרא בכל ענין תם וישר כו'.

* * *

וזהו שצריך האדם לברר ולזכך מידותיו הטבעים כ"כ עד שיהיו מעשיו יפים ומתוקנים ע"צ היופי והיינו לקדש א"ע גם בדבר המותר. דמה שנזהר מהדבר האמור ומגונה לגמרי, אין בזה צד יופי עדיין מאחר שהדבר מגונה מצ"ע כמו כל הדברים שחשב שם בפרשה גניבה וגזילה ועשק וכחש ושקר ושבועת שוא ולא תלין פעולת שכיר, ולא תקלל חרש ולפני עור לא תתן מכשול ושלא לעשות עול במשפט, לא תלך רכיל ולא תעמוד על דם רעיק, ולא תשנא את אחיך בלבבך כו' לא תקום ולא תטור, לא תנחשו ולא תעוננו, והיין צדק ומאזני צדק, ואיסור עריות ודברי נבלה ושלא לקלל אביו ואמו אפי' לאחר מיתה וכן איסור השקצים והרמשים ובע"ח הטמאים, וכלל איסור הטומאה וכל הדברים שאסרתן התורה כמו הדם ונבילה וטריפה ובב"ח וערלה ואיסור הכלאים ושעטנז, ולא תקיפו פאת ראשכם, וע"א, וכדומה בכל איסורי התורה, הנה הנזהר מהם א"ז יופי עדיין, כי באמת הם דברים מגונים מאד ומשחיתים את הנפש עד מאד, ומה גם שהרי מצווה ועומד הוא על כל הדברים האילו, אך אם יקדש א"ע אף בדברים המותרים שז"ש קדושים תהיו שתהיו פרושים ומובדלים מזו הדברים האסורים והקצוות הרחוקות, וכנ"ל דהיינו להגדיר ולקדש א"ע במותר, וכמ"ש בר"ח בהפתיחה לשער הקדושה שהחסידים הראשונים היו פורשים שבעים שיערים משערי ההיתר כדי שלא יבוא בשער אחד מהאיסור זהו יפה ומתוקן וקדוש יאמר לו כו' כנ"ל.

* * *

וענין הקדושה במ"ע וכמו שאנו מברכים על כל מצוה אשר קדשנו במצותיו כו', י"ל דהיינו שיהדר בכל מצוה ולא רק לצאת לבד כ"א יהדר בגוף ועצם

חנוך לנער

המצוה ובעשייתה, והעיקר שיעשה כל מצוה בכוונה מצד המצווה לקיים רצון המצווה, בלי שום פני' גופני' כו'.

והענין י"ל עפ"מ"ש הבחיי פ' קדושים בתחילתו שענין הקדושה הוא שיהי' פרוש מהד' חלקים אשר נמצאים בהמשך התאוות, והם הא' במחשבתו, הב' בדיבורו, הג' במאכלו, הד' בגופו, במחשבתו הוא שלא יהרהר בהרהורים רעים ומחשבות רעות (וכמארז"ל דהרהורי עבירה קשים כו' ואין מכניסים אותו במחיצתו של הקב"ה, שההרהור הרע הוא מקור לכל מיני טומאה ובוזה ממשיך האדם ע"ע ח"ו כל מיני רע וטומאה, ומחשבתו ודעתו מקושר ברע ר"ל, וזה קשה להעביר מאד הרבה יותר מלהעביר הלכלוך וטומאות הנפש שע"י החטא ר"ל ועמ"ש מזה בדה"ח ועמ"ש בר"ח שער הקדושה פ"ח) בדיבורו שלא ידבר לה"ר ורכילות וניבול פה, במאכלו שלא ימשך אחר תאוותו במאכלו אפי' בדברים המותרים בכדי למלאות תאוות נפשו כי ירעב, (ועמ"ש בסש"ב פ"ז) ובגופו שלא ימשך בתאוות העריות היינו אפי' בהביאות המותרות, אך המותרות בהם הוא חטא כ"א מה שבהכרח.

והנה, ענין הקדושה בהד' חלקים הנ"ל כבר מובן ממה שנת"ל. הקדושה במחשבתו שיהי' נזהר עד קצה האחרון בהדברים המעוררים את המחשבות זרות. וכתב בר"ח שער הנ"ל פ"ו שהם הראי' והשמיעה והריח והדיבור, ועמ"ש בח"ה שער הפרישות פ"ה וביאור ענינם בהפרקים הבאים באריכות ובפרטיות כ"ד יעו"ש, וכי יעזרני השי"ת נדבר קצת בזה אי"ה לקמן.

בדיבורו לא לבד שלא ידבר בהדיבורים האסורים כ"א ימעט בדיבור בטל עד כמו ר"י שלא שח שיחה בטלה מעולם, ע' בח"ה שם.

במאכלו שיימעט באכילתו כ"א מה שבהכרח לו, וג"ז יהי' בכוונה לש"ש דוקא בכדי שיוכל ללמוד ולהתפלל.

ובגופו, שיהי' החיבור בקדושה ובמהרה, ויזהר בהדברים המביאים לחימום וכמו רבינו הקדוש שלא הניח ידו תחת אבנטו, וכל הענינים האילו מבוארים היטיב בר"ח בשער הקדושה.

* * *

ועד"ז י"ל בענין הקדושה במ"ע בד' מדרי' אילו במחשבתו ודיבורו ובמאכלו ובגופו (ובד"כ הם ג' לבושים מחדו"מ כו') במחשבתו שיחשוב תמיד בעניני אלקות, והעיקר זה במצות תפילין שהכוונה במצוה זו לשעבד הלב והמוח וכמ"ש בשו"ע, וכמ"ש בסש"ב פמ"א שבחינת חכמתו ובינתו שבנפשו האלקית יהיו בטלים

לבחינת חכמתו ובינתו של א"ס ב"ה, דהיינו שלא להשתמש בחכמתו ובינתו שבנפשו בלתי לה' לבדו, וכן ליבטל ולכלל בחינת הדעת שבנפשו הכולל חו"ג שהן יראה ואהבה שבלבו בבחינת ד"ע הכולל חו"ג כו', והיינו להוליד אהוי"ר לאלקות (וממילא יתגבר על שכל ומדות שבנה"ב כו' וכמ"ש במ"א), וידוע דכלי המחשבה הם המוח והלב, וזהו"ע קדושת המח' שיעמיק דעתו ומחשבתו תמיד בחכמת אלקות והו"ע עיון התורה שהיא חכמתו ורצונו ית', ועמ"ש פ"ה, ולהתבונן בגדולת ורוממות א"ס ב"ה, ועיקר הזמן בהתבוננות בהעמקת הדעת באריכות הענין הוא בזמן התפילה אז יתבונן בהתקשרות דעתו בקשר אמיץ וחזק באלקות עד שיוקלט בנפשו ענין האלקי (היינו במה שהתבונן) ולא יפרד ממחשבתו כל היום, (ולכה"פ נושא הענין בקצרה כו') וכמ"ש שויתי הוי' לנגדי תמיד וכתיו' בכל דרכיך דעהו כו' (ומכ"ש מי שזכה לבחינת ראיו' דחכמה והיינו ההכרה במהות אלקות כו' וכמ"ש במ"א ועמ"ש מזה בד"ה אלה תולדות נח בת"ח ובכ"ד, שאינו נפסק לעולם, וכמ"ש בכ"ד, ועמ"ש בד"ה וכל העם רואים רמ"ז), וממילא גם האוי"ר הנולד מן ההתבוננות אינו נפסק, ולכה"פ ההסכם בנפשו בסומ"ר וע"ט בפו"ט ביתד חזק כל תמוט.

וצריך להתבונן היטב בענין איך שאוא"ס נמצא למטה כמו למעלה ממש, וכמ"ש באריכות בסש"ב ח"ב שער היחוד והאמונה, ולית אתר פנוי מיני', (ובכל מקום שהוא ה' נצב עליו ומלא כל הארץ כבודו ומביט עליו ובוחר כליות ולב אם עובדו כראוי כמ"ש בפמ"א, ובהתבוננות זו ממילא לא יעשה ולא ידבר ולא יחשוב דברים שנגד רצונו מפני היראה מא"ס ב"ה העומד עליו, ויהי' תמיד מקושר באלקות). וזהו"ע היחוד שאוא"ס מתייחד בבחינת מלכותו יתברך שממנו נמשך ונתהוה בחינת המקום והזמן. והגם שבחינת מל' הוא מדת הצמצום לצמצם ולהעלים האור בכדי שיהי' מציאות מקום וזמן כו' כ"ז רק לגבי הנבראים, אבל לגבי אלקות אין שום דבר המסתיר כלל, דהוי' הוא אלקים כולא חד ממש, וכמו עד"מ באדם אינו נופל לומר שהוא עצמו יסתיר ע"ע, כמו"כ ע"ד דוגמא למעלה אינו שייך לומר שבחינת המל' יסתיר על א"ס ב"ה והוא נמצא למטה כמו למעלה ממש וכמ"ש את השוה"א אני מלא ממש, וממילא מוכן מזה איך שבאמת כל העולמות והנבראים בטלים במציאות בא"ס ב"ה כביטול זיו השמש כמו שהיא בגוף כדור השמש, וכמ"ש יעו"ש, רק הן גבורותיו לצמצם ולהעלים א"ע שאף שהוא נמצא למטה ממש כמו למעלה, וכל הנבראים בטלים במציאות ממש, מ"מ יהיו נראים למציאות יש גשמי או רוחני וכמ"ש במ"א, כאילו הם נפרדים לגמרי ח"ו, והיינו בכדי שיהי' ביטול היש כו' וכמ"ש במ"א.

וזהו"ע מצות ליחדו דק"ש, והיינו ליחדו בבחינת יחו"ע ויחו"ת. היחוד דיחו"ת הוא להתבונן איך שא"ס ב"ה מתייחד עם בחינת מלכותו יתברך דה' אלקים כולא חד, וזהו"ע כד אמליכתי' למעלה ולמטה ולד' רוחות תו לא צריכת, והיינו שא"ס ב"ה עצמותו ומהותו הוא המח' ומהוה עולמות ונבראים מאין ליש עד למטה מטה ממש וכמ"ש ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, דא"ס ב"ה נמצא למטה כמו למעלה ממש, וכמ"ש במ"א בביאור מ"ש שאו מרום עיניכם כו' המוציא במספר כו' ולכולם בשם יקרא כו'. וכשיתבונן בזה בהעמקת הדעת ובהתקשרות חזקה יבוא לואהבת שיהי' לו אהבה ותשוקה לאלקות, היינו שירצה ויחפוץ שבחינת א"ס ב"ה יאיר בגילוי בעולם. ואת כולל יראה לירא מגדולתו יתברך שהרי מ"ה הקב"ה עומד עליו ורואה במעשיו, ויקבל עליו עול מלכותו יתברך לבטל כל רצונותיו לאלקות. וזהו בכל לבכך בשני יצריך שגם היצה"ר יהי' לו אהבה לאלקות כו'. וזהו הנק' ביטול היש לאין שמבטל מציאות ישותו להאין האלקי, שלא ימשך אחרי ההבל בתאוות ותענוגות לכו כל אשר לא לה' המה אפי' בדברים המותרים, כ"א כל מגמתו וחפצו יהי' מה שהוא רצון ה' והיינו התומ"צ ויעסק בהם בכל כחות נפשו באמת כו'. (וענין יחו"ת מרומז בפסוק שמע ישראל בתי' אחד שע"ז ארוז"ל כד אמליכתי' כו' מ"מ עיקרה הוא בפסוק בשכמל"ו, ע' בד"ה מים רבים רל"ו).

ויהו"ע הוא כשמתבונן בבחינת ביטול העולמות והנבראים איך שהם בטלים במציאות ומיוחדים בתכלית היחוד בא"ס ב"ה. ותחילה יתבונן ביחוד חכמתו ובינתו ודעתו ומידותיו יתברך איך שהם מיוחדים ממש בבחינת א"ס עצומ"ה ואינם דבר נוסף ח"ו כ"א אחד ממש, וכמו"כ כל הנבראים דעולמות ביי"ע עד גם הנבראים דעוה"ז הגשמי שאנו רואים בעינינו הגשמיים וגם האדם בכלל כולם בטלים ומיוחדים ביחוד גמור בבחינת א"ס עצומ"ה כזיו השמש בגוף כדור השמש ויותר מזה אין קץ, וביטולם ויחודם זהו כל סיבות קיומם מה שהם נמצאים במציאות דבר מה (ע' בד"ה וארא רל"ה) והם בחינת אלקות ממש, עמ"ש בסש"ב ח"ב, ובד"ה מים רבים רל"ו, בביאור אות ה' ראשונה דשם הוי', ובד"ה וארא הנ"ל ובכ"ד. ותחילה יתבונן בזה בבחינת השגה והבנה בהעמקת הדעת עד שישגיג ויבין היטב מה שאפשר להשיג בזה, ואח"כ לשלול גשם השגה עד שיבוא לבחינת הכרה והרגשה הוא בחינת ראי' דחכמה כאילו רואה בעיניו ממש איך שהכל מיוחד באלקות והכל אלקות ממש ואין שום מציאות זולתו כלל כו' וכ"ז יהי' אצלו בבחינת ראי' ממש (וכ"ז ע"י הדעת כו' וכמ"ש במ"א). ואז יבוא לביטול אמיתי שהוא בחינת ביטול במציאות ממש וכמו ונחנו מה כו'.

וי"ף דכאן העיקר הוא בחי' היראה שהוא בחינת הביטול כעומד לפני המלך שמצד גדולת ורוממות המלך ה"ה מתבטל ממצאותו לגמרי, וכמו"כ מאחר

שרואה אלקות בבחינת ראי' והו"ע בעין השכל דבלבא אתחזי כו' ה"ה בטל במציאות תמיד והוא בחינת יראה מקרוב כו', ונכלל בזה בחינת האהבה היינו שתכלה נפשו אליו, אך א"ז בבחינת אהבה ותשוקה מצד האוהב, כ"א מצד בחינת גילוי א"ס ב"ה שמאיר עליו בקרוב ה"ה נדבק ונכלל בבחינת א"ס.

וכמו כשעומד מקרוב אל המלך ה"ה נדבק בו ואינו יכול להפרד מאתו, ולא מפני שאוהב אותו וקרבתו לו טוב, לכן הוא רוצה בקרבתו ודבקתו, דזה שייך לאחר שכבר נתרחק מאתו, אבל בעת שהוא עומד לפניו ה"ה בטל במציאות ואינו שייך לשום רצון ואף לא לשום ענג מורגש קצת בנפשו כו', ומ"מ ה"ה נדבק בו ואינו יכול להפרד מאתו, וזהו רק מצד עצם המלך שמאיר עליו בהדר כבודו וגדולתו ורוממותו ה"ה נדבק אליו ממילא בלתי שום מורגש בנפשו כלל. וכמו"כ יובן בענין הדביקות באלקות שע"י בחינת ראי' היינו שנדבק ותכלה נפשו מצד עצם הדבר היינו האלקות שמאיר עליו כו', וע' בד"ה אלה תולדות הנ"ל ספי"ג ופי"ד.

וענין יחו"ע ויחור"ת מבואר בכ"מ באריכות באר היטב וקרובים אל השכל להבין בהשגה גמור' מי שיעמיק דעתו בזה, וע"ז נצטוינו במ"ע דק"ש פעמים בכ"י שחרית וערבית ליחדו בבחינת יחו"ע ויחור"ת כל חד לפשע"ד ולקבל עול מלכותו וישאר על כל היום וכל הלילה ולא יפרד זאת ממחשבתו לגמרי כ"א יזכור בכה"י ענין יחוד אלקות לכה"פ בקצרה, ומכ"ש שלא יזוז מאתו ההסכם בסו"מ וע"ט כו'. וזהו קדושת המח' שיחשוב תמיד בענין יחוד אלקות איך שה' עומד עליו או בכיטול הנבראים וכדומה בהענינים יהיו תמיד לנגד עיניו ממש ולא יפרד ממחשבתו אפי' רגע אחת ממש (וממילא יהיו כל מעשיו לש"ש באמת כו') וע"ז צריכים יגיעה רבה, וכמשנת"ל דכלי המח', הם המוח והלב וצריך לטהר מוחו ולבו וכמו שחשיב הר"ח ד' דברים כנ"ל שהם כוללים הכל, ואיש כזה אשר מחשבתו דבוקה תמיד באלקות, קדוש יאמר לו.

* *
*

עוד בכלל קדושת המח' היא התפלה שהיא מ"ע דאורייתא (לפ"ד הרמב"ם ז"ל וכ"ד הסמ"ג. וע' בספר סדר המצות ס"י ע"ז שגם הבה"ג מנאה בכלל המצות) ונק' בשם עבודה שבלב וכמארז"ל ע"פ ולעבדו בכל לבבכם איזה עבודה שבלב זו תפלה, וארז"ל מנין לעיון תפלה בתוך המצות שנא' את ה' אלקיך תירא ואותו תעבוד, והרמב"ם ז"ל למדה ממ"ש ועבדתם את ה' אלקיכם כו' (וע' בכ"מ מה שתירץ ע"ז) וי"ל מפני שמפסוק זה נלמד שמצות תפלה הוא בכ"י וכמ"ש בלחם משנה שם בשם בעל קרית ספר, וכ"כ בספר סדר המצות שם בשם ספר לב שמח ע"ש. (רמב"ם הלכות תפלה פ"א) וחיוב מצוה זו כן הוא שיהא אדם מתחנן ומתפלל

בכל יום ומגיד שבחו של הקב"ה ואח"כ שואל צרכיו שהוא צריך להם בבקשה ובתחנה ואח"כ נותן שבח והודי' לה' על הטובה שהשפיע לו כל אחד לפי כחו ואנשי כנה"ג תקנו י"ח ברכות על הסדר שלש ראשונות שבח לה' ושלש האחרונות הודי' ואמצעיות יש בהם שאלות כל הדברים שהן כמו אבות לכל חפצי איש ואיש ולצרכי הצבור כולן, וכל דבר שהאדם צריך לבקש ימצא מקום בתפלה לבקשו, וכלליות כל הדברים שבתפילה הם הנצרכים לאדם בכל עת ובכל זמן, וצריך להתפלל ולבקש מהשי"ת שימלא החסרונות האילו, והוא משרשי האמונה שבכוחו יוכלתו לבד לעזור לו בכל הענינים ולזה הוא מתפלל לפניו כו'.

* *
* *

אמנם לכאורה צ"ל והלא ארוז"ל מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה, וכידוע דר"ה הוא הדין ומשפט על כל דבר וכמו שאומרים בנוסח התפלה דר"ה אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם כו', מי לא נפקד כהיום הזה כו' ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות כו' ועל המדינות בו יאמר כו' בר"ה יכתבו כו'. וא"כ מהו"ע התפלה בכ"י על הדברים הצריכים והלא כבר נחתם דינו בר"ה כו'.

אך הענין דהנה ארוז"ל אדם נדון בכ"י, שבכ"י יש דין ומשפט אם יומשך לו אם לאו, דאף שכבר נמשך בר"ה, מ"מ ה"ה רק בכללות בהעלם עדיין ובכדי שיומשך מההעלם אל הגילוי לזה היא התפלה. דהנה ר"ה נק' בשם ראש, דכמו שהראש כולל כללות החיות דעיקרו בהמוח שבראש וממנו נמשך לכל האברים. כמו"כ בר"ה נמשך חיות כללי על כללות השנה וממנו נמשך לכל יום ויום בפרט כו' וכמ"ש במ"א באורך. והנה כמו עד"מ בחיות האברים הפרטים שנמשכים מן הראש, אם לפעמים מסתלק ח"ו החיות מאבר אחד, הרי ידוע שאינו מסתלק לגמרי כ"א הוא במוח שבראש (וכמבואר במ"א הראיות ע"ז) היינו בהחיות הכללי שם הוא נמצא, ומ"מ אינו נמשך בהאבר מחמת קלקול האבר שאינו ראוי לקבל אור החיות כו'. וכמו"כ יובן דאף שנמשך בר"ה החיות כללי על כללות השנה, אך הוא בהעלם, וכדי שיומשך מההעלם אל הגילוי, יש ע"ז דין ומשפט ומעיינים בדינו אם יומשך ההשפעה למטה, ויכול להיות שיש איזה קטרוג שלא יומשך ההשפעה למטה בגשמיות כ"א ברוחניות למעלה שיוסיפו לו תענוג בג"ע כו' (ועיין בפירוש המלות פכ"ו וכ"ז). וע"ז הוא התפלה לברך השנים ולרפאות החולים כו' בבני חו"מ וכדומה בכל הדברים שיומשך ההשפעה מההעלם אל הגילוי בלי שום מונע ומעכב כלל. וז"ש יום ליום יביע אומר יביע לשון מהירות, שנמשך ההשפעה במהירות ובמרוצה בלי שום עיכוב, כו'.

אך הנה מבואר בכ"מ דבכדי להמשיך מהשרש ומקור והיינו ההמשכה מההעלם אל הגילוי זהו ע"י ברכה, דכל ענין הברכה הוא שמה שיש בשרש יומשך בגילוי למטה בלי שום מניעה ועיכוב, וכמ"ש איש אשר כברכתו בשרשו ומקורו ברך אותו שהמשיך למטה, וכמ"ש יעקב ליוסף ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו כו', וע"י ברכה א"א לשנות מכמו שהוא בשרשו, ולכן שם יד ימינו על ראש אפרים כו' כי כן הוא בשרשם, וזהו ברכה לשון בריכה, שהבריכה הוא קיבוץ המים למקום אחד, שבאים מחמת הגשמים או ממעין ונקוים למקום אחד שסתים מכל צד שאינו יוצא משם זהו נק' בריכה, הרי יש מקור ושרש לקיבוץ מים אלו שמקורם הם הגשמים או המעין כו'. וכמו"כ יובן בענין הברכה שאינו דבר חדש כ"א מה שנמצא בשרש שיומשך למטה. וזהו ברוך יסוד אבא דעיקר ענין הברכה הוא המשכה מבחינת חכ'.

דהנה ידוע דשרש כל דבר הוא בחינת חכמה שהוא ראשית ההשתלשלות, וכמו עד"מ למטה בנפש האדם כל הנהגותיו במידותיו והשפעת חסדו וכדומה הכל הוא עפ"י החכמה דוקא, דכאשר יגזור אומר בשכלו אם לחסד או להיפך כן יקום דבר כו'. וכמו"כ יובן למע' בבחינת חכמה דאצילות כתיב כולם בחכמה עשית, וכן הנהגת העולם הכל עפ"י החכמה דוקא (וע' במאה"ז ח"א בראשית-שמות ד"ה לענין בני חיי מזונא שהחכמה היא בחינת ב"ד, וכמ"ש בחייט שיש בו קצת דיין כו') ולכן החכמה נק' ראשית חכמה כו' שהוא המקור ושרש לכל דבר.

וע"ז הוא ענין הברכה להמשיך מבחינת החכמה למטה, דמפני שיוכל להיות איזה מניעה ועיכוב כו' כנ"ל דעד החכמה מגיע מעשה התחתונים שהוא בחינת ראשית ההשתל' כו' וכמבואר כ"ז במ"א, ולזאת הוא הברכה שיומשך הגילוי למטה בלי מונע כו'.

אך ענין התפלה הוא להמשיך דבר חדש מה שלא יש בשרש ומקור כלל, והיינו אף מי שנחתם דינו עפ"י החכמה באופן אחר, מ"מ בכח התפלה לשנות הדבר, וכמו חזקי' שפעל בתפלתו שהוסיפו לו ט"ו שנים על ימי חייו כו'. דענין התפלה היא יה"ר שיומשך רצון חדש (ע' בד"ה להבין ענין הבקשה יה"ר בספר להבין ע' זיווג הנשמות בג"ע) וכידוע דהרצון למעלה מהחכמה והוא מקור החכמה וכמ"ש במ"א, וע"י התפלה מגיעים בבחינת א"ס עצומה"ה שלמעלה מן החכמה, ומשם נמשך רצון חדש לשנות הדבר ולהפוך מגבו' לחסד. וזהו מט"ט קושר כתרם לקונו מתפלתיהן ש"י, וידוע דכתר הוא בחינת רצון כו'.

ונמצא אף כשנחתם הדין בר"ה לדין ח"ו, בכח התפלה להפוך הדבר ולהמשיך רצון חדש לחסד דוקא כו', וזהו שמחוייב האדם להתפלל בכל יום ערב ובקר וצהריים (ע' בשל"ה ד' רנ"ב ע"א) להתחנן ולבקש מהשי"ת שישפיע לו חיים

חנוך לנער

וטוב בבני חיי ומזונא ושישלח לנו גואל צדק במ"ב ובנין ירושלים וכדומה. ואף שמזונותיו של אדם קצובים מר"ה, מ"מ הרי ככח התפלה לשנות את הנקצב ב"ה ולהמשיך רצון אחר כו' (וכמו שית"ל אי"ה). ואין האדם יודע איך שנגזר דינו ב"ה ולזאת צריך להתפלל בכוונה לפניו יתברך שישפיע לו כל טוב וכפרט על הגאולה ובנין ירושלים וצמיחת קרן דוד עבדו בב"א.

* * *

ועדיין צ"ל והלא ארז"ל (מ"ק דכ"ח ע"א) אמר רבא חיי בני ומזונא לאו בזכותא תליא אלא במזלא תליא. והענין הוא דהנה ארז"ל (שבת דקנ"ו ע"א) אין מזל לישראל. וא"ז מוכן לכאן' והלא מצינו שאמרו אע"ג דאיהו לא חזי מזליי' חזי, א"כ הרי יש מזל לישראל. וצריכים לומר דמה שאמרו אין מזל לישראל היינו מ"ב המזלות הסובבים, וכמארז"ל (ברכות דל"ב ע"ב) י"ב מזלות בראתי כו' וכולן לא נבראו אלא בשבילך כו' והיינו שהאדם למעלה מהמזלות, ע"ש בחדא"ג. ומה שאמרו מזלי' חזי הרי שיש מזל לישראל, היינו בחינת המזלות שלמע' מס' השתל' ומקור הבריאה, והם המזלות דנוצר ונקה. וכידוע דרש ומקור העולם הוא מבחינת חכמה וכמ"ש כולם בחכמה עשית, וכנ"ל וכמ"ש בכ"ד באריכות, ואו"א במזלא אתכלילו, דרש חו"ב הם מב' המזלות דנוצר ונקה, מזל עליון ומזל תחתון, וכמבואר כ"ז במ"א באריכות ע"ד ההסבר עפ"י דרך החסידות. ובחינת מזל זה אדם אית לי' מזלא. וזהו אין מזל לישראל, דבחינת אין, שהוא מקור החכמה וכמ"ש והחכמה מאין תמצא, הוא המזל לישראל. וע"ז אמרו מזלי' חזי שהוא בחינת המקיף דנשמה שאינו מתלבשת בגוף, והוא בחינת למ"ד דצלם כו'.

וזהו שאמרו בני חיי ומזונא לאו בזכותא תליא, דזכות שייך בספר השתל' שמגיע מעשה התחתונים. וכמו בב"ד שלמטה אם יש לו זכות פוטרין אותו ויצא זכאי בדינו, וכמו"כ בב"ד של מעלה שופטים לפי זכויותיו, ואם יש לו זכות משפיעים לו טוב, ובחומ"מ לאו בזכותא תליא ר"ל בספר השתל' כ"א במזלא תליא, דרש המשכתם הוא מבחינת או"א"ס שלמעלה מס' השתל' והם המזלות הנ"ל. וא' בתוס' בשבת שם ד"ה אין מזל, דע"י זכות גדול משתנה המזל, וע' בד"ה מים רבים רל"ו, פקע"ד ד"ל הכוונה על העבודה בתשובה (ע' משית"ל אי"ה) ותורה (בחינת טל תורה, ע' בד"ה מים רבים שם ומפרק קפ"ג ואילך) ותפלה שע"ז נמשך תוס' ברכה מבחינת או"א"ס שלמע' מס' השתל' והיינו ברכה דהקב"ה שיש בו גם מעלות התפלה וכמבואר במ"א בד"ה כה תברכו בספר במדבר ובס' רכ"ו. וכמאמר תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר כו' וזה ממשיכים ע"י התפלה. וכנ"ל דענין התפלה הוא יה"ר שיומשך רצון חדש, וכמבואר במ"א דע"י קריאה ומכוון בשם נפנה כל עצמותו כביכול, שנמשך מבחינת עצמות או"א"ס להיות רצון כו'.

והנה בר"ה נמשכים ג' בחינת אלו דבחו"מ וכמו שרה שנפקדה בר"ה וכן חנה, וכן אומרים זכרינו לחיים וכתבינו בספר החיים, ומזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה כו'.

וי"ל דבר"ה מעוררים בחינת אוא"ס שלמע' מסדר השתל' וכמארז"ל אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם זכרונות כדי שיעלה זכרוכם לפני לטובה ובמה בשופר שע"י תקיעת שופר מעוררים בנין חדש על מלוכה וכמבואר בכ"ד, וע' בד"ה מן המיצר, רמ"ח. והו"ע בנין העולם שבר"ה מרכ"ד עד סוכ"ד, ולכן אז נמשך בחינת בחו"מ כו'.

אך גם אם ח"ו בר"ה לא נמשכו כו', ע"י התפלה שהוא בחינת זכות גדול כנ"ל ממשכיכם תוס' ברכה מבחינת אוא"ס עצומ"ה שיושפע לו בחו"מ רוחא, וכמו רבקה שנפקדה ע"י התפלה וכן ט"ו שנים שהוסיף לחזקי', ושיומשך שפע רב בפרנסה כו'.

ועו"ל (עט"ר שער ר"ה) דבאמת כל השפעות הטוב תלוי בעבודה בתפלה ומע"ט כו', ומה שאמרו מזונותיו של אדם קצובים בר"ה וכן בבני וחי הכל נידון בר"ה כידוע וכנ"ל הנה שרש המשפט בר"ה הוא בבחינת מל' טרם שנעשה מקור לעולמות (וי"ל דהיינו בחינת המלך המשפט מה שמתנשא מימות עולם כו' ע"ש בעט"ר, וי"ל דזהו כמו בנפש בחינת למ"ד דצלם כנ"ל) ושם כלול עדיין עבר הוה ועתיד בהשוואה אחת. וכל מעשה האדם הכל גלוי וידוע שם בטרם נעשה. וזהו"ע הדין ומשפט דר"ה בבחינת מל' דאצי' איך יהי' ההשפעה בכל יום לפי מעשה האדם כו'.

וביאור הענין הוא עפמ"ש במ"א בענין הידיעה העליונה שגלוי וידוע בבחינת ד"ע אם יהי' צדיק או רשע כו' ומ"מ הבחירה חפשית שאין הידיעה מכרחת הבחירה, דהידיעה הוא בחינת מקיף וכל יכול הוא שגלוי וידוע לפניו הכל קודם שנעשה איך שיעשה הדבר, ומ"מ ידיעה זו אינה מכרחת את הדבר שיהי' כמו שידוע.

וכמו עד"מ באדם שלמטה כשמצייר ציור אבן במחשבתו, שמחשבתו מקפת את האבן ומ"מ אין האבן מתפעל מזה כלל, כמו"כ יובן במחשבתו וידיעתו ית'. אם כי מחשבתו ית', היא הפועלת כל הנבראים, וכמבואר במ"א בענין כי לא מחשבותי מחשבותיכם שמחשבת האדם אינו פועל מאומה, ולמעלה תיכף שעלה במחשבה נברא הכל וכמארז"ל במח' אחת נבראו כל העולמות כו', מ"מ כל יכול הוא, וכשם שבכחו ויכולתו לברוא עולמות עד א"ס מבחינת מחשבתו ית', כן בכחו ויכלתו שידיעתו ומחשבתו יתברך לא תפעול בהנברא שיהי' מוכרח לעשות כמו שגלוי וידוע, והבחירה הפשית לעשות כרצונו. ואם כי בודאי לא יעשה ח"ו היפך

ממה שגלוי וידוע בידיעתו ית', אין זה שהידיעה מכרחת שיעשה דוקא אלא שידיעתו יתברך הוא שגלוי וידוע לפניו איך שיבחר האדם, והיינו שהידיעה היא איך שיהי' אחר הבחירה כו'. וכמבואר כ"ז במ"א באריכות במאה"ז הנ"ל ד"ה ר"ח פתח אתה הראית לדעת, וע' בתו"א פ' תולדות ד"ה ויתן לך האלקים כו'.

ועפ"ז יובן בענין הדין ומשפט דר"ה שהוא בחינת ידיעתו יתברך שגלוי וידוע לפניו יתברך בחירת האדם איך שיבחר במעשה הטוב בעבודה שבלב זו תפלה שהיא עיקר ביורו וזיכוך המדות, וכידוע דתפלה הוא בחינת הדעת ואמרז"ל אם אין דיעה הבדלה מנין שע"י הדעת הוא ההבדלה בטו"ר, וההסכם חזק בנפשו על סו"מ ועשה טוב על כל היום העיקר בתפלה דוקא. וכמשית"ל אי"ה. ולפ"ע מעשיו בשאר ימות השנה הבאה בתורה ותפלה כן נגזר דינו בר"ה על השפעת הטוב. ולפי"ז ניחא הכל דבאמת מזונותיו של אדם קצובים לו בר"ה בבחינת ידיעתו יתברך (שהוא בחינת מזלא כו') לפ"ע עבודתו, ולזאת צריך להתפלל בכל יום ולבקש ולהתחנן לפניו שישפיע לו כל טוב בגו"ר בבחו"מ וגאולה ובנין ירושלים וצמיחת קרן דוד עבדו בב"א כך עלה ברצונו יתברך כו' . . .

— (עד כאן ניתן להעתיק) —

קטע מהצוואה! שכתב כ"ק אדמו"ר מהורש"ב נ"ע ימים מספר קורם הסתלקותו

. . . אני מבקש את ידידינו אנ"ש יחיו להחזיק את הישיבה תומכי-תמימים כאשר החזיקו אותה עד עתה. זכות גדול הוא לכל התומכים והמחזיקים אותה, ואין רשות לשום אדם לשנות ח"ו את תוכנה הפנימי. והמנהל הראשי יהי בני הרב שי', וכל התומכים והמתעסקים והמשתדלי' בהחזקת ושובת הישיבה הרוחני והגשמי, יתברכו במתן שכרה שבצדה, אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד, ויזכו לבנים ובני בנים עוסקים בתורה ועבודה . . .

בני יחי' תשגיח ותשתדל בדבר הישיבה תומכי תמימים, להאדירה בעזרתו ית', בתכלית כוונתה הפנימית בלימוד דא"ח ובעבודה שבלב כו'. וכאשר כתבתי בקונטרס עץ חיים², ויותר מזה כמדומה שכתבתי לך בא' מהמכתבים שהוא — בעזרתו ית' — החזקת העבודה הפנימיות בזמן הזה, וזאת היא הדרוש מאתה, ובוה צריכים להשתדל, ובוודאי צריכי' גם-כן לימוד הנגלה, לימוד טוב, וכמבוי' בקונט' הנ"ל³, וכשם שא"א להיות גוף בלא נפש, כך אי-אפשר להיות נפש בלא גוף. אך האדם פנימי הוא העיקר, והמקבל עליו עומ"ש יוצא ידי שניהם, וזה וזה יתקיימו בידו, וכאשר יש מהדברי' החיצוני' שיש להם שייכו' אל הפנימיו' כל מה שיכול להיות נוגע אל התוכן הפנימי צריכי' להרחיק לגמרי, ולא ליתן ערך כלל אל החיצוניו' יהי' מה שיהי', ואתה בני יחי' בטוב דעתך ושכלך והעיקר במסירתך אל הכוונה הפנימיות, תדע אי"ה לשקול ולהכריע בזה.

גם תשתדל בדבר קביעות לימוד דא"ח בעיירות, אשר התחלתי לעסוק בזה, ות"ל שנתקבל הענין בטוב. ונתיסד בכמה עיירות לימוד ברבי' בדא"ח, ונדברו יראי אלקים איש אל רעהו כו'. הזמן ההוה הפריע את הכל, ויתן השם-יתברך שבקרב תשקוט המדינה ואיש את רעהו ידברו, צריכים לחדש ההשתדלות. כן דבר התייסדות החדרי' בעיירות, השם-יתברך יעזרני ויזכני להתעסק בדברים האלו אשר זיכני להתחיל בהם, והכל כאשר לכל, תשתדל ותתעסק בני יחי' בהם. וידידינו אנ"ש שיחיו בטח יסייעו על ידך. והש"ת יהי' בעזרך ותצלח במלאכתך . . .

(1) נדפס בספר חכמי ישראל בעש"ט (ניו יארק תרפ"ד) ע' ל.
 (2) ע' 50 ואילך (הוצאת קה"ת, ברוקלין).
 (3) ע' 54 ואילך.

חנוך לנער

... אני דקדקתי⁴ לומר בכל יום – לבד ש"ק ויו"ט – ט"ז קדישים⁵.

ברכו קדיש אחר התפלה⁶ בשבת – לא לאמר.

אמירת הקדיש – להפסיק חודש ויום א' קודם. עד"מ אם היאצ"ט הוא י' שבט⁷
יאמר קדיש עד ט' טבת ועד בכלל.

זוג' אבקש בשנה הראשונה תתן צדקה בעד נשמתי בכל יום ב' וה' ועש"ק
וער"ח. ואם יהי' באפשר לתת באותו היום הצדקה לעניים מה טוב ומבקש אני
להשתדל בזה.

4 ליקוט מהצוואה (ולא הל' ממש) – ברשימות כ"ק אדמו"ר שליט"א.

5 להעיר מזח"א סב, ב: בזמנא דישאל אתיבו בקול רם איש"ר מברך ... רווחין ליה שעתא ופולגות שעתא.

6 הכוונה לערבית ליל ש"ק.

7 יאצ"ט של הרבנית אמו של כ"ק אדנ"ע – בעל הצוואה. – בסיום אמירת הקדיש די"א חדש יש אומרים
דמונים מיום הקבורה (לבוש מובא בא"ר סקל"ב, נועם מגדים לבעהמ"ס פרמ"ג. קצשו"ע סכ"ו סי"ז. נהרי אפרסמון
חיו"ד סצ"ז).

וי"א שמונים מיום המיתה. (סידור יעבץ דיני קדיש אות לט. מטה אפרים שער ד' ס"א. שומר ציון הנאמן דף
שג שכן נהגו כל תפוצותינו. וראה ילקוט דת ודין ע' קיט).

והנה רבנו הזקן פסק (שו"ע או"ח רסע"א) דאומרים קדיש מיום המיתה גם קודם הקבורה, כ"ק מו"ח אדמו"ר
הכ"מ הורה שינהגו היאצ"ט מיום המיתה אף בשנה הראשונה. ולכמה דעות בדינים אלו תלוי ג"כ דין סיום יא"ח
שהיה מיום המיתה.

– ידוע דכ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע צטער על שהוסיף יום א' באמירת קדיש די"א חדשים. – כמדומני
קרוב לזדאי, שכ"ק מו"ח אדמו"ר הכ"מ הפסיק אמירת קדיש אחרי אמו נ"ע (נפטרה יג שבט ונקברה טו שבט)
בש"ק אחד עשר בטבת. – י"א דכשאומו אפילו יום אחד ב"ב חודש – למנהגנו שאין אומרים אלא י"א חודש
– הוי בזיון הנפטר דמחזיקו כרשע, ח"ו. – ולכן נ"ל, דאפילו בן דחיובו אליה ימנה מיום המיתה, ובפרט חתנו
ותלמידו. ולכאורה טוב שירד לפני התיבה, דאין בזה זילותא כיון שרואים שאינו אומר קדיש, ויוצא גם לדעה הא'
עפמש"כ ברמ"א סו"ס שע"ו: יתפלל ויותר מועיל מקדיש כו'. – וצע"ק שלא נמצא באחרונים פשרה זו. וי"ל הטעם
דהרי עד שיגיע למקום אמירת הקדיש מתבזה על ידו בעיני ההמון הנפטר. וק"ל. ואכמ"ל. (ממכתב כ"ק אדמו"ר
שליט"א מיום ט' טבת תשי"א). ראה בזה ג"כ בהקדמה לקונטרס פח (ספר המאמרים תשי"א ע' 158).

הוספה א

הוספות* לראשי פרקים מתולדות ימי חייו של
כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע

— נלקט וסודר ע"י התמים הרב יהודה לייב ש"י גראנער —

דעם זיידענס ברכה — אמר לבנו
כ"ק אדמו"ר מהורש"ב — האָט מיך
אוועקגעשטעלט אויף גאָר גאָר אַן אנדער
אַרט, דער זיידע האָט מיך געמאַכט פאַר אַ
בעל כשרונות.³

שם. קודם המסופר ע"ד עונת הבר-מצוה —
כשהי' בן ט' שנים התחיל אביו — כ"ק
אדמו"ר מהורש"ב — לחנכו בחינוך פנימי.⁴
וכשנעשה י"א שנה⁵ — סדר אופן הדרכה
מיוחדת.

כ"ק אדמו"ר מהורש"ב אמר לבנו, כ"ק
אדמו"ר מהורש"ב, אַז ער האָט נאָך אין די
קינדער יאַרען געהאַרעוועט אויף צו זיין אַ
פנימי, וואָס דער יסוד מוסד פון אַ פנימי
איז צו זיין אַ בעל דיעה אויף זמן, טאַן
יעדער זאָך בזמנו.

די הדרכה וואָס איך האָב זיך מדריך
געווען ביד חזקה וביגיעה עצומה בימי
נערותי אַז איך זאָל זיין אַ בעל דיעה אויף
זמן, האָט מיך געמאַכט פאַר אַ מוצלח אין
עבודה,⁶ אַז לבד זאת וואָס יעדער זאָך האָב
איך געטאַן בזמנו, איז לבד זאת איז דער
עצם טאַן געווען בהצלחה.⁷

ע' 9. שם —

ביום ג' ארבעה עשר לחודש מר-חשוון

(3) ספר המאמרים התשי" (ע' 165).

(4) ראה ספר המאמרים התשי" עמ' 165 ואילך).

(5) ראה לקוטי דבורים, ח"י אלול תש"ה (לקוט
כה, ע' תעה).

(6) ראה גיב' לקמן (ע' 55) פסקא ד"ה אין די.

(7) ספר השיחות קיץ השית" (ע' 114, ושם ע'
113).

(8) בארוכה עדי"ז — ראה ספר השיחות קיץ

ה'שית" (ע' 139).

ע' 8. שורה בן שלש —

בהיותו בן שלש, בעת התגלחת והנחת
פיאות הראש ציוה כ"ק אדמו"ר הצמח
צדק לכ"ק אדמו"ר מהורש"ב שיהי' בחשאי,
ובערב קודם המעת לעת שהי' בן שלש
ציוה שביאו את הנער לחדרו מבערב
וילין בחדרו. ובבקר בקומו משנתו ציוה
להמשרת ר' חיים בער שיטול ידיו ובעצמו
אמר עמו הברכות וענה אמן. אחר התפלה
קרא להוד כ"ק אדמו"ר מהורש"ב ולכבוד
הרבנית רבקה, הורי הילד, ויאמר להם:

דעם פך השמן הרוחני וואָס מורנו
הבעש"ט האָט געגעבען להוד כ"ק תלמידו
מורנו הרב המגיד ממעזריטש למשוח את
הוד כ"ק אאזמו"ר רבנו הזקן, למשוח אותו
לנשיאות לדורותיו, איז בכח זה נמשך כ"ק
חותני ואני הנה בכח זה משחתי אותך ובכח
זה הנני מושחי.¹

ע' 9. קודם השורה הסתלקות —

ביום מלאת לו חמש שנים ציוה הוד
כ"ק אדמו"ר הצמח צדק לכ"ק אדמו"ר
מהורש"ב ולכבוד הרבנית הצדקנית מרת
רבקה שיכניסו את בנם הרש"ב לחדרו,
וזולתם וזולת שנים מהמקושרים שגם המה
יכנסו בעת הברכה, לא ידעו מזה.

במשך השנים במאורעות שונים הואיל
כ"ק אדמו"ר מהורש"ב לספר ענין זה ובכל
פעם היו פני קדשו מאירים.

(* נלקטו משיחותיו ורשימותיו של כ"ק אדמו"ר
(מהורש"ב) נ"ע שנדפסו אחרי עריכת הראשי-פרקים
הנ"ל (ע' 6 ואילך).

(1) ספר המאמרים התשי" (ע' 163).

(2) ראה לעיל עמוד 8.

בכלל, כשהי' נכנס לכ"ק אביו אדמו"ר מהור"ש, גם שלא ביחידות, הי' לבוש אבנט¹³.

שם. קודם השורה בשנת תר"ם —

בליל כ' מ"ח תרל"ז — כשנתמלאו לו חמש עשרה שנה — הי' לו חזיון לילה שבו ראה את הבעש"ט, הה"מ ממעזריטש, כ"ק אדמו"ר הזקן, כ"ק אדמו"ר האמצעי, כ"ק אדמו"ר הצמח צדק ועוד, וגם שמע מהם תורות וסיפור שסיפר הבעש"ט¹⁴.

בשנת תרל"ז שיבח אותו כ"ק אביו אדמו"ר מהור"ש לפני איזה חסידים ואמר: ער איז א בעל חוש מיט אַ טיפען געפיל אין הבנה בכלל און אין עבודה בפרט, אז ער זאָגט אַ ניגון איז אין יעדער תנועה דערהערט ער און גיט אַרויס דעם מהלך הנפש פון דעם וואָס האָט געמאַכט דעם ניגון און די נשמה פון דעם ניגון¹⁵.

שם. שורה עסק —

עסק . . בהשתדלות: בארוכה עד"ז — ראה ספר השיחות קיץ הש"ת, ע' 13 ואילך. ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש, ע' 17 ואילך. ספר המאמרים ה' תש"י ע' 198 ואילך.

ע' 11. שורה בעת —

ביחידות: כמה קטעים מ"היחידות" שלו נדפסו בספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (ע' 64 ואילך).

שם הערה 12 —

בסופה צ"ל: וראה ד"ה זה דשנת תרפ"ה (קונטרס קה).

ע' 12. קודם שורה תרנ"א —

לומד תורה אור ברבים, בחורף, ובקיץ — לקוטי תורה.

(13) שם (ע' 81).

(14) בארוכה עד"ז — ראה ספר המאמרים תש"ט (ע' 92, 89 ואילך).

(15) בארוכה עד"ז — ראה לקו"ד ל"ג בעומר תש"ח (לקוט ל, ע' 1058 ואילך).

תרל"ד נוסע — ע"פ ציווי אביו כ"ק אדמו"ר מהור"ש — לכ"ק דודו אדמו"ר מהרחש"ז⁹ בליאדי ביחד עם אחיו הרז"א¹⁰ לקבל את ברכתו לרגלי הגיעו לעונת הבר מצוה.

שם. שורה ברבים —

איתא במדרש תהלים: ראה ד"ה זה בספר המאמרים התש"ח (ע' 271) ובהערה שם.

שם. שורה ואמר אאמו"ר —

אמר אאמו"ר: ראה ג"כ לקו"ד הבר מצוה חלק ג' (לקוט טו) אות וא"ו (ע' רעד).

שם. הערה 7 בסופה צ"ל:

ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש ע' 64. ע' 10. שורה לליובאוויטש —

קודם שחזרו — כ"ק אדמו"ר מהורש"ב והרבנית הצדקנית מרת שטערנא שרה — מחתונתם לליובאוויטש¹¹, אמר כ"ק אביו אדמו"ר מהור"ש ל"ב מאמרי דא"ח מיום האופרופענעס עד אחר שבעת ימי המשתה, כשחזרו אמר לו כ"ק אביו: איך האב דיר אַ גרוס פון טאַטען מיט דעם זיידען מיט דעם עלטער זיידען מיט אַ לב מבין. וע"ז אמר ל"ב מאמרים כמנין ל"ב מבין¹².

שם. שורה בעניניו —

יום הש"ק: ראה קונטרס עץ החיים (עמוד 53).

שם. שורה א' בהשכמה —

(9) כ"ק אדמו"ר ר חיים שניאור זלמן (תקע"ד — תר"ם), בנו השלישי של כ"ק אדמו"ר הצמח צדק. — ראה אודותו בלקי"ד ע' תקכב, 1062. בבית רבי ח"ג פ"ח.

(10) רבנו שניאור זלמן אהרן. ראה — אודותו בספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (ע' 22), ובמקומות המסומנים במפתח שמות אנשים ללקו"ד (סוף כרך ד').

(11) כי כידוע היתה חתונתם בעיר אוורוטש, מקום דירתו וטל כ"ק חתונה אדמו"ר ר' יוסף יצחק.

(12) ספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (ע' 72).

תרנ"ח. נדפס תר"ס.²¹
 ש.ם. הערה 21 —
 בסופה צ"ל: ובסוף קונטרס עץ החיים.
 ש.ם. הערה 22 —
 בסופה צ"ל: ובסוף לקו"ד כרך ד'
 (קה"ת, תשי"ח).
 ע' 14. שורה תרס"ב —
 תרס"ב: בארוכה ע"ד תקופה זו — ראה
 מבוא לקונטרס ומעין.
 בחודש כסלו ש.ז. אגרת הקודש הידועה
 ע"ד י"ט כסלו שהוא ראש השנה לדא"ח.²²
 ע' 15. שורה תרע"ד —
 תיכף אחרי סוכות לרגלי חלישות
 בריאותו נוסע לברלין, וויען להתבקר
 אצל הרופאים דשם. ועפ"י הצעתם הי'
 ימי החורף במענטאן. סוף אדר נוסע
 לוויסבאדען.²³
 ש.ם. שורה תרע"ה —
 ליל יו"ד שבט — היאצ"ט הראשון של
 אמו הרבנית הצדקנית מרת רבקה נ"ע
 — עשה סיום על מס' נדה, אחרי תפלת
 ערבית.²⁴
 ע' 16. בסוף 1910 —
 אין די סיפורים וועגען הוד כ"ק
 אאמו"ר.²⁵ הרה"ק הא"ט זיך הוד כ"ק
 אאזמו"ר.²⁶ הרה"ק אויסגעדיקט און אונזער
 רש"ב'ס חסידישע ערנסטקייט און יראת
 שמים איז אַ מסירות-נפש'דיקע.
 בא אים איז דער עיקר וואָס דער עיקר
 איז, און ער האָרעוועט בכל כחו צו מאַכען

דעם יאָהר תר"ן איז אַלץ געווען
 באריכות: מאמרים באריכות, ביאורים
 באריכות, געמאַנט באריכות און געגעבען
 באריכות.¹⁶
 ע' 13. קודם שורה תרנ"ה —
 בשנה זו הי' מאמר דא"ח כמעט בכל
 שבת עד חודש תמוז.
 ש.ם. שורה בקי"ן —
 בקי"ן י"ב סיון, נוסע — בפעם הראשון
 — לנאות דשא באליווקא הסמוכה
 לקראָסנאַציע, מסדר אשר בכל יום יטייל
 ג' שעות, לבד מיום ב' בשבוע, שהי' קבוע
 לנסוע לליובאַוויטש לבקר את אמו הרבנית
 הצדקנית מרת רבקה ולקבל אנשים.¹⁷
 ש.ם. שורה מתעוררת —
 בשנת תרנ"ז נחלה באופן רציני ונסע
 למוסקבא להתרפאות. הפראָפעסאָרען שם
 אמרו לו אז שנשאר לו רק איזה חדשים
 שישאר בחיים, כששמע זה החליט לנסוע
 לאה"ק ת"ו. וסיפר ע"ז לזוגתו הרבנית
 שטערנא שרה נ"ע.¹⁸
 ש.ם. שורה תרנ"ט —
 בשמחת תורה, שנה זו, מודיע אשר
 שמה של הישיבה שיסד בשנת תרנ"ז הוא
 „תומכי תמימים”.¹⁹
 בשמח"ת ושי"פ נח — מאמר הידוע
 „החלצו — רנ"ט”.²⁰
 ש.ם. שורה מג" —
 הגהת התיאור בערך שנה ומחצה. הותחל
 16 ראה ספר המאמרים ה'תשי" (ע' 188).
 17 ראה לקו"ד ח"י אלול תש"ה (לקוט כה, ע'
 948 ואילך). ספר המאמרים תשי"א (ע' 203).
 18 ספר השיחות קיץ ה'שי"ח, חוברת א' (ע'
 3). — וזהו ביאור להנדפס בחנוך לנער לעיל (ע' 13)
 שמתעוררת כו'.
 19 ראה מכתב כ"ק אדמו"ר (מהורי"צ) נ"ע
 מאסרו חג שמח"ת תשי"ט (נדפס בתחלת קונטרס
 החלצו — רנ"ט).
 20 נדפס (ברוקלין, תשי"ט) עם הוספות.

(21) ספר השיחות קיץ ה'ש"ת (ע' 109).
 (22) בארוכה ע"ז — ראה מבוא לקונטרס ומעין
 (ושם — ע' יז — פאָקסימיליא מגוף כתי"ק). שיחת
 כ' כסלו תרצ"ב (נדפס בלקו"ד סוף כרך ד', ע' 1518
 ואילך).
 (23) ספר השיחות קיץ ה'ש"ת (ע' 62).
 (24) תורת שלום ספר השיחות (ע' 219).
 (25) הכוונה לכ"ק אדמו"ר מהורש"ב.
 (26) הכוונה לכ"ק אדמו"ר מהר"ש.

ער האָט יע געזאָגט איז ער עובר אַ איסור.
הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק פלעגט אָפּט
זאָגען²⁹ דעם פסוק: ברוך אתה הוי' למדני
חוקיך³⁰.

* * *

ע' 28. שורה בסו"מ —
מימי כו': ראה ג"כ תורת שלום ספר
השיחות ע' 1.

ע' 38. שורה ובהיפך —
הגאווה היא: ראה ד"ה החלצו — רנ"ט
(ברוקליו, תש"ט).

ע' 41. שורה ומובדלים —
בסש"ב: פרק ל. וראה ג"כ קונטרס
ומעין מאמר א פ"א ובהערה שם.

ע' 43. שורה בזמן התפלה —
בארוכה עד"ז — ראה קונטרס התפלה,
העבודה, ועוד.

ע' 44. שורה ובה"ע —
ליחדו דק"ש . יחוד יחודות: בארוכה
עד"ז — ראה קונטרס עץ החיים פרק וא"ו
ואילך, ובכ"מ.

ע' 46. שורה אמנם —
מזונותיו: ראה בכ"ז לקו"ת ס"פ קרח.
הקדמה לדרך חיים. סה"מ להצ"צ מצות
תגלחת מצורע. קונטרס ומעין מאמר יז
ואילך.

ע' 47. שורה אל —
זכל ענין הברכה: בענין ברכה ותפלה
— ראה ד"ה כה תברכו (ספר תרכ"ו). ד"ה
ראה אנכי (ספר תרכ"ז). ד"ה אריב"ל כו'
ואברכה (ספר תרכ"ט). ועוד.

ע' 47. שורה אל —
זכל ענין הברכה: בענין ברכה ותפלה
— ראה ד"ה כה תברכו (ספר תרכ"ו). ד"ה
ראה אנכי (ספר תרכ"ז). ד"ה אריב"ל כו'
ואברכה (ספר תרכ"ט). ועוד.

ע' 47. שורה אל —
זכל ענין הברכה: בענין ברכה ותפלה
— ראה ד"ה כה תברכו (ספר תרכ"ו). ד"ה
ראה אנכי (ספר תרכ"ז). ד"ה אריב"ל כו'
ואברכה (ספר תרכ"ט). ועוד.

ע' 29. כנראה, איז די כוונה, אַז דערמיס פלעגט
ער ממלא זיין ווען ער האָט ניט געהאַט אַ ברכה צו
מאַכען.
ע' 30. לקוטי דיבורים, לקוט לג (ע' 1202 אות ד).

אַז אין דעם טפל זאָל ער אויך האַבען אַ
חיות ווי אין דעם עיקר.
דער עבודה'דיקער חיות פון עבודה איז
א כלי צו התגלות פון יחידה²⁷.

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק פלעגט אָפּט
אַריינקוקען אין די דריי ספרים: כתר
שם טוב (מהבעש"ט), אור תורה (מהה"מ)
ממעזריטש) און תניא (מרבנו הזקן).

הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק פלעגט ניט
וועלען מ'זאָל דערפון וויסען. דערפאַר
זיינען די דריי ספרים געלעגען ביי אים אין
שופלאַד פון זיין טיש. אין שופלאַד זיינען
געלעגען פערשידענע צדקה געלדער,
זיינען די ספרים אויך דאָרט געלעגען
און ער פלעגט אין זיי אַריינקוקען פאַר
יחידות און פאַר די דריי תפילות, און
פאַר קריאת שעה"ט. וויפיל ער האָט
אין זיי געלערענט. צי אַ עמוד צי עטליכע
שורות אָדער אַ ענין ווייס איך ניט, נאָך ער
פלעגט עפענען די דריי ספרים און עפעס
לערנען אין זיי²⁸.

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק איז געווען
מורגל בברכות, יעדע שעה אָדער לכה"פ
צוויי שעה האָט ער זיך נוהג געווען צו
זאָגען אַ ברכה. אין ברכות זיינען דאָך
דאָ כמה דרגות מיט שם ומלכות און אָהן
שם ומלכות. במקום וואו מ'דאַרף זאָגען
בשם ומלכות און ער האָט געזאָגט אָהן
שם ומלכות איז ער ניט יוצא, און במקום
וואו מ'דאַרף ניט זאָגען שם ומלכות און

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק איז געווען
מורגל בברכות, יעדע שעה אָדער לכה"פ
צוויי שעה האָט ער זיך נוהג געווען צו
זאָגען אַ ברכה. אין ברכות זיינען דאָך
דאָ כמה דרגות מיט שם ומלכות און אָהן
שם ומלכות. במקום וואו מ'דאַרף זאָגען
בשם ומלכות און ער האָט געזאָגט אָהן
שם ומלכות איז ער ניט יוצא, און במקום
וואו מ'דאַרף ניט זאָגען שם ומלכות און

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק איז געווען
מורגל בברכות, יעדע שעה אָדער לכה"פ
צוויי שעה האָט ער זיך נוהג געווען צו
זאָגען אַ ברכה. אין ברכות זיינען דאָך
דאָ כמה דרגות מיט שם ומלכות און אָהן
שם ומלכות. במקום וואו מ'דאַרף זאָגען
בשם ומלכות און ער האָט געזאָגט אָהן
שם ומלכות איז ער ניט יוצא, און במקום
וואו מ'דאַרף ניט זאָגען שם ומלכות און

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק איז געווען
מורגל בברכות, יעדע שעה אָדער לכה"פ
צוויי שעה האָט ער זיך נוהג געווען צו
זאָגען אַ ברכה. אין ברכות זיינען דאָך
דאָ כמה דרגות מיט שם ומלכות און אָהן
שם ומלכות. במקום וואו מ'דאַרף זאָגען
בשם ומלכות און ער האָט געזאָגט אָהן
שם ומלכות איז ער ניט יוצא, און במקום
וואו מ'דאַרף ניט זאָגען שם ומלכות און

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק איז געווען
מורגל בברכות, יעדע שעה אָדער לכה"פ
צוויי שעה האָט ער זיך נוהג געווען צו
זאָגען אַ ברכה. אין ברכות זיינען דאָך
דאָ כמה דרגות מיט שם ומלכות און אָהן
שם ומלכות. במקום וואו מ'דאַרף זאָגען
בשם ומלכות און ער האָט געזאָגט אָהן
שם ומלכות איז ער ניט יוצא, און במקום
וואו מ'דאַרף ניט זאָגען שם ומלכות און

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק איז געווען
מורגל בברכות, יעדע שעה אָדער לכה"פ
צוויי שעה האָט ער זיך נוהג געווען צו
זאָגען אַ ברכה. אין ברכות זיינען דאָך
דאָ כמה דרגות מיט שם ומלכות און אָהן
שם ומלכות. במקום וואו מ'דאַרף זאָגען
בשם ומלכות און ער האָט געזאָגט אָהן
שם ומלכות איז ער ניט יוצא, און במקום
וואו מ'דאַרף ניט זאָגען שם ומלכות און

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק איז געווען
מורגל בברכות, יעדע שעה אָדער לכה"פ
צוויי שעה האָט ער זיך נוהג געווען צו
זאָגען אַ ברכה. אין ברכות זיינען דאָך
דאָ כמה דרגות מיט שם ומלכות און אָהן
שם ומלכות. במקום וואו מ'דאַרף זאָגען
בשם ומלכות און ער האָט געזאָגט אָהן
שם ומלכות איז ער ניט יוצא, און במקום
וואו מ'דאַרף ניט זאָגען שם ומלכות און

* * *

הוד כ"ק אאמו"ר²⁴ הרה"ק איז געווען
מורגל בברכות, יעדע שעה אָדער לכה"פ
צוויי שעה האָט ער זיך נוהג געווען צו
זאָגען אַ ברכה. אין ברכות זיינען דאָך
דאָ כמה דרגות מיט שם ומלכות און אָהן
שם ומלכות. במקום וואו מ'דאַרף זאָגען
בשם ומלכות און ער האָט געזאָגט אָהן
שם ומלכות איז ער ניט יוצא, און במקום
וואו מ'דאַרף ניט זאָגען שם ומלכות און

* * *

הוספה ב

נסמנו בזה העניינים — של הראשי פרקים — אשר בספק*
וצריכים עיון ובירור:

ע' 7. ע"ד הברית-מילה. בתורת שלום ספר השיחות (ע' 78) נוסחא אחרת בכמה פרטים (ושם רשימת כ"ק אדמו"ר (מהור"י"צ) נ"ע).

ע' 10-9. בחנוך לנער, אשר לעונת הבר-מצוה — תרל"ד — הי' בקי רק בחמישה סדרי המשניות. ובספר התולדות אדמו"ר מהר"ש (ע' 74), שעוד בשנת תרל"ג הי' בקי בכל הששה סדרי משנה (וראה שם בארוכה).

ע' 11. תרמ"ח-תרמ"ט. בחנוך לנער, אשר שלהי קיץ תרמ"ז נוסע לחו"ל עד שנת תרמ"ט ומזמן לזמן חוזר לליובאוויטש. ובספר המאמרים תשי"א (ע' 301 ואילך), שחזרו לליובאוויטש קודם חה"ש תרמ"ז ורק אחרי הימים נוראים והימים טובים דשנת תרמ"ח נסעו לחו"ל.

ע' 12. בחנוך לנער, אשר בשנת תר"ן נחלה באופן רציני. ברשימת המאסר חלק רביעי (ע' תרעו) אשר נחלה בשנת תרנ"א (וכן הוא גם בספר השיחות קיץ הש"ת (ע' 149) עם שינויים לכמו שהוא ברשימת המאסר הנ"ל. וראה בהערה שם). — ואולי זהו שני עניינים.

ע' 14. מעורר גם האחים כו'. בספר המאמרים התשי" (ע' 197) אשר ב"ג תמוז תר"ס כבר נתקבל הסכמתם עד"ז.

שם. תרס"ב. בח' תמוז ועידה — במבוא לקונטרס ומעין (ע' 37) אשר התחילו הועידות ב"ט סיון ונמשכו עד כ"ה סיון. — ואולי זו של ח' תמוז ועידה אחרת.

* * *

בירור ע"ד זמני הנסיעה ליאלטא

(לעיל ע' 11)

בלקו"ד כ' כסלו תרצ"ד (ע' קה): נוסע חצי אלול תרמ"ו — חזר אחרי ל"ג בעומר תרמ"ז.

בלקו"ד חגה"פ תרצ"ד (ע' 248) נוסע חורף תרמ"ו.

רשימת המאסר ח"ד (ע' תרפט): חזרו מיאלטא אחרי חה"פ תרמ"ו.

ספר המאמרים תשי"א (ע' 299): נוסע אלול תרמ"ו — חזר לחה"ש תרמ"ז.

מפתח מאמרי אדמו"ר מהורש"ב (ע' 7), בהערה שם ברשימת מאמרי תרמ"ו:

וא"כ הי' כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע ביאלטא בחורף תרמ"ו ולא תרמ"ז.

* אין תח"י גוף כתי"ק מהנ"ל.

חנוך לנער

הוספה ג

הוספות לרשימת ספריו, מאמריו ומכתביו שנדפסו:

והוא כחתן — תרנ"ז. מאת כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . .
 ספרי — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי,
 שער ששי. הוצאת „קהת“. בדפוס „עזרא“ ברוקלין, התשי"ג. ע' 26. 8°.
 לתועלת הלומדים . . חלקתי את המאמר לפרקים, כן באו . . מ"מ והערות
 (מהקדמת המו"ל).

והוא עומד עליהם — תרס"ג. מאת כ"ק אדמו"ר שלום דובער . .
 ספרי — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי,
 שער ששי, הוצאת „קהת“. בדפוס „עזרא“, ברוקלין, התשי"ג. ע' 24. 8°.
 המאמר נעתק מגוף כתי"ק . . באו . . מ"מ והערות (מהקדמת המו"ל).

ויבא משה בתוך הענן — תרנ"ד. מאת כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . .
 ספרי — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי,
 שער ששי. הוצאת „קהת“. בדפוס „עזרא“, ברוקלין. התשי"ז. ע' 12. 8°.
 באו מ"מ והערות (מהקדמת המו"ל).

זכור את אשר עשה — תרס"ה. מאת כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . .
 ספרי — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי,
 שער ששי. הוצאת „קהת“. בדפוס „עזרא“ ברוקלין, התשי"ח. ע' 16. 8°.
 לתועלת הלומדים חלקתי את המאמר לפרקים . . באו . . מ"מ והערות (מהקדמת
 המו"ל).

זכור הוי' — עטר"ת. מאת כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . .
 ספרי — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי,
 שער ששי. הוצאת „קהת“. בדפוס „עזרא“, ברוקלין, ע' 12. 8°.
 המאמר שנאמר בש"פ מו"מ . . שנה זו [תשי"ג] הוא המאמר . . הנדפס בזה
 עם איזה שינויים ובהוספת התחלה וסיום . . ונדפסו בסוף קונטרס . . באו . . מ"מ
 והערות (מהקדמת המו"ל).

כתבי קודש — דרושי דא"ח. מכ"ק אדמו"ר הרשב"י נ"ע מליובאוויטש משנות
 תרנ"ז-ס"ב-ס"ג-ס"ה. וקונטרס עץ חיים.

יוצא לאור על ידי „ועד הדפסת דא"ח“ אצל ישיבת תומכי תמימים דליובאוויטש.
 ב' ניסן תש"ג שאנגהאי. ע' 1-252 (מאמרים), 341-378 (קונטרס עץ חיים). 8°.
 תצלום מהעתקות כתובות במכונת כתיבה.
 נדפס במספר חמשים טופסים.

כולל: המאמר שמח תשמח — תרנ"ז. המשך חה"ש — תרס"ב. המשך ר"ה —
 תרס"ג. המשך חה"ש — תרס"ה. קונטרס עץ חיים.

כתבי קודש — דרושי דא"ח . . משנות תרנ"ט-ס"א-ס"ב.
 יוצא לאור ע"י . . דליובאוויטש שנגהאי, ה'תש"ג. ע' 174. 8°.
 תצלום מהעתקות כתובות במכונת כתיבה.
 נדפס במספר חמשים טופסים.
 כולל: המשך ר"ה — תרנ"ט. המשך ר"ה — תרס"א. המשך ר"ה — תרס"ב.

כתבי קודש — דרושי דא"ח. מכ"ק אדמו"ר שלום דובער . .
 [י"ל במימורגראף באה"ק ת"ו. חמו"ד]. תד ע' 4°.
 כולל: המשך ר"ה — תרס"ו.

כתבי קודש — דרושי דא"ח. מכ"ק אדמו"ר שלום דובער . .
 [י"ל במימורגראף באה"ק ת"ו] חמו"ד ע' 640. 8°.
 כולל: המשך ר"ה — תר"ס. המשך ר"ה — תרס"ב. המשך ר"ה — תרס"ג. המשך
 ר"ה — תרס"ד המשך ר"ה והמשך חה"ש — תרס"ה.

כתבי קודש — דרושי דא"ח. מכ"ק אדמו"ר שלום דובער . .
 [י"ל במימורגראף באה"ק ת"ו. חמו"ד]. ריד ע' 8°.
 כולל: המשך חה"ש — תער"ב (רק חלק).

סמוכים לעד — פר"ת. מאת כ"ק אדמו"ר שלום דובער . .
 ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור, היכל שביעי,
 שער ששי, הוצאת "קהת". בדפוס "עזרא", ברוקלין, ה'תשי"ב. ע' 16. 8°.
 בתור הקדמה . . באה רשימת כ"ק מו"ח אדמו"ר . . בסוף הקונטרס . . ההשמטות
 השייכות ל"מפתח ספרי מאמרי ודרושי" בעל מאמר זה (מהקדמת המו"ל).

קונטרס ומעין מבית ד'. הוצאה שני' עם הוספות. ספרי' . . שער שלישי. הוצאת
 "קהת" דפוס "עזרא" ברוקלין. התשי"ח. ע' 144. 8°.
 ההוספות שבאו בסוף הקונטרס, הן: א) מ"מ והערות מהמו"ל. ב) לוח התיקון
 להוצאה הראשונה.

קונטרס עין החיים. הוצאה שני'. ספרי' . . שער רביעי. הוצאת "קהת" בדפוס האחים
 שולזינגר, ברוקלין, ה'תשי"ז. ע' 88. 8°.

קונטרס התפלה. הוצאת "ועד הדפסת דא"ח" אצל ישיבת תומכי תמימים
 דליובאוויטש. שאנגהאי. י"ב-י"ג תמוז תש"ב. ע' 48. 16°.
 בראש הקונטרס באות — בפוטוגראפיה מהוצאה שני' של קונטרס זה. ראה
 לעיל ע' 21 — ההקדמה ופסקא הראשונה.
 הקונטרס הוא פוטוגראפיה מהוצאת ווילנא. בסופו באו קיצורים (תצלום מהכתוב
 במכונת כתיבה).

הנ"ל. מאת כ"ק אדמו"ר . . שלום דובער . . עם הקדמה וקיצורים מאת כ"ק אדמו"ר הרב יוסף יצחק זצוקלה"ה נבג"מ זי"ע . .
 הוצאה רביעית! ספרי' — אוצר החסידים — ליובאוויטש. קובץ שלשלת האור,
 היכל שביעי, שער שני. הוצאת „קה"ת" בדפוס האחים שולזינגר, נ.י. ה'תשי"ז ע' 32.
 8°.

תורת שלום — ספר השיחות. הוצאה שני².
 ספרי' . . שער שביעי. הוצאת „קה"ת". נדפס בדפוס „עזרא", ברוקלין. התשי"ז
 ע' 258. 8°.
 [ההערות באות בשולי הגליון].

(2) ראה לעיל ע' 22.

הערה: רשימה מלאה, ראה בספר המאמרים תרס"ד (הוצאת קה"ת, תשנ"ד) בסופו.

לוח התיקון

עמוד	שורה	נדפס	צ"ל
12	אדמו"ר	דמרי	*דמארי
13	תרנ"ח	פ' . .	ביום' ג' כ"א מ"ח נוסע לבקר את היכלי ציוני הקודש במעוזיבוז, פאסטוב, אניפאליא, ברדיטשוב, האדיאטש ונעזשוין. ודרך אגב קרא ועידות לצרכי עניני הכלל בערים קיוב, זיטאמיר וברדיטשוב, הועידות היו אטיפות חשאיות, והוזמנו אליהן כעשרה איש באי כח ווילנא, ריגא, קאָוונא, בריסק, אָדעס, פטרבורג, מוסקבה וחרקוב.
	אחר חנוכה	אחר . .	ביום ד' לחדש כסלו נוסע לחו"ל: ועריסהאפען אצל מינכען, פאריז, ברלין, וויען ובאד האמבורג. בא בדברים עם עסקני הכלל ממדינות שונות ועם כולם שוחח על אודות המצב הכלכלי של אחבי במדינת רוסיא, וביחוד בדבר שאלת תחום המושב, שהיתה אז שאלה בוערת? חזר לליובאוויטש ז' אלול.
14	י"ט	אחר . .	ביום י"ח טבת נוסע לבקר את היכלי קדש בריאותו מורינזו הבעש"ט, הרב המגיד ממעזריטש, הרב המלאך הקדוש, הרב מבארדיטשוב, הוד כ"ק אדמו"ר הזקן והוד כ"ק אדמו"ר האמצעי. ביום ד' שבט חזר לליובאוויטש. ביום י"ב שבט ³ נוסע לווינא לרגל בריאותו.
15	הרה"ג	שניאור	*שלמה
19	קונטרס סא	משנת	*מקומה בתחלת שורה שלאחרי' (משנת תרמ"ט)
22	מהמחבר		*להוסיף בסופה: והם מכתב י"ז ומכתב כ"א אשר בקובץ מכתבים. ראה לעיל ע' 20.
27	לא	יוסף	*יוסיף
28	להבא	מעסקי	*מעוסקי
33	שמועיל	מדינא	*מדינה
37	רוח	ומהגם	*ומה גם
42	האדם	א"ע	*ע"ע
48	בתוס'	וככה	*מים רבים
	טל	וככה	*מים רבים

(* תוקן במהדורה זו.

(1) ראה קובץ מכתבים ג' (ע' 3) ובהערה שם.

(2) ראה מבוא לקונטרס ומעין (ע' 7).

(3) כן הוא במבוא לקונטרס ומעין (ע' 53). — בספר המאמרים תשי" (ע' 156) איתא אשר הגיע לוויען ז' טבת ושהה שם

עד ח' ניסן.

תרגומים

תרגום חופשי של קטעי האידית — ללה"ק

ע' 6. שו"ה רבקה, דו — רבקה, את ובעלך תכתבו ספר תורה. וכ"ק אאזמו"ר אמר לי, ויהי' לכם בן טוב ועל שמי אל תשכחו. ותוסיף אמי: רבקה את שומעת את מה שהאבא אומר לך. ואיקץ.

שם. שו"ה אחד —

רבקה דו: רבקה את ובעלך תכתבו ספר תורה. כ"ק אאזמו"ר אמר לי: ויהי' לכם בן טוב. והזקן אמר: אמן כן יאמר ד'. ואמי סיימה: סבא ברך אותה, ויברכני.

ע' 9. שו"ה בשנת —

בשנת הבר מצוה שלו נכנס אאמו"ר אל אאזמו"ר ליחידות וישאלהו: איך לומדים [באופן] שיהי' „לימוד" — (הראוי לשמו).

מענה אאזמו"ר הי': מקרא מלא דבר הכתוב ושנתם לבניך. ושנתם פירש"י לשון חידוד, חריף, לבניך עד שיהי' לבן, לבן בהיר. ודברת במ — [ואז] יהי' [מזה] המשכה בחיים, בשבתך בביתך — כל משך זמן ירדת הנשמה בגוף, ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך — העיקר 'יורגש' בתחית המתים. ואמרז"ל לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא, שליש הלימוד צריך להיות כדי להעיר את האהבה מסותרת, עומק הלב. שליש במשנה — שליש צ"ל כדי לשנות את עצמו. שליש בגמרא — שליש צ"ל כדי לגמור את הכלי, ואז נהיים כלי.

ואמר אאמו"ר: אז הוסכם אצלי ללמוד שו"ע או"ח והמצות השייכים לגוף, ש[הלימוד] יפעל על הגוף ש[המצוות] ייעשו מעצמם, ע"ד מרז"ל לענין כריעת מודים דכרע מגרמי'. —

אז האבא נהי' איש, וכשהוא נהי' בעל מצווה בירך אותו הסבא שיהי' אדם.

ע' 53. שו"ה דעם פך —

הפך השמן הרוחני שמורנו הבעש"ט נתן להוד כ"ק תלמידו מורנו הרב המגיד ממעזריטש למשוח את הוד כ"ק אאזמו"ר רבנו הזקן, למשוח אותו לנשיאות לדורותיו, ובכח זה נמשך כ"ק חותני ואני הנה בכח זה משחתי אותך ובכח זה הנני מושחו.

שם. שו"ה דעם זיידענס —

ברכת הסבא — אמר לבנו כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ — העמידה אותי במקום אחר לגמרי, הסבא עשה אותי לבעל כשרונות.

שם. קטע המתחיל כ"ק —

כ"ק אדמו"ר מהורש"ב אמר לבנו, כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ, שעוד בשנות ילדותו עבד על להיות פנימי, שהיסוד מוסד של פנימי, הוא להיות בעל דיעה על זמן, לעשות כל דבר בזמנו.

ההדרכה שהדרכתני את עצמי ביד חזקה וביגיעה עצומה בימי נעוטי שאהי' בעל דיעה על זמן, עשה אותי למוצלח בעבודה, שלבד זאת שכל דבר עשיתי בזמנו, לבד זאת עצם העשי' היתה בהצלחה.

ע' 54. שו"ה כשחזרו —

אין האב: יש לי דרישת שלום מהאבא והסבא רבא עם לב מבין.

שם. שו"ה ער איז —

הוא בעל חוש עם הרגשה עמוקה בכלל ובעבודה. בפרט, כשהוא אומר ניגון הנה בכל תנועה הוא מרגיש ומוציא את מהלך הנפש של זה שעשה את הניגון ואת הנשמה של הניגון.

ע' 55. שו"ה דעם יאהר —

בשנת תר"ן הכל הי' באריכות: מאמרים באריכות, ביאורים באריכות, תבעו באריכות ונתנו באריכות.

שם. שו"ה אין די —

בסיפורים אודות הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק התבטא הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק שהרצינות החסידית ויראת שמים של רש"ב שלנו, היא של מסירות נפש.

אצלו העיקר הוא מה שעיקר והוא מתייגע בכל כוחו לעשות שגם בטפל יהי' לו חיות כמו בעיקר.

החיות מהעבודה בעבודה היא כלי להתגלות של יחידה.

ע' 56. שו"ה הוד כ"ק —

הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק הי' מעיין בתדירות בשלושת הספרים: כתר שם טוב (מהבעש"ט), אור תורה (מהה"מ ממעזריטש) ותניא (מרבנו הזקן).

הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק לא רצה שידעו מזה. לכן שלושת הספרים הללו היו בתוך המגירה של שולחנו. במגירה היו גם כל מיני כספי צדקה ושם היו גם הספרים והוא הי' מעיין בהם לפני יחידות ולפני שלושת התפילות ולפני קריאת שמע שעל המיטה. כמה הוא למד בהם, אם עמוד אחד או כמה שורות או ענין, איני יודע, רק שהי' פותח את שלושת הספרים ולומד בהם משהו.

שם. שו"ה הוד כ"ק —

הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק הי' מורגל בברכות, כל שעה עכ"פ שעתיים הי' נוהג לומר ברכה. בברכות ישנם כמה דרגות עם שם ומלכות וכלי שם ומלכות. במקום שצריכים לומר בשם ומלכות ואומר בלי שם ומלכות אינו יוצא, ובמקום שלא צריכים לומר שם ומלכות וכן אומר, אזי הוא עובר על איסור. הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק הי' אומר בתדירות את פסוק: ברוך אתה הוי' למדני חוקיך.

**לזכות
כ"ק אדמו"ר מלך המשיח שליט"א
מהרה יגלה אבי"ר**

**יה"ר שיראה רוב נחת מבניו — התמימים בפרט,
משלוחיו, חסידיו וכלל ישראל — בכלל
ויגאלנו ויוליכנו קוממיות לארצנו
וישמיענו תורה חדשה מפיו
בגאולה האמיתית והשלימה
תיכף ומי"ד ממ"ש**

יחי אדוננו מורנו ורבינו מלך המשיח לעולם ועד